

Tautien, puutteen ja meren armoilla

Turunmaan saaristoyhteisöjen selviytymiskeinot 1850 ja 1860-lukujen tauti- ja nälkävuosista

Tuomas Timisjärvi
Pro gradu –tutkielma
Suomen historia
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Huhtikuu 2022

Pro gradu -tutkielma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos , Humanistinen tiedekunta

Tuomas Timisjärvi

Tautien, puutteen ja meren armoilla. Turunmaan saaristoyhteisöjen selviytymiskeinot 1850- ja 1860-lukujen tauti- ja nälkävuosista

Sivumäärät: 86 s., 6 liites.

Tässä tutkielmassa tarkastelen neljää Turun saariston pitäjää, Paraisia, Nauvoa, Korppoota ja Rymättylää, väestöhistorian valossa. Tutkimustehtävänä on analysoida, miten kaksi saariston väestökriisiä, Krimin sota 1854–1855 ja nälkävuodet 1867–1868 vaikuttivat seudun kuolleisuuteen ja tutkimuskirjallisuuteen vedotan arvioita, mitä tekijöitä kuolleisuuden muutosten taustalla oli.

Tutkimuksen metodi oli väkilukutaulujen analyysi. Väkilukutaulut olen käynyt neljän kunnan osalta läpi vuosilta 1840–1868, ja niistä analysoinut kuolleisuuden muutokset ikäryhmittäin sekä kuolleisuutta aiheuttaneet taudit. Tutkimuksen ote on kvantitatiivinen. Ajanjaksolla esiintyi useita kulkutauteja, mutta kolme epidemiaa nosti kuolleisuuden korkeaksi kaikissa neljässä kunnassa. Malariaepidemia kuritti saaristoa vuosina 1853–1855, ja sitä seurasi tyyfusedemia vuosina 1855–1858. Nälkävuosina 1867–1868 toinen tyyfusedemia teki tuhojaan.

1850-luvun pitkällä kuolleisuuden jaksolla kuolleisuus kohosi selvästi korkeammaksi kuin nälkävuosina. Kalastusta on usein pidetty selityksenä sille, miksi saaristo selvisi kohtalaisen hyvin nälkävuosista. Toinen saaristolle ominainen elinkeino, talonpoikaispurjehdus, oli kuitenkin huomattavasti merkittävämmässä roolissa elintason nostamisessa vaikean 1850-luvun jälkeen. Laivanrakennus ja miehistötehtävät tarjosivat työpaikkoja ja purjehdusmatkat tarjosivat suurelle osalle maanviljelijöistä, kalastajista ja työläisistä mahdollisuuden viedä tuotteitaan kotimaan markkinoita rahakkaampiin Tukholmaan, Tallinnaan ja Pietariin.

Toinen selitys nälkävuosien pienemmälle kuolleisuudelle saaristossa on se, että kyseessä oli hyvin samankaltainen tyyfus kuin 1850-luvulla. Tällöin osalle väestöä oli voinut kehittyä immuniteetti. Kohtaamisia liittoutuneiden ja Suomen rannikkoväestön tapahtui lähes koko rannikon pituudelta. Tulevan tutkimuksen olisikin syytä tarkastella nälkävuosien ohella myös Krimin sotaa väestöhistoriallisesta näkökulmasta ja vertailla saatuja tuloksia nälkävuosiin.

Avainsanat: Krimin sota, nälkävuodet, talonpoikaispurjehdus, kalastus, saaristot, Parainen, Nauvo, Korppoo, Rymättylä, tyyfus, malaria, väestöhistoria, kuolleisuus, saarto, merenkulku, telakkateollisuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Tutkimuskirjallisuus.....	8
1.3	Alkuperäislähteet	19
2	Saaristo kulttuuri- ja elinkeinoalueena	25
2.1	Maantieteelliset ja ilmastolliset ominaispiirteet	25
2.2	Maanviljely, karjanhoito sekä metsätalous.....	28
2.3	Kalastus ja metsästys	31
2.4	Talonpoikaispurjehdus	33
2.5	Eri väestöryhmät Turunmaan saaristossa	38
3	Miten saariston kuolleisuus kehittyi 1840–1868?	43
3.1	Vuosikymmen ennen ”suuren kuolleisuuden vuosia” – väestönmuutokset 1840–1852.....	43
3.2	Kulkutauteja ja sodan uhkaa 1853–1859	51
3.3	Saariston nousukausi ja kauppalaivaston uudelleenrakennus nälkävuosien kynnyksellä	59
3.4	Vertailua.....	66
4	Johtopäätöksiä	75
	Lähteet	82
	Alkuperäislähteet.....	82
	Tutkimuskirjallisuus	82
	Liitteet	87
	Liite 1. Eri tautien kuolleisuudet. Kerätty väkilukutaukuista.....	87
	Liite 2. Rekisteröityjen laivojen lukumäärät vuosittain.	92

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Vaikka valituksia kuului vuoden 1867 kadon jälkeen lähestulkoon joka kolkasta, oli köyhyyttä ja köyhyyttä. Maaliskuussa 1868 todettiin, että Länsi-Uudellamaalla yhtä hyvin monilta tilallisilta kuin tilattomilta puuttui leipää[.] – – Samaan hengenvetoon kuitenkin myönnettiin, että alue oli silti suhteellisen hyväosainen. Maan voikin jakaa karkeasti kahteen osaan, nälkä-Suomeen ja muuhun Suomeen. Edelliseen kuuluivat ne alueet, jotka olivat useaan otteeseen joutuneet kokemaan sadon epäonnistumisen: Pohjanmaa, Keski-Suomi, Satakunta, osa Hämeestä, Pohjois-Savo ja Pohjois-Karjala. Paremmiin pärjäsivät Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa, Uusimaa, Mikkeli ja Viipurin lääni sekä aivan maan pohjoisin osa, vaikka vuoden 1867 kato koetteli ankarasti osaa näistäkin alueista.¹

Nälkävuodet olivat koko 1860-lukua vaivanneiden heikkojen satojen kulminaatiopiste. Vuonna 1867 sato jäi heikoksi samalla kun kulkutaudit iskivät Suomeen poikkeuksellisen voimakkaasti. Alkoi kahden vuoden mittainen ajanjakso, jolloin vallitsivat niin ruokapula kuin tappavat kulkutautiepidemiatkin. Katastrofin pahimpana aikana, tammi-elokuussa 1868, kuoli 117 200 suomalaista, lähes 8 % koko maan väestöstä². Sitaatti Antti Häkkisen artikkelista tiivistää hyvin nälänhädän maantieteellistä ulottuvuutta. Nälkä, taudit ja köyhyys eivät jakautuneet tasaisesti, vaan erityisesti eteläiset ja kaikista pohjoisimmat seudut selvisivät nälkävuosista esimerkiksi Keski-Suomea ja Pohjanmaata paremmin. Samalla rivien välistä paljastuu toinen havainto. Nälkävuosia koskevan tutkimuksen rajausta on usein asetettu maakuntatasolle, jolloin erityisesti ”nälkä-Suomen” maakunnat ovat sijoittuneet tarkastelun keskiöön. Vaikkei muitakaan maakuntia ole tutkimuksen osalta laiminlyöty, on niiden sisälle jäänyt alueita, joiden variaatioille ja nyansseille ei ole annettu huomiota.

Maakuntarajauksen aiheuttama epätarkkuus korostuu rannikkoseudulla ja saaristossa, jossa maaston, ilmasto-olosuhteiden ja elinkeinojen kaltaiset nälänhädän vaikutuksien kannalta keskeiset muuttajat voivat lyhyelläkin maantieteellisellä matkalla, jopa kunnan rajojen sisällä, muuttua merkittävästi. Tästä oivalluksesta sai alkunsa myös kandidaatin tutkielmani, jossa tutkin 1850-luvun kulkutautien ja 1860-luvun nälkävuosien vaikutusta Turun ulkosaaristossa sijainneen Korppoon kunnan väestöön. Entistä kotikuntaani koetteli pienen ajanjakson sisällä kaksi suuren kuolleisuuden kautta: ensin Krimin sodan jälkeen 1855–1859 ja jälleen suurina nälkävuosina, erityisesti vuonna 1867³. 1850-luvun tautivuodet tosin osoittautuivat paljon

¹ Häkkinen 1991: 69.

² Strömmer 1969: 133.

³ Kansallisarkisto (KA). Digitoidut väkilukutaulut, Korpo församlings arkiv (KFA), VÄ:148.

tappavammiksi kuin nälkävuodet, joista saaristokunta selviytyi koko Suomeen verrattuna varsin pienin menetyksin.⁴ Tavoitteenani oli lähestyä nälänhätää päinvastaisesta näkökulmasta kuin mihin perinteinen tutkimus oli tottunut. En tutkinut, mikä johti nälänhätään vaan sitä, miksi muun valtakunnan taistellessa nälkää vastaan Korppoossa nälkää ei nähty ja tautikuolleisuuskin jäi verrattain alhaiseksi.

Korppoo ei suinkaan ollut ainoa kohtalaisen hyvin selvinnyt Turunmaan saariston kunta. Useassa seudun pitäjässä kuolleisuuden kehitys oli poikkeava kansalliseen kehitykseen nähden. Tyypillinen kehitys oli sellainen, jossa 1867 kuolleisuus nousi rajusti, mutta 1868 se kohosi huippuunsa. Paraisilla ja Kemiössä kehitys oli tällainen. Korppoossa ja Kustavissa kuolleisuus oli huipussaan vuonna 1867 palaten seuraavana vuonna vuoden 1866 tasolle. Rymättylässä kuolleisuus kohosi vuonna 1867 ja pysyi vuonna 1868 suunnilleen samana. Nauvossa kuolleisuus pysyi kaikkina kolmena vuonna alhaisena. Yhteistä kaikille näille kunnille oli se, ettei kuolleisuus yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta kohonnut kansallisen keskiarvon tasolle.⁵ Sitä vastoin vuosien 1853–1857 aikana useassa kunnassa kuolleisuus kohosi korkeammaksi kuin nälkävuosina.

Taulukko 1. Vuosien 1866–1868 kuolleisuudet Turunmaan saariston kunnissa.

	Kuolleisuus vuonna 1866 (‰)	Kuolleisuus Vuonna 1867 (‰)	Kuolleisuus vuonna 1868 (‰)
Dragsfjärd	11,9	22,4	66,7
Iniö	32,2	28,7	54,1
Kemiö	12,3	29,8	59,8
Korppoo	11,0	32,6	17,7
Kustavi	27,5	54,7	37,5
Merimasku	51,0	52,0	55,8
Parainen	20,4	39,1	47,7
Rymättylä	25,6	51,8	57,4
Koko Suomi	33,6	38,1	77,6

Pro gradu -tutkielmassani laajennan tauti- ja nälkävuosien tarkastelua yhdestä kunnasta laajempaan otantaan Turunmaan saariston pitäjiä. Tutkin, miten kuolleisuus kehittyi Turunmaan saaristossa vuosien 1853–1868 aikana, mitä tauteja esiintyi ja miten ne vaikuttivat eri väestöryhmiin. Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat eri pitäjien väliset erot ja

⁴ Timisjärvi 2020.

⁵ Turpeinen 1987: 255-257.

kulkutautien esiintyvyyden järjestys eri kuntien välillä. Yleensä nälkävuosia koskeva tutkimus alkaa satojen onnistumisen arvioinnilla. Maastoltaan karussa ulkosaaristossa maanviljely ei kuitenkaan ollut yhtä olennaisessa osassa ruoantuotantoa kuin mantereella, joten satojen epäonnistuminenkaan ei ollut suoraan sidoksissa nälänhätään. Järkevämpää on kysyä ensin, mitä saaristokunnissa viljeltiin, kuinka paljon itse viljeltyä ruokaa syötiin ja kuinka suuri osuus kalastuksella oli saariston ruokavaliassa.

Turun saaristossa myös purjehduselinkeinolla oli tärkeä asema. Kustaa II Aadolf oli eri säätyjen kaupankäyntioikeuksia määrittäneessä kauppaordinantissaan vuonna 1617 myöntänyt talonpoikaispurjehduksen privilegion, joka salli saariston talonpoikien tehdä kauppamatkoja Tukholmaan.⁶ Purjehdus oli alunperin omien tuotteiden myyntiin tarkoitettu keino ylläpitää saaristolaista elintapaa ja kompensoida huonoja vieljelymahdollisuuksia. 1800-luvulla merenkulusta kehittyi oma elinkeinonsa, jolla oli mahdollista hankkia joko lisätienestettä tai pääasiallisen tulonlähteen.⁷ 1860-luvun aikana purjehduksen tuotot kasvoivat Korppoossa ja Nauvossa räjähdysmäisesti.⁸ Yhteys nälkävuosien vähäisen tuhon ja purjehduksen tuottaman varallisuuden välillä on ilmeinen selittävä tekijä, joka nousi esiin myös tutkiessani Korppoota. Yhden kunnan otannalla ei kuitenkaan voida sanoa varmasti, oliko kyseessä sattumanvarainen korrelaatio vaiko syy ja sen seuraus.

Talonpoikaispurjehduksen tuoman varallisuuden ja hyvinvoinnin vaikutus tautiepidemioihin ja nälänhätään on yksi näkökulmista, joita tullaan tarkastelemaan eri saaristokunnissa.

Nälkävuodet on tunnetuin 1800-luvun väestökriiseistä. Turun saaristossa kuolleisuus nousi vuosien 1853–1859 aikana kuitenkin paikoin korkeammaksi kuin nälkävuosina. Näin kävi esimerkiksi Korppoossa ja Rymättylässä.⁹ Myös Kemiössä kuolleisuus kohosi vuosina 1853–57 korkeaksi, mutta vuodet olivat vasta alkusoittoa nälkävuosien sitäkin korkeammalle kuolleisuudelle.¹⁰ Myös muualla Suomessa kuolleisuus kohosi paikallisesti, muttei yhtä laajamittaisesti tai rajusti kuin nälkävuosina. Kirjallisuus tarjoaa ajanjaksosta mainintoja, kuten vuoden 1857 punatautiepidemiasta¹¹ ja toisaalla 1856 vaikeista katovuosista¹².

⁶ Kaukiainen 1970: 11.

⁷ Börman 1979: 3-10.

⁸ Hackman 1995: 11; Smulter 1994: 124.

⁹ KA. Digitoidut väkilukutaulut, KFA, VÄ:148; Matinolli 2000: 126.

¹⁰ Suistoranta & Asplund 1997: 43.

¹¹ Vuorinen 2006: 144.

¹² Jussila & Rantanen 2018: 11.

Väestöhistorian kaanonissa 1850-luvulla ei kuitenkaan ole vastaavaa asemaa kuin nälkävuosilla.

Kuolleisuuden nousulle löytyy kuitenkin kansainvälisen tason laajempi viitekehys, Krimin sota. Keväällä 1854 Iso-Britannia ja Ranska julistivat sodan Venäjää vastaan ja toi laivastonsa pohjoiselle Itämerelle. Seurasi kauppasaarto, joka vaikeutti purjehduksella itseään elättävän saaristolaisväestön toimeentuloa. Maihin noustessaan vihollisjoukot toivat kulkutauteja, jotka hankaloittivat tilannetta entisestään.¹³ Kun hahmotetaan 1850-luvun kuolleisuuden nousu osaksi Krimin sodan tapahtumia, tulevat nälkävuositutkimuksen käyttämät kysymyksenasettelut relevanteiksi. Miksi juuri Krimin sodan aikaan kuolleisuus kohosi Turun saaristossa korkeammaksi kuin suurimmassa osassa Suomea? Olivatko kuolleisuuden taustalla taudit, nälkä vai heikentynyt taloudellinen tilanne?

Tutkimuskysymykseni ovat siis: miten kuolleisuus kehittyi Turun saariston kunnissa vuosien 1840–1868 aikana; miten Krimin sodan vaikutukset, kuten kauppasaarto ja taloudellinen taantuma korreloivat ja/tai vaikuttivat saariston kuolleisuuteen; ja miten saariston erityispiirteet kuten elinkeinot ja ilmasto vaikuttivat kuolleisuuteen nälkävuosina? Ajallinen rajaus perustuu ajanjaksoon, jolloin Turun saaristossa koettiin poikkeuksellisen korkeaa kuolleisuutta. Lisäksi analysoin myös 1840-lukua, joka tutkimuksen tarpeisiin käy verrokkiajanjaksosta, jolloin kuolleisuus ja syntyvyys vaihtelivat 1850- ja 1840-lukuihin verrattuna vähemmän. Maantieteellisen rajaukseen olen valinnut neljä kuntaa, joista Korppoon, Nauvon ja Rymättylän Kustaa II Aadolf vuonna 1617 määritteli elantonsa puolesta erityisen riippuvaisiksi kalastuksesta ja metsästyksestä, ja Paraisen, jolle oikeus myönnettiin vuonna 1656. Tällä perusteella myös Kemiö ja kuuluisi rajaukseen, mutta lähdemateriaalin puutteiden vuoksi en tarkastele kuntaa kuin sekundäärilähteiden valossa.¹⁴ Houtskari oli 1800-luvun puoleenväliin saakka samaa kuntaa kuin Korppoo. Siitä on kirjoitettu kaksi kattavaa paikallishistoriaa, joita käytän kirjallisuutena, mutta alkuperäisaineiston karsimiseksi jätän kunnan pois varsinaisesta rajauksesta. Korppoon lähdeaineisto käsittää Korppoon emäkirkon (Korpo moderkyrka), joka ei sisältänyt Houtskarin lukuja. Korppoo ja Nauvo olivat erityisen perinteisiä purjehduspitäjiä. Rymättylässä purjehdus oli pienimuotoisempaa, joskin joitain laivoja oli yhteisomistuksessa korppolaisten kanssa¹⁵. Turunmaan saaristo käsittää paljon tutkimuskohdetta laajemman alueen, mutta tässä työssä ”Turun saaristolla”

¹³ Kujanen 1995: 231-241.

¹⁴ Kaukiainen 1970: 11-12.

¹⁵ Matinolli 2000: 226.

tarkoitetaan vain neljää tarkastelun alla olevaa kuntaa eli Paraista, Nauvoa, Rymättylää ja Korppoota.

Kuva 1. Turun saariston kartta. <http://www.wakkanet.fi/~museot/images/kartta.jp>

1.2 Tutkimuskirjallisuus

Tutkimus kuuluu metodologisesti väestöhistorian piiriin, mutta temaattisesti se asettuu myös osaksi tauti- ja nälänhätien historioita. Lisäksi tutkimuksessani tärkeä tutkimuskirjallisuuden genre on paikallishistoriat.

Väestöhistoria liittyy usein talous- ja väestötieteisiin, sillä monet sen menetelmät ja teoriat ovat lähtöisin talous- ja väestötieteilijöiltä. Ensimmäinen merkittävä nälänhätää teoretisoinut hahmo olikin pappiutensa lisäksi sekä talous- että väestötieteilijänä tunnettu Thomas Malthus, jonka julkaisu *An Essay on the Principle of Population* (1798) ensi kertaa hahmotteli väestökehityksen mekanismeja ja esitti matemaattisesti perusteltuja teorioita väestökehityksen

ja ruoantuotannon suhteista. Hänen keskeisin ajatuksensa oli, että väestönkehitys kasvaa geometrisesti, mutta ruoantuotanto vain aritmeettisesti. Tällöin väestö kasvaisi vääjäämättä niin suureksi, että ilman ennaltaehkäiseviä mekanismeja, kuten perhesuunnittelua tai sotaa, ruokavarat yksinkertaisesti loppuisivat kesken, josta seuraisi nälänhätä. Teknologian kehityksen myötä kävi selväksi, että Malthusin matemaattiset arviot eivät vastanneet todellisuutta, sillä ruoantuotanto on pystynyt vastaamaan väestönkasvuun. Hänen vaikutuksestaan kertoo kuitenkin se, että hänen teorioillaan on vielä tänä päivänäkin merkittävä asema väestötieteessä.¹⁶

Paradigman muutos nähtiin 1981, jolloin taloustieteilijä Amartya Senin klassikkoteos *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* (1981) esitteli urauurtavan pääomatulkinnan (entitlement approach). Sen keskeinen idea on, että ilmaston ja katojen sijasta on kohdistettava huomio ruuan tuotantoon ja jakeluun vaikuttaviin osatekijöihin: (makrotason) markkinoihin, kaupankäyntiin, alkutuotantoon jne. Teorian mukaan kullakin ihmisellä on pääomaa suhteessa ruoantuotannon edellä mainittuihin vaiheisiin. Nälänhätä iskee, kun suurella osalla ihmisistä tämä pääoma laskee radikaalisti.¹⁷ Teoriaa on kritisoitu siitä, että keskittyessään mikrotasoon, jossa kohteena on yksittäisen ihmisen pääsy ravintoon, se sivuuttaa nälänhädän vaikutukset makrotasoon eli yhteiskunnan ja talouden rakenteisiin.¹⁸ Mikrotason tarkastelussa Senin teoria ja käsitteet kuitenkin ovat vahvimmillaan ja tarjoavat työkaluja ymmärtää niitä tekijöitä, jotka saattoivat laittaa saariston alttiiksi nälänhädälle tai päinvastoin suojata siltä 1850- ja 1860-lukujen väestökriiseissä.

Hyödynnän hänen laatimiaan pääoman (entitlement) käsitteitä, jotka näen erityisen käyttökelpoisiksi valottamaan eroja paikallisen ja kansallisen tason välillä. Keskityn vain käsitteisiin ja rakennan analyysini tutkimustulosteni varaan. Tarkastelen saariston tilannetta 1850- ja 1860-luvuilla puhtaasti käsitteiden valossa sen sijaan, että tekisin varsinaista seniläistä tilastoanalyysiä. Senin teoriat koskevat ensisijaisesti nälänhätää, jollaiseksi 1850-lukua ei voida varmuudella laskea. Senin käsitteiden avulla voidaan kuitenkin tutkia niitä mekanismeja, jotka vaikuttivat ravinnon hankkimiseen ja kulkutautien leviämiseen.

Kaksi keskeistä käsitettä ovat vaihdannan pääoma (exchange entitlement) sekä pääoman pettäminen (entitlement failure). Vaihdannan pääoma tarkoittaa yksilön mahdollisuuksia ja

¹⁶ Voutilainen 2016: 30.

¹⁷ Sen 1982: 46.

¹⁸ Voutilainen 2016: 71-72.

resursseja vaihtaa omistamansa tai tuottamansa hyödyke toiseen. Siihen vaikuttavia muuttujia ovat työn tarjonta, tuotettava hyödyke, työn tuotto, tuotteiden ja elämisen kustannukset sekä yhteiskunnalliset tulonsiirrot eli köyhäinavustukset ja verot. Pääoman pettäminen tarkoittaa yhden tai useamman pääoman heikentymistä siten, että seurauksena on nälänhätä.¹⁹ 1850-luvulle tultaessa työllisyys oli varsin vakaata, vaikka maata omistamattomien talonpoikien määrä kasvoikin. Torpparit ja mäkitupalaiset olivat työsuhteen ja palkkatulojen varassa, mikä loi alttiuden yllättävälle kriisitilanteelle, kuten nälänhädälle. Tätä tapahtui kaikkialla Suomessa, mutta pitäjien välisiä eroja toki oli paljon.

Tautihistoria on lääketieteen, taudinaiheuttajien ja niiden kantajien sekä kuolinsyiden historiaa.²⁰ Näitä teemoja käsittelevät Heikki S. Vuorisen teokset *Tautinen historia* (2002), *Tautinen Suomi 1857–1865* (2005) sekä *Taudit, parantajat ja parannettavat* (2010), Mika Kallioisen *Rutto & rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa* (2009), sekä Ossi Kokkosen, Jouko Nurmiaisen sekä Holger Weissin artikkeli *Taudit* (2000). Teokset käsittelevät sekä eri historian aikakausia niille tyypillisten tautimuotojen näkökulmasta, että itse tauteja ja niiden oireita, leviämistapoja ja muita ominaisuuksia. Esimerkiksi Kallioisen teos sekä Vuorisen *Tautinen Suomi 1857–1865* luettelevat ja kuvailevat tyypillisiä epidemiasairauksia Suomessa. Hieman yllättäen teokset ovat ainakin punataudin kuvauksessaan keskenään ristiriitaiset, sillä Kallioisen mukaan punatauti ei 1850-luvulla esiintynyt epidemioina²¹, mutta Vuorisen mukaan se vaati erityisen paljon uhreja 1857²². Etenkin Suomessa tautihistoria on nälkävuositutkimuksen yhteydessä kytkeytynyt vahvasti väestöhistoriaan. Ensimmäisiä väestö- ja tautihistoriaa yhdistäneitä teoksia olivat erityisesti Eino Jutikkalan väestöhistorian klassikkoteos *Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriviivoja* (1987), Oiva Turpeisen *Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868* (1986) sekä Kari J. Pitkäsen teos *Deprivation And Disease. Mortality during the great Finnish famine of 1860s* (1993). Ulkomaisessa tutkimuskirjallisuudessa väestö- ja tautihistoriaa on yhdistänyt esimerkiksi Thomas McKeown teoksessaan *The Origins of Human Disease* (1988).

Tässä tutkimuksessa nälkävuosia käsittelevä tutkimuskirjallisuus käsittää 1980-luvulta lähtien julkaistut teokset. Jaan ne kahteen aaltoon, jossa ensimmäinen aalto käsittää 1980- ja 1990-

¹⁹ Sen 1982: 3-4, 47-51.

²⁰ Vuorinen 2002: 15-21.

²¹ Kallioinen 2009: 83.

²² Vuorinen 2006: 145.

luvulla julkaistut teokset ja toinen vuodesta 2015 alkaen julkaistut. Kahteen aaltoon jakaminen perustuu ensisijaisesti selkeään ajalliseen kahtiajakoon, mutta lisäksi aaltojen välillä on joitain eroja tietyissä metodeihin ja tutkimuskysymyksiin liittyvissä painotuksissa.

Ensimmäisen aallon teoksiin kuuluvat edellä mainitut Turpeisen ja Pitkäsen väestöhistorialliset nälkävuositutkimukset, sekä lisäksi Antti Häkkisen kokoama, otteeltaan kulttuurihistoriallisempi *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet?* (1991).

Esimerkiksi usein nälkävuosien yhteydessä esiin nouseva kysymys on se, johtuivatko nälkävuosien kuolemat ensisijaisesti nälästä vai kulkutaudeista²³. Kysymys juontuu Turpeiseen sekä Jutikkalaan, jotka määrittivät ensimmäiselle aallolle leimallisen paradigman. Siinä nälkävuosien kuolleisuus nähtiin niin kutsutun tautiteorian mukaisesti ensisijaisesti kulkutautien aiheuttamaksi.²⁴ Tautiteorian mukaan kulkutaudit olivat varsinainen syy kuolleisuudelle vastoin aiempaa nälän roolia korostanutta tulkintaa. Tautiteoria sai myös välitöntä kritiikkiä, sillä esim. Yrjö Kaukiainen sekä Kari Pitkänen kritisoivat sitä liian suoraviivaisena tapana tarkastella nälkävuosia²⁵. Turpeisella ja Jutikkalalla oli kuitenkin suuri vaikutus 1980- ja 1990-lukujen nälkävuosia koskevalle kirjallisuudelle, sillä käytännössä kaikki tutkimus otti tautiteoriaan jollain tavalla kantaa.

Toinen leimallinen piirre ensimmäiselle aallolle on nälkävuosien kauheuksien kuvailu verrattain värikkäin sanakäantein. Rikasta kielenkäyttöä voi toki pitää hyväksyttävänä keinona välittää sanallisesti se katastrofi, jonka nälkävuosina moni ihminen joutui kokemaan. Vaarana on kuitenkin se, että voimakkaita verbaalisia kielikuvia käytettäessä sellaiset kunnat, jotka eivät kovin pahaa kuolleisuutta kohdanneet, jäivät liian vähälle huomiolle. Maininnat siitä, kuinka Ahvenanmaalla tai Turun seudulla nälänhädän aiheuttamat tuhot olivat verrattain pienet, ovat usein jääneet sivulauseisiin²⁶. Sittemmin myös opinnäytetöissä kiinnostusta ovat herättäneet lähinnä kunnat, joissa nälkävuodet aiheuttivat katastrofaalista kuolleisuutta.

²³ Turpeinen 1986: 183.

²⁴ Turpeinen ja Jutikkala eivät itse varsinaisesti käytä käsitettä ”tautiteoria”. Yrjö Kaukiainen kuitenkin käyttää kyseistä käsitettä kuvaamaan heidän metodologista lähtökohtaansa. Sen sijaan Turpeinen käyttää käsitettä ”nälkäteoria” vastakohtana tautiteorialle.

²⁵ Kaukiainen 1987: 27-31; Pitkänen 1993: 25.

²⁶ Esim. Turpeinen käsittelee kaikki Suomen läänit ja sen, kuinka nälkävuodet iskivät niihin. Kohdassa Turun ja Porin lääni hän mainitsee ”Turun ja Porin läänien pohjoisosien joutuneen tyufusepidemian piirin”. Eteläosista ei puhuta lainkaan.

Sellaista tutkimusta ei löydy, joka tarkastelisi kohtuullisen hyvin nälkävuosista selvinneitä kuntia.

1990-luvun puolivälin jälkeen uutta nälkävuositutkimusta julkaistiin hyvin vähän seuraavaan kahteenkymmeneen vuoteen. Sinä aikana oli nälänhätä saanut kansainvälisen historian tutkimuksen aiheena nostetta erityisesti irlantilaisen Cormac Ó Grádan julkaisujen myötä, jotka käsitelivät Irlannin 1840-luvulla kokemaa nälänhätää. Vuonna 2015 nälänhädän tutkimuksen kansainvälisten aaltojen rantautuminen Suomeen näkyi myös julkaisurintamalla, kun päivänvalonsa näki kansainvälinen teos *Famines in European economic history. The last great European famines reconsidered*. Teos käsittelee kolmea 1800- ja 1900-lukujen eurooppalaista nälänhätää Irlannissa, Suomessa ja Ukrainassa.²⁷ Suomen nälkävuosia koskeva osuus koostuu kolmesta artikkelista, joista ensimmäisen ovat kirjoittaneet Häkkinen ja Henrik Forsberg, toisen Miikka Voutilainen ja kolmannen Andrew Newby ja Timo Myllyntaus. Artikkeleissa tarkastellaan nälkävuosiin johtaneita yhteiskunnallisia muuttujia niin kotimaisesta kuin kansainvälisestä näkökulmasta. Katson teoksen nälkävuosihistorian toisen aalloon ensimmäiseksi julkaisuksi. Jo viiden vuoden kuluessa oli julkaistu kaksi uutta väitöskirjaa ja yksi artikkelikokoelma, jotka toivat paljon uusia näkökulmia tutkimukseen.

Miikka Voutilainen julkaisi 2017 väitöskirjansa *Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine*. Hän toi aiheen tutkimukseen uuden sosiaalis-taloudellisen näkökulman. Tauti vai nälkä -kysymyksen sijaan hän nosti painopisteeksi kysymyksen siitä, olivatko nälkävuodet taloudellisen stagnaation kulminaatiopiste ja alkusysäys teollistumiselle Suomessa, kuten aiempi tutkimus oli usein tulkinnut. Voutilainen argumentoi, että teollistuminen oli pikemminkin syyllinen nälkävuosiin, sillä talouden modernisaatio loi työttömyyttä, mikä johti työväestön köyhtymiseen ja epätasa-arvoisuuden lisääntymiseen. Nämä seikat tekivät väestöstä alttiimman nälänhädälle.²⁸

2018 ilmestyi Tuomas Jussilan ja Lari Rantasen toimittama *Nälkävuodet 1867–1868*. Teos sisältää artikkeleita, jotka käsittelevät nälänhätään johtaneita osatekijöitä ilmastosta ja maataloudesta poliittiseen päätöksentekoon. Voutilaisen ja Forsbergin tavoin se avaa nälänhädän syiden monimutkaisuutta myös kansainvälisemmistä näkökulmista, kuten nälkävuosien kirjoittelusta keskieuropalaisessa lehdistössä.²⁹

²⁷ Curran, Luciuk & Newby. 2015: 16.

²⁸ Voutilainen 2016: 114-116.

²⁹ Jussila, Rantanen 2018: 22-23.

Henrik Forsbergin väitöskirja *Famines in Mnemohistory and National Narratives in Finland and Ireland, c. 1850–1970* julkaistiin 2020. Forsberg tutkii nälänhädän kokemuksia muistohistorian metodein ja sitä, miten kokemukset olivat luomassa kansallista identiteettiä ja nationalismin nousua Suomessa ja Irlannissa. Hän pohtii nälänhädän problematiikka edelleen painottaen sen väistämätöntä poliittista ulottuvuutta.³⁰ Poliittisen ulottuvuuden vaikutus näkyy siinä, mikä katsotaan nälänhädäksi. Yksittäinen paikkakunta tai maakuntakin saattoi jonain vuonna kokea paha niukkuutta, mutta nälänhädäksi se ei ollut kansallisella tasolla riittävän merkittävää. Vasta, kun kriisi kasvoi niin isoksi, että senaattia myöten jouduttiin reagoimaan puutteeseen, muuttui tilanne nälänhädäksi. Oli toisarvoista, oliko todellisena kuolinsyynä lopulta taudit vai nälkä. Historiantutkimuksen kannalta tästä seuraa se, että käyttämämme käsitteet, tuntemamme ilmiöt ja saatavilla olevat lähteet ovat pitkälti sen varassa, missä määrin ne ravistelivat yhteiskuntajärjestystä ja päivänpolitiikkaa³¹. Pienemmän mittakaavan ilmiöt ja tapahtumat, jotka eivät ehkä edenneet paikallispolitiikkaa pidemmälle, ovat tutkijalle vaikeammin saavutettavissa ja siten jäävät helpommin tutkimuksen paitsioon.

Ensimmäiseen aaltoon verrattuna toisen aallon tutkimuksessa näkyy kansainväliset vaikutteet sekä historiatieteiden monitieteellistyminen ja uusien metodien kehittyminen. Keskustelu nälkä vai tauti -kysymyksestä on siirtynyt pois tieteellisen debatin keskiöstä, kun kansainvälisestäkin tutkimuksesta vaikutteensa saaneet lähestymistavat³² ovat innoittaneet uudenslaisiin kysymyksenasetteluihin ja metodologisiin ratkaisuihin. Ensimmäisen aallon tutkimukset eivät ole menettäneet merkitystään, vaan toinen aalto on laajentanut ja tarkentanut tietoa ja ymmärrystä nälkävuosista. Huolimatta ansioistaan, jää toisenkin aallon tutkimuksessa yhä yksittäisten paikallisten ilmiöiden tarkastelu varsin puutteelliseksi. Vaikka näkisin teoksissa käytetyn kielen kenties muuttuneen neutraalimmaksi³³, on tutkimus yhä kohdistunut lähinnä niihin alueisiin, joihin nälkävuodet iskivät voimakkaasti.

³⁰ Forsberg 2020: 49-50.

³¹ Vesa Vares tekee vastaavanlaisen huomion sotien välisen ajan puoluetutkimuksesta. Sellaisia puoleita, jotka eivät yhteiskunnallisen tilanteen vallitessa pystyneet hankkimaan kannatusta ja jotka heikomman organisoinnin takia jättivät jälkeensä niukasti lähteitä, on Varesen mukaan tutkittu puutteellisesti. Vares 1995: 134.

³² Kaukiainen kritisoi tautiteoriaa myös siitä, että se oli jo 1980-luvulla kansainvälisesti vanhentuneena pidetty selitysmalli. Ks. Kaukiainen 1987: 27-31.

³³ Yhtä lukuun ottamatta kaikki tätä tutkimusta varten lukemani toisen aallon teokset ovat englanninkielisiä. On siis mahdollista, että kielen väri katoaa joko minun kääntäessäni englantia suomeksi, tai jopa suomalaisten tutkijoiden kirjoittaessa ajatuksiaan englanniksi. Voutilaisen suomeksi kirjoittama nälänhätää käsittelevä yleisteos *Nälän vuodet* (2017) mielestäni muistuttaa ensimmäisessä aallossa etenkin Häkkisen ja Turpeisen käyttämää värikkäämpää kieltä.

Ulkomainen kirjallisuus ei myöskään useimmiten näytä pureutuvan mikrotason eroavaisuuksiin, joskin Irlannin nälänhädän osalta maakuntatason alueellisia eroavaisuuksia on tutkittu esimerkiksi Ó Grádan (1988) sekä Curranin (2015) toimesta. Kysymys kuuluukin, missä määrin Suomen nälkävuosia tulisi verrata muissa maissa tapahtuneisiin merkittäviin nälänhätiiin? Lähimmäksi vertailukohdaksi on usein nostettu juuri Irlannin suuri nälänhätä 1845–1852. Yhtäläisyyksiä on olemassa: niin Irlanti kuin Suomikin olivat verrattain alttiita sadon massamenetyksille, ja tyyfyksen nimellä tunnettu kulkutauti levisi nälänhädän ohella kummassakin maassa. Eroakin löytyy. Vaikka erityisesti ensimmäisen aallon tutkimus onkin kritisoinut Suomen senaattia ja eritoten Snellmania toimenpiteiden heikkoudesta taistelussa nälänhätää vastaan, pidetään brittihallituksen aputoimenpiteiden puutteita huomattavasti merkittävämpänä syyllisenä Irlannin nälänhädän eskaloitumiseen Irlannissa kuin senaatin toimintaa Suomessa 20 vuotta myöhemmin.³⁴ Tekstiiliteollisuus oli 1800-luvun alkupuolella huomattavan tärkeä tulonlähde irlantilaiselle rahvaalle, ja sen taantuminen ajoi talonpoikaisväestön riippuvaisemmaksi perunanviljelystä. Kun ainoan merkittävän viljelykasvin sato jäi heikoksi, olivat seuraukset kohtalokkaat.³⁵ Nälkävuosien sijaan Irlannin tapaus saattakin pikemmin toimia vertailukohtana Krimin sodan ajan kuolleisuudelle, sillä myös saaristolla oli talonpoikaispurjehduksessa oma elinkeinonsa, joka sodan aikana taantui. Jos aikakauden osalta suodaan joustoa, on paikallista tarkastelua tehty 1709–1713-vuosien ruttoepidemiasta, joka raivosi Itämerellä. Karl-Erik Frandsen (2010) on teoksessaan tutkinut kuolleisuutta useissa eri kaupungeissa, joissa kuolleisuus nousi erityisen korkeaksi³⁶. Vaikka tutkimus käsittelee vain korkean kuolleisuuden kohteita, ja niistäkin lähinnä kaupunkeja, tarjoaa muutama tapaus vertailupohjaa myös saaristoon.

Kansainvälinen tietoisuus nälkävuosista oli ensimmäisen aallon aikana heikkoa, sillä esimerkiksi Thomas McKeown kirjoitti vielä vuonna 1988 Irlannin nälänhädän olleen viimeinen merkittävä esiteollinen nälänhätä Euroopassa³⁷. Vaikka esimerkiksi jo Pitkänen julkaisi englanniksi, on toisen aallon tutkimuksessa selvästi nähtävissä vielä selkeämmin pyrkimys tuoda tutkimustuloksia myös kansainväliselle yleisölle.³⁸ Tässä työssä hahmotan kansainvälisen viitekehyksen ensisijaisesti Krimin sodan ja sen jälkeisen taloudellisen

³⁴ Esim. Forsberg 2020: 73.

³⁵ Curran 2015: 25.

³⁶ Frandsen 2010.

³⁷ McKeown 1988: 59.

³⁸ Esim. Voutilainen 2016: 15.

maailmantilanteen kautta. En tule erikseen tarkastelemaan nälkävuosia kansainvälisessä kontekstissaan, vaan näen ne jatkumona Krimin sodalle ja sen jälkeisille tapahtumille.

Väestö-, tauti- ja nälänhätäkirjallisuuden lisäksi tutkimukselleni tärkeä tutkimuskirjallisuuden genre on paikallishistoriat, jotka ovat tärkeitä erityisesti väestöhistorian tallentajina. Ne huomioivat usein sellaisiakin kuolleisuuden ja syntyvyyden kehityskulkuja, jotka väestöhistorian valtavirrassa eivät ole päätyneet osaksi kaanonia. Pimention jääneitä katovuosia, paikallisia nälänhätiiä ja paikallisesti esiintyviä epidemioita on paljon, sillä oikeastaan vain isommat väestökatastrofit, kuten 1690- ja 1860-lukujen nälkävuodet tai ruttoepidemia 1710–1711, ovat saaneet osakseen laajemman ja syväluotaavamman kansallisen tason tarkastelun ja juurtuneet osaksi sellaista kaanonia, josta tutkimus on ollut kiinnostunut. Useissa paikallishistorioissa sotien kulkua on tarkasteltu kunnan näkökulmasta, ja myös Krimin sodan osalta on esitetty kiinnostavia huomioita.

Paikallishistoriat käsittelevät pintapuolisesti useita aihepiirejä, joista väestöhistorian ohella tutkimukselleni tärkein on kuntien elinkeinot. Nälkävuosille on harvoin annettu omaa kappalettaan vaan ne on yleensä mainittu lyhyesti väestöhistoriaa käsittelevässä luvussa. Samassa yhteydessä on saatettu tuoda esiin myös 1850-luvun korkea kuolleisuus. Merenkululle on kaikissa lukemissani paikallishistorioissa annettu oma lukunsa, mikä kertoo sen tärkeydestä saariston elinkeinoissa. Rakenteeltaan teokset noudattavat vuosina 1933–1995 toimineen Paikallishistoriallisen toimiston asettamaa dispositiomallia, joka määritteli varsin tiukat raamit paikallishistorioiden muodolle, aihepiireille ja lähdeaineistoille³⁹.

Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen ja Kari Teräs kritisoivat suomalaista paikallishistoriaa tietynlaiseen systeemiin jämähtämisestä. Kritiikin mukaan ennaltamäärätty malli pakottaa teokset noudattamaan usein hyvin samanlaista kaavaa ja seuraamaan samoja narratiiveja. Sen terävin kärki iskee paikallishistorian tieteellisyyteen. Tavoitellessaan tiettyä mallia, unohtaa paikallishistoria historiantutkimuksen tärkeimmän ominaisuuden: työn rakentamisen tutkimuskysymysten ympärille. Laadullisen lähdekritiikin sijasta painopiste on ollut määrässä. Mitä enemmän eri yhteiskunnan alueita ja jopa yhteiskunta- tai sosiaalitieteellisiä teorioita on osattu hyödyntää, sen parempi. Jo valmiiksi laaja-alaista tutkimuskenttää on haluttu vain paisuttaa suuremmaksi. Kriitikot ovat ehdottaneet, että olisi parempi lähestyä paikallistutkimusta tietystä näkökulmasta käsin, kuin pakottaa perinteiset aihepiirit väkisin

³⁹ Ahtiainen & Tervonen 2010: 29.

mukaan.⁴⁰ Ongelmat ovat myös rakenteellisia, sillä ideaalin monitieteisen ja laaja-alaisen paikallishistorian toteuttaminen käytännössä on usein kohdannut haasteita resurssien suhteen. Annettu aikataulu ja rahoitus harvoin vastasivat Paikallishistoriallisen toimiston asettamia vaatimuksia.⁴¹

Käyttämäni paikallishistoriat on julkaistu vuosien 1985 ja 2006 välisenä aikana. Näistä kaksi on julkaistu ennen vuotta 1995, jolloin Paikallishistoriallinen toimisto muuttui Tilaushistoriakeskukseksi.⁴² Tuolloin paikallishistorian tekemisen raamit teoriassa vapautuivat, mutta käytännössä tarkastelemissani teoksissa muutosta on mahdotonta havaita.

Tutkimuskirjallisuutena käytetyistä paikallishistorioista neljä ovat tutkimuksen kohteena olevien kuntien, Paraisten, Nauvon, Korppoon ja Rymättylän historioita. Ne ovat Kari Suistorannan *Paraisten historia* (1985), Marja Kalskeen, Leena Matinollin ja Lennart Saaren *Rymättylän historia II.1* (2000), Johanna Aminoff-Winbergin *Nagu Sockens Historia II* (2001) sekä Johan Smulterin *Korpo genom tiderna* (1994). Lisäksi viitataan viiden muun lähialueen kunnan paikallishistorioihin, jotka ovat Suistorannan ja Henrik Asplundin kirjoittama Kemiön paikallishistoria on *Kemiön suurpitäjän historia* (1997), Hannu Kujasen *Sauvon historia II* (1995), Ali Pylkkäsen, Ismo Vähäkankaan ja Esko M. Laineen *Joki yhdisti ihmiset. Salon ja Uskelan historia n. 1150–1868* (2006), Pertti Mäkelän *Kaarinan kunnan historia* (2003) sekä Tapani Tuovisen toimittama, mutta useiden kirjoittajien osuuksia sisältävä *En bok om Houtskär. Del I* (2001). Jatkossa puhun selkeyden vuoksi teoksista kunnan, en teoksen kirjoittajan nimen mukaan. Paikallishistorian perinteinen malli näkyy teoksissa keskenään samankaltaisina dispositioina. Aluksi on väestöhistoriallinen osuus, jota seuraa yksi tai useampi luku elinkeinoista. Näitä seuraa lukuja eri teemoista, kuten kunnallishallinnosta, terveydenhuollosta tai liikenneyhteyksistä. Lopussa on yleensä luvut sodista ja kirkosta. Nälkävuosien, samoin kuin Krimin sodan käsittely on vaihtelevaa. Yleensä nälkävuodet mainitaan vähintään lyhyesti ainakin väestöosuuden ja köyhäin- tai sairaanhoitoa käsittelevien lukujen yhteydessä. Mielenkiintoisesti ainakin Houtskarın sekä Rymättylän historioissa juuri nälkävuosien vaikutus köyhäinhoitoon on tuotu ilmi⁴³, mutta 1850-luvun nälänhädistä, jotka iskivät kuolleisuuden perusteella vähintään yhtä pahasti, ei ole samassa yhteydessä mainintaa. Krimin sodalle on joissain teoksissa varattu oma lukunsa, mutta

⁴⁰ Ahtiainen, Tervonen & Teräs 2010: 9-11, 14-15.

⁴¹ Ahtiainen & Tervonen 2010: 28.

⁴² Ahtiainen, Tervonen & Teräs 2010: 9-18.

⁴³ Matinolli 2000: 570; Tuovinen 1997: 208.

toisissa se on sivuutettu täysin. Kemiön ja Sauvon paikallishistorioissa Krimin sota on käsitelty osana talonpoikaispurjehduksen historiaa, sillä sota aiheutti elinkeinolle pahan taantuman. Tämän tutkimuksen kannalta paikallishistorioiden annista huomio kohdistuu juuri väestöhistoriaan, kunnan rooliin Krimin sodassa sekä elinkeinoihin, kuten maatalouteen, kalastukseen, talonpoikaispurjehdukseen ja laivanrakennukseen. Muita tärkeitä teemoja ovat sodan kannalta tärkeä ruotulaitos, köyhäin- ja sairaanhoito, talonpoikien yhteiskunnallinen asema ja elinolot, sekä jossain määrin liikenneyhteydet.

Useimmissa paikallishistorioissa väestöhistorian osuus on kartoitettu huolellisesti. Vaikka tässä työssä kuntien kuolleisuus tulkitaan ensisijaisesti alkuperäislähteiden kautta, on tuloksia tulkittava myös sen tieteellisen tiedon valossa, mitä paikallishistorioitsijat ovat löytäneet. Esimerkiksi monessa kunnassa on havaittu, että kuolleisuus kohosi korkeaksi 1850-luvulla, muttei enää samoihin lukemiin nälkävuosina. Matinolli on käsitteellistänyt väestöhistorian valtavirrasta poiketen vuodet 1853–1868 Rymättylässä yhdeksi pitkäksi jaksoksi, jota hän kutsuu ”suuren kuolleisuuden vuosiksi”.⁴⁴ Myös Mäkelä on hahmottanut jaksoa laajana jatkumona, ehdottaen, että 1850-luvulla esiintyneet tyyfyksen kaltaiset taudit antoivat osalle Kaarinan asukkaista immuniteetin nälkävuosien tauteja vastaan.⁴⁵

Krimin sodan vaikutusta pitäjiin on paikallishistorioissa tutkittu vaihtelevasti. Korppoon, Nauvon, Kaarinan ja Salon paikallishistorioissa Krimin sodalle on annettu oma lukunsa. Korppoon ja Nauvon osalta Krimin sodan merkittävimmät vaikutukset olivat luotsien evakuominen ulkosaaristosta ja optisen lennätinaseman rakentaminen. Ison-Britannian laivastoa on mainittu nähdyn sekä 1854 että 1855 vartioivan kuntien vesillä.⁴⁶ Salossa ja Kaarinassa sota näkyi toisella tapaa. Venäjä tarvitsi sotaväkeä, joten Ruotsin vallan aikana käytössä ollut ruotuarmeija otettiin takaisin käyttöön. Ainakin Salossa ja Kaarinassa ruoturasitus toteutettiin.⁴⁷ Syy, miksi ruotuja ei perustettu laajemmin saaristoon, lienee johtunut siitä, että saaristopitäjien rasite oli perinteisesti ollut pursimiehen varustaminen.⁴⁸ Ilmeisesti saariston ei odotettu kykenevän yhtäkkiä varustamaan jalkaväkeä Venäjän tarpeisiin. Tämä selittäisi sen, miksi Krimin sotaa on käsitelty niin harvassa

⁴⁴ Matinolli 2000: 128.

⁴⁵ Mäkelä 2003: 49.

⁴⁶ Aminoff-Winberg 2001: 293-294; Smulter 1994: 423-425.

⁴⁷ Pylkkänen, Vähäkangas & Laine 2006: 452-453; Mäkelä 2003: 82-84.

⁴⁸ Suistoranta 1985: 188.

paikallishistoriassa. Kysymys on keskeinen, sillä kohtaamiset vihollisen kanssa olivat otollisia mahdollisuuksia tautien leviämiseen.

Krimin sodan Itämeren osuutta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on Suomessa julkaistu kohtalaisesti. 1900-luvun alussa sodasta kirjoittivat M. Borodkin (1905), Hugo Schulman (1905) ja Väinö Voionmaa (1904). Tämän jälkeen ennen 2000-lukua vain Martta Hirn (1956) sekä Carl Michael Runeberg (1962) julkaisivat aiheesta. 2000-luvulla Oiva Turpeisen *Oolannin sota. Itämainen sota Suomessa* (2003), Pehr-Erik Nymanin *Var stad och köping härjad* (2005), Raoul Jonssonin ja Ilkka Malmbergin kuvateos *Kauhia Oolannin sota. Krimin sota Suomessa 1854–1855* (2013) sekä Eero Auvisen *Krimin sota, Venäjä ja suomalaiset. Siviilit rannikoiden puolustajina ja sen vaikutus sotatoimiin sekä Venäjän suomensuhteisiin* (2015) ovat kartuttaneet Oolannin sodan tutkimuskirjallisuutta.⁴⁹ Näistä Turpeinen on väestöhistorioitsijana huomionnut myös sotakentillä esiintyneitä tautiepidemioita⁵⁰ ja Auvinen on siviilipuolustuksen historiaan keskittyessään yksityiskohtaisemmin huomionnut etenkin Korppoon ja Nauvon roolia lennätinlinjan rakentamisessa. Kaikki teokset painottavat silti sotahistorian kannalta merkittävimpiä tapahtumia. Etenkin Bomarsundin, Hangon ja Viaporin taistelut ovat teosten keskiössä, mutta myös monia pienempiä yhteenottoja, kuten hyökkäykset Tammisaareen ja Kokkolaan, on huomioitu. Sen sijaan esimerkiksi Nauvon maihinnousua, joka Nauvon paikallishistoriassa on tuotu esiin, ei ole Krimin sodan tutkimuskirjallisuudessa mainittu. Sodan suurempiin linjoihin keskittynyt tutkimus ei ymmärrettävästi ole ollut kiinnostunut sodan kulun kannalta vähäpätöisemmistä kohtaamisista. Väestöhistorian näkökulmasta Nauvon tapahtumiin kohdistuu kuitenkin mielenkiintoa. Luvussa 3 käydään tarkemmin läpi sitä, miten Britannian laivasto toi vakavan pilkkukuume-epidemian kuntaan.

Merenkulun historiaa on erityisesti Turun ja Ahvenanmaan seudulta tutkittu paljon. Perusteoksiin kuuluva Yrjö Kaukiaisen *Suomen talonpoikaispurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (1810–1853)* (1970) käy perusteellisesti läpi talonpoikaispurjehduksen vaiheita ja kehitystä, sitä miten paljon laivoja eri maakunnissa oli, mihin matkoja tehtiin ja mitä myytiin ja ostettiin. Useat paikallisen tason teokset pidentävät aikarajausta ja tarkentavat käsitteistöä. Turun saariston näkökulmasta on julkaistu Jan-Erik Börmanin *Åboländsk bygdeseglation 1850-1920. Farkoster, redare, resor och ekonomi* (1979) sekä John

⁴⁹ Jonsson & Malmberg 2013: 12; Auvinen 2015: 29.

⁵⁰ Turpeinen 2001: 106.

Hackmanin *Bygdesjöfart i Nagu under 1800-talet. En undersökning av partrederiorganisationen* (1996), joka rajoittuu pelkästään Nauvon pitäjään. Ahvenanmaan talonpoikaispurjehdusta käsittelevät Georg Kähren *Den Åländska segelsjöfartens historia* (1940) sekä David Pappin *Åländsk allmogeseglation* (1977). Ahvenanmaalla talonpoikaispurjehduksen vaiheet olivat pitkälti samanlaiset kuin Turun saaristossa.

Purjehduksen tutkimuksessa Krimin sota nähdään merkittävänä taitekohtana. Sodan ajaksi elinkeinon kehitys pysähtyi hetkellisesti, mitä kuitenkin seurasi nopeasti parikymmentä vuotta kestänyt nousukausi. Kun nälkävuodet ja talouskriisi aiheuttivat ahdinkoa suuressa osassa Suomea, näyttäytyy vastaava ajanjakso merenkulun, purjehduksen ja laivanrakennuksen tilastoissa menestyksenä ja taloudellisena eteenpäin menona⁵¹. Aiemmin ei ole tarkemmin tutkittu sitä, millä tavoin merenkulun ja laivanrakennuksen nousukausi vaikutti saaristolaisväestön mahdollisuuksiin selvitä nälkävuosista.

1.3 Alkuperäislähteet

Tutkimusperinteen osalta työ noudattaa ensisijaisesti väestöhistorian perinteitä. Suomessa ja Ruotsissa väestöhistorian keskeinen lähdetyyppi on kansainvälisesti katsoen poikkeuksellisen kattavat väestömuutoksia kuvaavat tilastoaineistot, joista analysoidaan kuolleisuutta, syntyvyyttä ja eri kuolinsyiden esiintyvyyksiä. Suomessa tilastot saadaan seurakuntien ylläpitämistä väkilukutauluista. Väkilukutauluissa eli -tabelleissa on kattavat tiedot vuosittaisista syntymistä ja kuolemista seurakuntakohtaisesti. Kuolemat on taulukoitu iän ja sukupuolen mukaan, minkä lisäksi kuolinsyyt on ilmoitettu. Tämän ansiosta on mahdollista varsin perusteellisesti analysoida nälkävuosien ja eri tautiepidemioiden vaikutuksista kussakin kunnassa. Suurin osa väkilukutauluista ja kuolleiden luetteloista on digitoitu ja luettavissa internetissä Kansallisarkiston digiarkistossa⁵². Kaikkien käsittelemiä seurakuntien paitsi Kemiön osalta väkilukutaulut ovat erittäin kattavat, sillä jokaiselta seurakunnalta löytyy vuosittaiset väkilukutaulut vuosisadan alusta aina 1870-luvulle asti, Rymättylältä peräti 1890-luvulle. Vuosien 1866 ja 1868 osalta tilastointi ei ole jostain syystä ollut yhtä täsmällistä, sillä taulut puuttuvat niin Nauvon kuin Korppoonkin seurakuntien arkistoista.

Tutkittavan ajanjakson osalta välilukutaulujen rakenne on seuraava: jokainen vuosi käsitellään kahdessa aukeamassa. Ensimmäisellä aukeamalla ilmoitetaan syntyneiden,

⁵¹ Börman 1979: 41.

⁵² <http://digi.narc.fi>

kuolleisuuden kehitys. Keskiväkiluvun olen laskenut viiden vuoden välein tehtyjen väestönlaskentojen keskiarvona. Esimerkiksi vuosien 1856–1859 keskiväkiluku on laskettu vuosina 1855 ja 1860 ilmoitettujen väkilukujen keskiarvona.

Kuolinsyiden tutkimuksessa erityismielenkiinto kohdistuu niihin tauteihin, joiden esiintyvyys kuolinsyinä on keskimääräistä suurempaa tai joissa tapahtuu yksittäisiä esiintyvyyden piikkejä. Olen tilastoinut kuolleisuudet yhdentoista kuolinsyyn osalta, minkä lisäksi olen kirjannut ylös ne kuolinsyyt, jotka noin 2 000 asukkaan Korppoossa, Nauvossa tai Rymättylässä aiheuttivat vuoden aikana vähintään viisi ja noin 4 000 asukkaan Paraisilla vähintään kymmenen kuolemaa. Raja-arvot on valittu siten, että niiden ylittävät kuolinmäärät muodostavat yleensä silmämääräisen poikkeavuuden väkilukutauluissa. Kahdeksan kuolinsyytä valitsin kandidaatin tutkielmassani erityisen paljon esiintyneiden kuolinsyiden perusteella. Ne ovat *veriyskä* (blodhostning, lungsot, tvinsot)⁵⁴, *malaria* (frosse, älta), *angiina* (halsfluss), *polttotauti* (hetsig feber), *rintakuume* (håll och styng, bröstfeber), *isorokko* (kopper), *punatauti* (rödsot) sekä *tuntematon syy* (oangifven). Tämän tutkimustyön edetessä huomasi, etteivät valinnat kaikilta osin enää toimineet laajemmassa maantieteellisessä otannassa. Isorokkoa esiintyi hyvin harvoin, kun taas *tuhkarokkoa* (mässling), *hermo- ja mätäkuumetta* (nerf- och rötfeber) ja *tulirokkoa* (skarlakans feber), esiintyi osassa kuntia paljonkin.⁵⁵

Lähdekriittisesti suurin huomio väkilukutauluissa kohdistuu siihen, että kuolinsyyt on 1800-luvulla tulkittu usein muiden kuin ammattimaisten lääkärien toimesta. Kuolleisuustietojen kerääminen oli seurakuntien vastuulla, eivätkä lääkärit aina pitäneet papiston keräämiä tietoja luotettavina.⁵⁶ Tiedot kuolinsyistä ovat siis joissain määrin suuntaa-antavia. Esimerkiksi iho-oireiset rokkotaudit eli iso-, tuhka-, vesi- ja tulirokko menivät rahvaan diagnosoinnissa helposti sekaisin. Vielä haastavampi tapaus on nälkävuosina kuolleisuutta kasvattanut tyufukseksi kutsuttu tauti, joka nykytiedon valossa saattoi tarkoittaa pilkku- tai toisintokuumetta tai lavantautia. Väkilukutauluissa nämä taudit taas saattoivat mennä eri sarakkeisiin, etenkin polttotaudin tai hermo- ja mätäkuumeen alle.⁵⁷ 1800-luvun puolivälin lääketieteeseen kuului vielä paljon hyvin vanhoja oppeja, kuten Hippokrateen humoraali- eli ruumiinnesteoppi sekä käsitys miasmoista eli myrkyllisistä kaasuista taudin aiheuttajina.

⁵⁴ Kyseessä oireenmukainen kuolinsyy, jonka aiheutti usein tuberkuloosi. Sarakkeeseen saatettiin merkata myös esim. keuhko- tai keuhkopussintulehdus. Vuorinen 2006: 118.

⁵⁵ Tautien suomennokset: http://www.saunalahti.fi/arnoldus/kuol_syy.html

⁵⁶ Vuorinen 2005: 36.

⁵⁷ Kujanen 1996: 24; Turpeinen 1986: 42.

Joidenkin tautien, kuten isorokon, oli kuitenkin havaittu leviävän myös tartunnan kautta. Miasmat ja tartunta nähtiin kahtena erillisenä, toisiaankin tukevinä taudinleviämismuotona.⁵⁸

Eräs tapa arvioida tabellien luotettavuutta on tarkastella ”tuntemattomaan” (oangifven) kuolinsyyhyn kuolleeksi merkittyjä. Yleensä vain alle 1-vuotiaita lapsia on merkitty tähän ryhmään. Toisinaan - erityisesti kuolleisuuden muutenkin noustessa - kategoriaan on merkitty muihinkin ikäryhmään kuuluvia. Varauksella voidaan arvioida tietojen olevan sitä luotettavampia, mitä vähemmän yli yksivuotiaita kategoriaan on merkitty.

Useimpien epidemioiden kuolleisuus kohdistui joko lapsiin tai varttuneempaan aikuisväestöön. Väkilukutaulut tarjoavat mahdollisuuden tarkastella myös ikäryhmien ja sukupuolten välistä eroja. Tautikohtaisesti ikäryhmät on tabelleissa jaettu seitsemään osaan: alle 1-vuotiaana menehtyneet eli imeväiskuolleet, 1–3-vuotiaana, 3–5-vuotiaana, 5-10-vuotiaana, 10–25-vuotiaana, 25–50-vuotiaana sekä yli 50-vuotiaana menehtyneet. Lisäksi kunkin ikäryhmän kuolleisuus on jaoteltu sukupuolen mukaan. Taulukoiden käyttämään ikäryhmien merkintätapaan sisältyy epätarkkuus, sillä rajausten taitoskohdat eli 3-, 5-, 10- ja 25-vuotiaat saattavat olla merkittynä toiseen kahdesta eri vaihtoehdosta. Ikäryhmät käsittävät keskenään erikokoisia ihmisryhmiä, mutta suhteellisia muutoksia eri ikäryhmien tai sukupuolten kuolleisuuksia vertailemalla voidaan havaita, missä ikäryhmässä tai sukupuolella epidemiat johtivat kuolemiin.

Viiden vuoden välein kirjatuista väestötaulukkoista hyödynnän tilastoja väestön yhteiskunnallisesta asemasta. Niissä väestö on jaettu 13 kategoriaan ammatin ja yhteiskunnallisen aseman mukaan. yhdeksän ensimmäistä kategoriaa a-h sekä k jakavat aikuisen eli yli 15-vuotiaan miesväestön ammattikunnan mukaan papistoon, virkamiehiin, ammattisotilaisiin, merimiehiin ja luotseihin, maanviljelijöihin, käsityöläisiin, palvelusväkeen ja tehdastyöläisiin sekä työttömiin. Kategoriat m on tilastoitu naiset ja lapset sen mukaan, minkä kategorioihin a-k kuuluvan miehen perheeseen he kuuluvat. Kategoriassa n on lueteltu naimattomat yli 15-vuotiaat naiset ja kategorioissa o ja p on lueteltu köyhät ja sairaat kummastakin sukupuolesta. Miesväestö on kategorioiden sisällä jaoteltu tarkemmin ammateittain tai, kuten maanviljelijöiden kohdalla, asemansa mukaan talollisiin talonpoikiin, maata omistaviin torppareihin, mäkitupalaisiin (*inhyesman*) ja renkeihin. Suurin osa

⁵⁸ Vuorinen 2005: 50–55.

väestöstä kuului juuri maanviljelijöihin, joten suurin mielenkiinto tässä tutkielmassa kohdistuu miesväestön edustajiin edellä mainituissa ryhmissä sekä köyhien määriin.

Ammattitilastot näyttävät, mitkä ryhmät olivat alttiita muutoksille. Varsinaisia syytä muutoksille ei yksin tilastojen kautta pystytä osoittamaan. Muutokset voivat kertoa niin väestönkasvusta (torpparien määrän lisääntyminen), kuolleisuudesta (minkä tahansa ryhmän pientyminen) tai taloudellisen tilanteen muutoksesta (renkien ja köyhien määrä). Väkilukutaulujen varsin jäykkä, veronmaksuun perustuva luokittelutapa ei vastaa saariston dynaamista elinkeinoharjoittamista. Maanviljelyn ohella harjoitettiin merenkulkua ja kalastusta, tai se saattoi olla jopa sivuuskare. Tilastoissa yksi mies voitiin sijoittaa vain yhden ammatin alle, eikä esimerkiksi Korppoon ammattimerimiesten määrä tilastoissa näytä vastaavan kirjallisuuden antamaa kuvaa. Tilastojen mukaan vuosien 1840–1865 aikana Korppoossa oli parhaimmillaan vain kymmenen ammattimerimiestä vuonna 1865, vaikka purjehduksen harjoitus oli vilkasta.⁵⁹ Laivanrakentajille, kalastajille tai metsästäjille taulukoista ei löydy omaa sarakettaan. Taulukot eivät myöskään tavoita talonpoikien ja torppareiden monimuotoisuutta. Talonpojissa oli niin suurtilojen omistajia ja rusthollareita kuin pientilallisiakin. Saariston vaikeissa viljelyolosuhteissa tilojen viljelyyn soveltuvat maa-alat vaihtelivat paljon. Torppareihin kuului ihmisiä varakkaista vuokraviljelijöistä pelkästään kalastuksesta tai purjehduksesta elantonsa tienaaviin vuokralla eläjiin.⁶⁰

Seuraavassa luvussa käyn läpi niitä ilmiöitä tai tekijöitä, joiden kautta tulkitseen tilastoja. En aseta tuloksia ensisijaisesti kansalliseen narratiivin, jossa katovuodet yhdessä muiden yhteiskunnallisten kehityskulkujen kanssa eskaloituvat nälänhädäksi, vaan lähestyn nälkävuosia saariston omien puitteiden ehdoilla. Seuraa kysymys: missä määrin tutkimus asettuu paikallishistorian piiriin? Konservatiivisen tulkinnan mukaan oikeaoppinen paikallishistoria seuraa tarkasti pitäjän tai kunnan rajoja. Sen sijaan paikallishistorian uudemmat näkökulmat, erityisesti mikrohistoria, pyrkivät luomaan rajauksen tutkittavan ilmiön ehdoilla. Mikrohistoriassa keskitytään yhteen paikkaan ja yhteen ilmiöön, ja paikallisuuden kautta voidaan esittää poikkeuksia tai yhtymiä kansallisen tai kansainvälisen tason suuriin linjoihin.⁶¹ Juuri tämä on tutkimukseni lähtökohta. En kuitenkaan rakenna koko problematisointia paikallisuuden varaan. Tutkimuksessani Turun saariston paikallisuus muodostuu paitsi lähteiden ja kirjallisuuden saatavuuden, myös tietyissä määrin omien

⁵⁹ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; Smulter 1994: 107.

⁶⁰ Johanna Aminoff-Winberg 2001: 23; Matinolli 2000: 148-149.

⁶¹ Ahtiainen, Tervonen, Teräs 2009: 132-139.

subjektiivisten valintojeni varaan. Siksi itse lähestyn työtä mieluummin paikallisesti rajattuna väestöhistoriana.

2 Saaristo kulttuuri- ja elinkeinoalueena

Turun ulkosaaristo on monella tapaa ainutlaatuinen osa Suomea. Niin kulttuuriset kuin maantieteelliset tekijät tekevät siitä erityislaatuisen tutkimuskohteen. Onko se kuitenkin riittävä peruste tutkia sitä nälkävuosien erikoistapauksena? Useimmat nälkävuosia käsittelevät tutkimukset kohtaavat valtavan rajauksen tuomat ongelmat. Suomi on pinta-alaltaan suuri maa, jossa toisille alueille on annettava enemmän painoarvoa kuin toisille. Tällöin monet tutkijat ovat pitäneet luonnollisena ja osin lähdemateriaalin pakottamana ratkaisuna keskittyä niihin alueisiin, joihin nälänhätä ja taudit iskivät kaikkein rajuimmin⁶². Painopisteen ulkopuolelle on siis jäänyt alueita, joita ei ole pidetty kokonaiskuvan kannalta olennaisina. Seurauksena on jäänyt tutkimukseen selkeä aukko, sillä nälkävuosien vertailu hyvin ja huonosti selvinneiden seutujen välillä voi tarjota uutta ymmärrystä nälänhädän ja tautien leviämisen mekanismeista.

Edellisessä luvussa on tutkimusalue rajattu neljään saaristokuntaan Paraisiin, Rymättylään, Nauvoon ja Korppooseen. Seuraavaksi avaan sitä, mitä saaristolla tarkoitetaan ja miten Turunmaan saariston ja laajemmin Lounais-Suomen elinehdot, kuten ilmasto, elinkeinot ja mentaliteetit loivat sille omaleimaisen kulttuuriympäristön ja elinkeinoalueen.

2.1 Maantieteelliset ja ilmastolliset ominaispiirteet

Turunmaan saaristo on maantieteeltään hyvin poikkeuksellinen muuhun Suomeen verrattuna. Saaria on paljon ja meri on lähellä kaikkialla. Vuonna 1955 vallinneen kuntajaon⁶³ perusteella Korppoo oli saarien lukumäärässä mitattuna Suomen saaristoisin kunta (1 802 saarta) ja Nauvo kolmanneksi saaristoisin (1 590 saarta). Väliin mahtui vain 1 624 saaren Hiittinen, joka nykyään on osa Kemiönsaaren kuntaa. Rymättylän kuntaan kuului 383 ja Paraisille 353 saarta. Houtskariin, joka 1800-luvulla oli osa Korppoon kuntaa, kuului 701 saarta. Nykypäivän karttoihin verrattuna 1800-luvulla saaret olivat vielä hieman pienempiä, sillä maankohoamisen seurauksena maa kohoaa Saaristomeren alueella noin 6–8 cm vuodessa kasvattaen hiljalleen saarien pinta-aloja.⁶⁴

Eteläisen sijaintinsa ansiosta Turunmaan saaristo on aavistuksen muuta Suomea lämpimämpi, mutta merkittävämpi ilmastovaikutus on merellä, joka erityisesti viljelykaudelle tärkeinä

⁶² Esim. Voutilainen 2016: 35-36.

⁶³ Kuntajako vastasi vuonna 1955 vielä pitkälti 1800-luvun pitäjäjako.

⁶⁴ Hustich 1964: 14-18.

syyskuukausina pitää sään pitkään leutona. Vastaavasti keväällä ilma pysyy viileämpänä.⁶⁵ Sisemmässä saaristossa sijaitseva Parainen soveltui vielä tyypilliseksi eteläsuomalaiseksi maanviljelysseuduksi. Ulommalla saaristossa karu luonto yhdessä kehittymättömien viljelymenetelmien kanssa kuitenkin aiheuttivat rajoitteita viljelymahdollisuuksille. Rymättylässä ja Nauvossa viljelyllä kyettiin vaivoin tuottamaan viljaa omiin tarpeisiin, ja vielä karummassa Korppoossa se oli selvästi sivuelinkeino kalastuksen ja purjehduksen jälkeen. Rymättylän kuluttamasta viljasta kymmenen prosenttia oli tuotua ja Korppoossa tarve tuodulle viljalle oli Smulterin mukaan suuri. Vasta vuosisadan loppupuolella, 1870-luvun tienoilla, yleistyivät uudet viljelymenetelmät, jotka tekivät maanviljelystä myös saaristossa niin kannattavaa, että sen suosio pääelinkeinona kasvoi.⁶⁶

Arvioitaessa ilmaston vaikutuksia väestökriseihin on otettava huomioon, että huonot sääolot eivät automaattisesti johtaneet poikkeukselliseen ruuanpuutteeseen. Vielä 1860-luvulla talonpoikaisväestö oli tottunut siihen, että vuoden sato saattoi jäädä vajaaksi tai jopa pilaantua syyshalloissa kokonaan. Nälänhätään johtikin useiden heikkojen satojen jakso yli kymmenen vuoden ajan. Ilmaston osuudesta nälkävuosien kuolleisuuteen ei kuitenkaan ole tutkijoiden keskuudessa yksimielisyyttä. Huhtamaa argumentoikin, ettei systemaattista analyysia nälkävuosia edeltäneiden ilmasto-olosuhteiden mahdollisesta poikkeuksellisuudesta tosiasiaassa ole tehty.⁶⁷ Tämän tutkimuksen kannalta ilmaston paikallisiin vaihteluihin keskittyminen ei ole tarkoituksenmukaista. Oleellista on ymmärtää ilmaston vaikutus saariston elinolosuhteisiin.

Saariston maantieteellinen eristyneisyys loi omat puitteensa väestönmuutoksille. Periferisillä alueilla väestönkasvu oli yleensä kaupunkeja korkeampaa, sillä harvemman asutuksen takia olosuhteet tautien leviämislle eivät olleet yhtä otolliset, eikä kuolleisuus siten kohonnut yhtä suureksi.⁶⁸ Saaristossa ihmisten kohtaamiset kotikylän ulkopuolella tapahtuivat useimmiten vesiteitse. Veneen omistaminen oli yleistä niin talollisille kuin tilattomille. Rymättylässä vuosien 1832–1890 aikana keskimäärin joka kolmas tilaton omisti sumpun eli hytillisen soutuveeneen, mikä oli jopa hieman enemmän kuin talollisilla.⁶⁹ Korppoossa käytännössä jokainen talous harjoitti kalastusta, joten jonkinlaisen veneen on täytynyt kuulua

⁶⁵ Hustich 1964: 73.

⁶⁶ Aminoff-Winberg 2001: 32-26; Matinoli 2000: 166-168, 246-247; Smulter 1994: 107, 125-131, 162-163; Suistoranta 1985: 154-155.

⁶⁷ Ó Gráda 2009: 69; Huhtamaa 2018: 34. Jussila & Rantanen 2018: 11; Voutilainen 2016: 93; Turpeinen 1986: 29.

⁶⁸ Turpeinen 1986: 26.

⁶⁹ Matinoli 2000: 240.

irtaimistoon.⁷⁰ Ulkosaaristossa veneen omistaminen oli elinehto, sillä minkäänlaisia yhteysalusreittejä ei vielä ollut.⁷¹ Saariston asukkaat tunsivat hyvin karikkoiset lähivedet, minkä takia Ruotsin kruunu 1500-luvulta lähtien palkkasi paikallisia luotseiksi. Alun perin verovapautena palkittu luotsausrasite muuttui 1630-luvulla ammatiksi, josta maksettiin palkkaa. Tärkeiden väylien varrelle perustettiin luotsiasemia, kuten Lohmin, Korpoströmin ja Utön luotsiasemat Korppoossa sekä Fagerholma Nauvossa.⁷²

Luotsaustaito ja veneiden määrät osoittavat, että saaristolaisilla oli osaamista, tietotaitoa ja resursseja selviytyä meren ympäröiminä. Veneen omistamisen oli tärkeää, sillä se mahdollisti elannon hankinnan merellä. Saariston miehet tunsivat hyvin vedet osaten välttää karikot ja löytäen hyvät kala-apajat. Kalastuksen ohella tärkeitä elinkeinoja olivat linnustus sekä ulommassa saaristossa hylkeenpyynti sekä linnun munien ja haahkanuntuvien keräily. Kyseessä eivät olleet omat ammattikuntansa, vaan niitä harjoitettiin kalastuksen rinnalla sen mukaan, mille otollinen kausi oli käynnissä⁷³. Saariston elinkeinot olivat sikäli demokraattisia, että yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta kuka vain, jolla oli käytössään vene, pääsi lähtemään apajille.

Maantieverkosto vasta kehittyi Turun saaristossa 1800-luvun aikana, ja esimerkiksi Nauvossa tiet olivat Aminoff-Winbergin mukaan suorastaan huonoja.⁷⁴ Kysyntää teiden rakentamiseen olisi kyllä ollut, mutta asioiden käsittely virastoissa kesti pitkään. Korppoossa maantie Korpoströmin satamasta saaren keskiosassa sijaitsevaan kirkonkylään saatiin valmiiksi jo 1849, mutta Nauvossa ja Rymättylässä minkäänlaista päätietä ei ollut rakennettu ennen vuosisadan loppua. Vesireitit olivat erittäin tärkeitä etenkin syrjäisemmissä Nauvossa ja Korppoossa. Lossit ja yhteysalukset yleistyivät vasta 1870-luvun jälkeen, mutta vesistöjen yli pääsi ilman omaa venettä niin kutsutulla hollikyydillä. Hollikyytijärjestelmä toimi siten, että manttaaleittain paikallisia miehiä veloitettiin kuljettamaan ihmisiä veneellä vesistöjen yli. Paraisilla käytettiin vesistön ylityksiin varta vasten rakennettuja lauttoja. Talvisin reitit eli niin kutsutut talvitiet kulkivat jäätyneen meren yli.⁷⁵

⁷⁰ Smulter 1994: 125.

⁷¹ Yhteysalusliikenne alkoi vasta höyrylaivojen yleistyttyä 1870-luvulla ja sen jälkeen. Esim. Smulter 1994: 293-294.

⁷² Aminoff-Winberg 2001: 214; Smulter 1994: 282-283.

⁷³ Zilliacus 1974: 20-25.

⁷⁴ Aminoff-Winberg 2001: 221-229.

⁷⁵ Matinolli 2000: 460-490; Smulter 1994: 304-311; Suistoranta 1985: 89-91.

Kansainvälisessä tutkimuksessa heikkojen liikenneyhteyksien on osoitettu tyypillisesti pahentavan tautiepidemioita⁷⁶. Erityisesti jäiden tultua liikkuminen tapahtui vain jalan tai ratsain. Seudun piirilääkäri sijaitsi Naantalissa, josta oli lyhyt matka Rymättylään, mutta pidempi Nauvoon ja Korppooseen. Edes Rymättylässä Naantalın piirilääkäriä ei koettu omaksi, sillä siteitä koettiin ennemminkin Turkuun.⁷⁷ Laivaväylöiltä saattoi kuitenkin lääkintäapua saada syrjäisempäänkin saaristoon. Korppoossa piirilääkärin sijaan voitiin toisinaan kääntyä Korpoströmin satamaan ankkuroitujen alusten laivalääkärin puoleen.⁷⁸ Kulkuyhteydet lamaanuivat pahoin Krimin sodassa, jonka aikana vesireitit muuttuivat vaarallisiksi jopa rauhanomaisille kauppaja kalastusaluksille.⁷⁹ Samaan aikaan kun riski kulkutautien leviämislle kohosi niin vihollis- kuin venäläisjoukkojen liikekannallepanon myötä, muodostui toiseksi riskitekijäksi heikentyneet purjehdusolosuhteet.

2.2 Maanviljely, karjanhoito sekä metsätalous

Vaikka ilmasto oli saaristossa viljelylle otollinen ja halloja tuli harvoin, asetti maasto rajoitteita viljelylle. Rymättylässä pellot olivat usein viettävää savimaata, Nauvossa eri tiloilla tai kylissä saattoi maa olla hyvin eri tavoin maanviljelyyn soveltuvaa ja Korppoon kivinen maalaji ei ollut yhtä hyvin viljelyyn soveltuvaa kuin sisemmässä saaristossa yleisempi moreenimaa. Silti maata on seudulla viljelty pitkään. 1540-luvulta alkaen maakirjat toimivat lähteenä siitä, minkälaisista satoa pellot tuottivat ja miten paljon eläimiä pitäjissä viljeltiin. Maakirjat ovat aikaisin lähde, johon paikallishistoriat maanviljelyn suhteen viittaavat, ja niiden mukaan ainakin Kemiössä, Nauvossa ja Korppoossa peltoviljely oli yleistä jo tuolloin.⁸⁰

1700-luvun lopulla Rymättylässä ja Kaarinassa pystyttiin viljelyllä saavuttamaan leipäviljan osalta käytännössä omavaraisuus, ja vasta vuosisadan vaihteen jälkeen väestönkasvu ja kaksivuoroviljelyn tehottomuus johtivat tuontiviljan tarpeen nousuun. Uusien viljelymenetelmien käyttöönotolla maanviljelyn tuottavuutta olisi pystytty lisäämään, mutta muutos tapahtui Turun saaristossa hyvin hitaasti.⁸¹ Syynä oli sekä varauksellinen suhtautuminen uusiin menetelmiin, kuten kolmivuoroviljelyyn tai heinän peltoviljelyyn⁸²,

⁷⁶ Ó Gráda 2009: 155.

⁷⁷ Matinolli 2000: 579.

⁷⁸ Smulter 1994: 335-336.

⁷⁹ Börman 1979: 165.

⁸⁰ Aminoff-Winberg 2001: 32-33; Matinolli 2000: 167; Smulter 1994: 162; Suistoranta & Asplund 1997: 62-64.

⁸¹ Mäkelä 1997: 72; Suistoranta & Asplund 1997: 64.

⁸² Peltonen 1995: 214.

kuin maanviljelyn ja karjanhoidon laiminlyönti. Korppoossa lääninherran viisivuotiskertomuksen 1856–1860 mukaan ”maanviljely oli erityisen laiminlyötyä” ja Rymättylässä nimismiehen kertomus vuodelta 1834 kuvailee, kuinka heikkoa lannoitus pitäjän pelloilla oli⁸³. Mitä pidempään pysyteltiin vanhoissa viljelytavoissa, kuten kaksivuoroviljelyssä maata vähemmän rasittavan kolmivuoroviljelyn sijaan, sitä tärkeämmiksi muut tulonlähteet olivat muodostuneet. Kun erityisesti purjehdukseen sisältyi useita riskitekijöitä, on ymmärrettävää, ettei lisäriskejä haluttu ottaa myös maanviljelyn saralla. Toisaalta omavaraisuuden hahmottaminen vain viljelyn ylijäämän kautta on harhaanjohtavaa. Purjehduspitäjissä tuontiviljan hankkiminen oli purjehdusta harjoittaneen väestön omissa käsissä.

Merkittävin viljelyartikkeli oli ruis, kuten käytännössä koko Länsi- ja Etelä-Suomessa. Muihin viljalajikkeisiin verrattuna sen merkitys Turun saaristossa oli silti erityisen suuri, sillä käyttöviljan lisäksi sitä viljeltiin myytäväksi. Kemiössä sen osuus oli viljanviljelystä jopa 84 %.⁸⁴ Ohran ja kauran viljelyä harjoitettiin jonkin verran kotitarpeeseen. Tärkeitä viljelykasveja olivat myös peruna ja herne, joita mäkitupalaisetkin viljelivät. Hallaa verrattain hyvin kestävä peruna oli erityisen suosittu Rymättylässä, jossa sitä viljeltiin jopa ruista enemmän. Myös Nauvossa se oli selkeästi rukiin jälkeen toiseksi tärkein viljelykasvi, mutta Korppoossa sitä viljeltiin naapurikuntia vähemmän. Muita kasvimaan tuotteita olivat esimerkiksi nauris ja kaali, Nauvossa myös humala.⁸⁵ Puutarhan hoito yleistyi 1800-luvun alkupuolella. Vuoden 1834 tilaston mukaan Korppoossa lähes sadalla talonpojalla ja torpparilla oli hedelmäpuita ja Rymättylässä 45 talollisella ja yhdeksällä torpparilla. Yltäkylläisyyttä puutarhan sato ei tuonut, mutta antoi sentään oman lisänsä ruokapöytään ja purjehduslastiin.⁸⁶

Alttius nälänhädälle Turun saaristossa verrattuna Länsi-Suomen yksinomaan peltoviljelystä ja etenkin Itä-Suomen kaskiviljelystä riippuvaisiin seutuihin oli kohtalaisen vähäinen. Uloimpana saaristossa sijaitsevassa Korppoossa nälkätilanne ei Smulterin mukaan koskaan äitynyt niin pahaksi, että kruununviljamakasiinia olisi perustettu. Rannikon puolella Kaarinassa ruokavarastot olivat Mäkelän mukaan riittävät myös nälkävuosien aikaan, mistä kiittäminen kävi erityisesti onnistuneita perunasatoja.⁸⁷ Pahoina katovuosina ei silti oltu vain

⁸³ Matinoli 2000: 167; Smulter 1994: 162.

⁸⁴ Suistoranta & Asplund 1997: 65.

⁸⁵ Aminoff-Winberg 2001: 38; Matinoli 2000: 167; Smulter 1994: 166.

⁸⁶ Matinoli 2000: 175; Smulter 1994: 166.

⁸⁷ Mäkelä 1997: 78; Smulter 1994: 173.

perunan varassa, sillä muutkin lajit selvisivät kohtuullisesti. Rymättylässä nimismiehen satoarvion perusteella pahimpina katovuosina 1857–1859 ja 1862–1867 ruis jäi alle keskitason vuosina 1862 ja 1867 ja peruna vuosina 1862 ja 1866. Muutoin sato oli kummallakin lajikkeella joko keskinkertainen tai hyvä eikä kertaakaan huono.⁸⁸

Karjanhoitoa harjoitettiin ensisijaisesti lannan takia. Myös ulkosaaristossa pidettiin muutamia lehmiä, vaikka pienten saarien karuissa olosuhteissa niiden hoito kävi erityisen raskaaksi. Eläinten hoito laiminlyötiin ympäri seutua, minkä seurauksena maidontuotto oli vähäistä ja sitä saatiin yleensä vain kesäisin. Vaikka vuosisadan puoliväliin mennessä rehuheinän kasvatusta yleistyivät jonkin verran, ei sen tuotto riittänyt kunnolliseen talviruokintaan.⁸⁹

Viljan- ja karjanhoidon taantuma kulminoitui 1860-luvun loppuun. Nälkävuosien jälkeen alettiin panostaa uusiin menetelmiin ja laitteisiin. Tutkijoiden keskuudessa ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä siitä, oliko maatalouden nousukausi Turunmaan saaristossa paniikinomainen reaktio nälkävuosiin, kuten Aminoff-Winberg tulkitsee⁹⁰, vai nälänhädästä itsenäisesti tapahtunut kehityskulku. Jälkimmäistä tulkintaa edustavat Smulter ja Matinolli. Smulterin mukaan talonpoikaispurjehdus ja -kalastus taantuivat alojen kehittyessä ammatillisemmiksi, minkä seurauksena maanviljelyyn ja karjanhoitoon oli alettava panostaa enemmän⁹¹. Matinolli näkee perunanviljelyn suosion syynä maanviljelyn reformit, sillä kolmivuoroviljelyn hyödyt korostuivat perunan kohdalla⁹².

Metsänhoitoon pätevät osittain samat lainalaisuudet kuin maanviljelyyn. Vesireitit olivat lähellä miltei kaikkialla, joten puiden kuljetukseen Turunmaan saaristo oli otollista seutua. Erityisesti Kemiöstä kehittyi puutavaran viennin keskus, josta parhaimmillaan vuonna 1794 vietiin Tukholmaan yli 18 000 kuutiometriä polttopuuta. Vuosisadan vaihteen jälkeen vienti kuitenkin kääntyi laskuun sekä metsien kulumisen että Tukholman kohonneiden tullimaksujen seurauksena. 1820-luvulla laivanrakennukseen käytettävä tukkipuu oli jo hankittava muualta, mutta kotitarvekäyttöön oman pitäjän metsät riittivät useimmissa kylissä.⁹³ Nauvossa ja Korppoossa karunki maasto rajoitti metsän kasvua, joten edellytyksiä

⁸⁸ Sadon arvioinnin asteikko: hyvä, keskinkertainen, alle keskitason, huono. Matinolli 2000: 168.

⁸⁹ Mäkelä 1997: 66; Jutikkala 1958: 313; Zilliacus 1975: 26.

⁹⁰ Aminoff-Winberg 2001: 35.

⁹¹ Smulter 1994: 162-163.

⁹² Matinolli 2000: 168.

⁹³ Suistoranta & Asplund 1997: 87.

yhtä laajamittaiseen puutavaran vientiin ei ollut. Varsinkin ulkosaariston kylissä kotitarvepuu jouduttiin ostamaan kirkonkylästä tai mantereelta.⁹⁴

2.3 Kalastus ja metsästys

Kalastuksella on varhaisina aikoina ollut maanviljelyä keskeisempi rooli Turunmaan saariston asukkaille. 1500- ja 1600-luvuilla kalastus oli joko pää- tai sivutoimeentulon lähde lähes kaikille asukkaille Kemiössä ja Nauvossa, ja Korppoossa vielä 1800-luvulla lähes kaikki taloudet saivat tulonsa päätoimisesti kalastuksesta. Pienillä ja karuilla ulkosaariston luodoilla minkäänlaisia mahdollisuuksia maanviljelyyn ei ollut, joten kalastus ja niiden ohella linnustus ja hylkeenpyynti olivat ainoat mahdollisuudet toimeentulon hankkimiseen.⁹⁵

Kalastusoikeuksien juuret olivat vanhoissa Ruotsin vallan aikaisissa säädöksissä, jotka kytkivät ne maanomistukseen. Kalastusta harjoittivat siis kaikki maata omistaneet, niin kartanonherrat kuin talollisetkin. Vuonna 1776 myös tilattomille avautui mahdollisuus kalavesien nautintaan, kun kruununvesille annettiin yleinen kalastusoikeus. Mahdollisuus otettiin vastaan, ja kalastusoikeuksien nautinta voimistui. Koska kala-apajat sijaitsivat usein kaukana kotoa, rakensivat kalastajat pieniä kalastajatupia, joihin he majoittuivat sesongin ajaksi.⁹⁶

Merkittävin kalastustapa oli nuottakalastus, jota käytettiin tärkeimmän saaliskalan eli silakan pyyntiin. Nuotta voitiin laskea joko talvella jäiden läpi tai kesällä veneestä käsin. Kesänuotta laskettiin niissä pitäjissä, joissa maanviljely ei vienyt kesän päähuomiota. Kemiössä talvinuotasta tuli yleisin menetelmä 1600-luvulla, kun Korppoossa ja Rymättylässä se syrjäytti kesänuotan vasta 1850-luvun puolivälin jälkeen, samaan aikaan kun maanviljelyyn alettiin käyttää kesäisin yhä enemmän aikaa. Talvinuotta oli raskas ja suuritoinen laite, jonka ylläpito vaati usean, enimmillään jopa 300 ihmisen työpanoksen. Nuotan ylläpito järjestettiin perustamalla nuottakuntia, joihin kuului osakkaita useista kotitalouksista. Nuottakalastajat eivät olleet oma ammattikuntansa vaan talonpoikia, jotka saattoivat kalastuksen ohessa myös viljellä ja purjehtia. Yleensä osakkaat olivat talollisia, mutta myös torpparit saattoivat omistaa pienen osuuden. Osakkaat eivät itse muodostaneet koko työvoimaa, vaan mukaan liittyi päivätyöläisiä. Tämä oli mahdollisuus mäkitupalaisille ja muille vähävaraisille tienata päivän palkka, ja myös naisia saattoi liittyä työvoimaksi. Nauvolainen erityispiirre oli, että

⁹⁴ Smulter 1994: 196.

⁹⁵ Aminoff-Winberg 2001: 60; Smulter 1994: 125; Suistoranta & Asplund 1997: 165.

⁹⁶ Ibidem.

merimiehet hankkivat talvisin tienestejä nuotanlaskuun osallistumalla ja huoltamalla välineitä. Kesänuotta ei ollut talvinuotan kaltainen suuri operaatio, vaan se saatiin laskettua neljän hengen voimin.⁹⁷

Muita kalastustapoja olivat verkkokalastus sekä nielupyydykset kuten rysät, katiskat ja merrat. Kutakin välinettä voitiin tehdä eri kalojen pyyntiin soveltuvalla silmäkoolla, tiheäsilmäisistä silakkaverkoista ja -rystistä isosilmäisiin haukiverkkoihin. Kaikki kalastusvälineet tehtiin itse yleensä hampusta punomalla. Nuotta pysyi tehokkuutensa ansiosta merkittävimpana kalastustapana, kunnes 1840-luvulla keksittiin laittaa silakkaverkot veteen koukun muotoiseen asentoon. Se mahdollisti huomattavasti suuremmat saaliit verrattuna aiempaan tapaan, jossa verkot laskettiin suoraan. Lisäksi koukkuverkoilla pääsi käsiksi matalampiin rantavesiin, jolloin apajat saatiin lähemmäs kotitaloa, ja välineistökin oli kevyempää ja halvempaa. Ei siis ollut ihme, että kesänuotta sai kilpailijan niin kutsutusta koukkupyynnistä, jonka laittoajankohta sijoittui touko-kesäkuuhun. Helppokäyttöisyytensä ansiosta koukkuverkot yleistyivät myös torppareiden joukossa. Tämä ei aina miellyttänyt niitä varakkaampia talonpoikia, jotka olivat tottuneet nauttimaan perinteisistä kalavesistään ilman kilpailua.⁹⁸

Tärkein saaliskala oli silakka. Ruokapöytään kuului lisäksi ahven ja Korppoossa myös kampela. Niitä savustettiin, paistettiin ja pantiin keittoon. Kala oli tärkeä myös kauppatavarana. Suolattua silakkaa vietiin itse myytäväksi Tukholmaan ja muihin tärkeisiin purjehduksen määränpäihin. Ylivoimaisesti tärkein silakan viejä oli Korppoo, mutta myös Nauvosta, Kemiöstä ja Rymättylästä sitä vietiin jonkin verran, Paraisilta ei juurikaan.⁹⁹ Suomukala myytiin ensisijaisesti Tukholmasta tulleille kauppiaille, joilla oli siihen käytännössä monopoli Länsi-Suomen rannikkoseudulla. Vain siinä tapauksessa, että Tukholman kauppiat eivät syystä tai toisesta saapuneet, vietiin kalat myytäväksi Turkuun.¹⁰⁰

Ulkosaaristossa lisätienestejä hankittiin hylkeenpyynnillä ja linnustuksella, joita pidettiin vaivalloisiin verkko- ja nuottakalastukseen verrattuna hupina ja urheiluna. Hylje oli erittäin monipuolinen saalis, josta pystyttiin hyödyntämään käytännössä kaikki osat. Ihra myytiin hyvään hintaan, liha oli tärkeä ravinnonlähde ja nahasta tehtiin vaatteita, kuten saappaita. Lintujenkin antimia hyödynnettiin usealla tavalla. Miehet metsästäivät lintuja riistaksi naisten

⁹⁷ Aminoff-Winberg 2001: 60-65; Matinolli 2000: 244-247, 297-306; Smulter 1994: 125-131.

⁹⁸ Aminoff-Winberg 2001: 63; Matinolli 2000: 314; Suistoranta & Asplund 1997: 169.

⁹⁹ Aminoff-Winberg 2001: 66; Kaukiainen 1975: 169; Smulter 1994: 142.

¹⁰⁰ Smulter 1994: 143-144; Suistoranta & Asplund 1997: 173.

kerätessä merilintujen, kuten koskelon, lokin ja pilkkasiiven munia ravinnoksi sekä erittäin arvokkaita haahkan untuvia myytäväksi.¹⁰¹

Nälkävuosina saaristolaiskalan kysyntä nousi, mikä viittaa siihen, että se nähtiin vaihtoehtona viljan loppuessa.¹⁰² Tutkimuksessa näkee toisinaan tulkintoja, että saaristossa kalastuksella olisi ollut suora yhteys suhteellisesti lievään kuolleisuuteen nälkävuosina. Esimerkiksi Vähäkangas ehdottaa varovasti, mutta ilman tutkimuksen tukea, että tämä olisi saattanut selittää Salon kuolleisuutta.¹⁰³ Kala varmasti oli merkittävä tekijä nälänhädän torjumisessa, mutta se ei yksinomaan voinut korvata viljaravintoa. Teppo Viholan mukaan 1800-luvun varsinaissuomalaisen talonpojan ravinnosta jopa 80 % koostui vilja- ja kasvit tuotteista, josta 60 % rukiista. Väestönkasvun takia viljaravinnon osuus oli kasvanut nopeasti, ja nälkävuosien aikaan ruokaympyrän epätasapaino oli historiallisen raju. Siispä nälkävuosien heikot sadot tekivät väestöstä erityisen alttiin nälänhädälle. Renkien vuotuisen palkkasopimukseen kuului kylläkin noin 200 grammaa silakkaa päivässä, mikä kuulostaa melko paljolta. 1800-luvulla työväestön energiantarve oli kuitenkin jopa yli kaksi kertaa suurempi kuin nykypäivänä, joten ruokapulan aikana pelkkä silakka ei todennäköisesti ollut tarpeeksi.¹⁰⁴ Ulompana saaristossa kalaravinnolla oli joka tapauksessa keskimääräistä tärkeämpi merkitys ruokavaliassa.

Kalan merkitys kauppatavarana korostui myös kriisiaikoina. Kalaa myytiin viljaa ja muita elintarvikkeita tai rahaa vastaan. Kun Krimin sodan aikaan Suomen vienti romahti aiheuttaen taloudellisen laskusuhdanteen, tiesi se vaikeita aikoja kaupankäynnistä ison osan tuloistaan saaville saaristolaisille¹⁰⁵. Nälkävuosina tilanne oli lähes päinvastainen. Heikot sadot johtivat viljan hinnan nousuun,¹⁰⁶ ja sikäli kun myös kalan hinta nousi edes jossain määrin samassa suhteessa viljan kanssa, oli kalastajille ja purjehtijoille ollut tarjolla hyvät markkinat.

2.4 Talonpoikaispurjehdus

Suomen rannikkoseudun talonpojat ovat ilmeisesti harrastaneet purjehdusretkiä Itämeren satamakaupunkeihin siitä lähtien, kun ovat seutua asuttaneet. Elinkeinon perinteet ulottuvat siis ajalle kauan ennen kaupankäynnin muotoutumista kaupunkien ja porvarissäädyn privilegeiksi. Itämeren suuriin satamakaupunkeihin suuntautuneita kaupantekomatkoja ei

¹⁰¹ Zilliacus 1975: 24-25.

¹⁰² Smulter 1994: 123-125; Talve 1979: 76.

¹⁰³ Esim. Pylkkänen, Vähäkangas & Laine 2006: 401.

¹⁰⁴ Vihola 1994: 87-92.

¹⁰⁵ Börman 1979: 167-168. Voutilainen 2017: 166.

¹⁰⁶ Voutilainen 2017: 171; Ó Gráda 2009: 158.

juurikaan säännelty, ennen kuin Kustaa Vaasan aloitteesta purjehdusliikennettä alettiin ohjata kohti Tukholmaa ja se sallittiin vain niille saaristolaisille, jotka päätoimisesti hankkivat elantonsa kalastuksesta ja hylkeenpyynnistä.¹⁰⁷ Käytännössä kumpikaan tavoite ei ehdottomana toteutunut, vaan saaristoseuduilta purjehdittiin yhä Tukholman lisäksi etenkin Virolle ja Liivinmaalle.¹⁰⁸

Ensimmäisenä käytännön merkityksiltään merkittävänä asetuksena talonpoikaispurjehdusta kohtaan voidaan pitää Kustaa II Aadolfin laatimaa kauppaordinantiaa vuodelta 1617. Se antoi Ahvenanmaan, Uudenmaan saariston sekä kuuden Turunmaan saariston kunnan talonpojille, mukaan lukien Korppoolle, Nauvolle ja Rymättylälle oikeuden purjehtia myymään tuotteitaan Tukholman ja Suomen rannikkokaupunkien lisäksi Tallinnaan ja Inkerinmaalle. Tärkein keskus oli silti Tukholma, ja myös myöhempien säädösten ja asetusten tavoite oli keskittää kauppaa valtakunnan pääkaupunkiin. Ordinantian myöntämät erioikeudet paikkakuntalaisille johtivat siihen, että talonpoikaispurjehduksesta muodostui käytännössä saaristolaisten talonpoikien privilegio. Oikeudet merenkulun harjoittamiseen kiinnostivat muitakin rannikkopitäjiä, ja purjehdusoikeuksia jaettiin varsinkin 1650-luvulla useille alkuperäisen kauppaordinantian listauksen ulkopuolelle jääneille kunnille. Paraisille oikeus myönnettiin vuonna 1652 ja muista lähialueen kunnista Sauvolle ja Piikkiölle vuonna 1650 ja Merimaskulle vuonna 1652.¹⁰⁹

Vuonna 1766 talonpoikaispurjehduksen erityisoikeudet purettiin ja elinkeino sallittiin kaikille talonpojille paikkakunnasta riippumatta. Saaristolaisilla oli jo takanaan pitkä historia paitsi purjehdustaitoa ja -kokemusta, myös taistelua elinkeinon harjoittamisen oikeudesta kaupunkien vastustusta ja kruunun sääntelyä vastaan. Purjehdusmatkat vaativat paitsi seikkailunhalua, myös tiettyä omapäisyyttä, kykyä nähdä mahdollisuudet riskien takana.¹¹⁰

Kun Suomi vuonna 1809 liitettiin Venäjään, ei purjehdusmatkojen määränpää vielä mainittavasti muuttunut. Tukholmassa käydystä kaupasta jouduttiin maksamaan tullia, mutta se pysyi kohtuullisena aina vuoteen 1827 saakka, jonka jälkeen Suomesta Ruotsiin suuntautunut talonpoikaispurjehdus kääntyi jyrkkään laskuun. Suomen valtiovalta reagoi tähän sallimalla purjehduksen koko Itämeren alueella vuonna 1830 ja Tanskan Kattegatin

¹⁰⁷ Termi ”talonpoikaispurjehdus” esiintyy tietyvästi ensimmäisen kerran Kustaa Vaasan kirjeessä vuonna 1547. Kaukiainen 1975: 9-11.

¹⁰⁸ Kaukiainen 1975: 9-11.

¹⁰⁹ Kaukiainen 1975: 11-12, Suistoranta & Asplund 1997: 139.

¹¹⁰ Kaukiainen 1975: 12-14; Kähre 1940: 58; Suistoranta & Asplund 1997: 143, 146.

salmen satamiin vuonna 1839. Purjehduksen painopiste siirtyi Tukholmasta Tallinnaan ja Pietariin.¹¹¹

Historiallisista juuristaan juontuva termi ”talonpoikaispurjehdus”, ruotsiksi *bondeseglation*, on säilynyt suomenkielisessä tutkimuksessa käyttöterminä, vaikka 1800-luvulla elinkeinon harjoittivat moniin muihinkin yhteiskuntaryhmiin kuin talonpoikiin kuuluvat ihmiset. Purjehtijoiden ja laivanomistajien joukossa oli niin porvareita kuin torppareita ja mäkitupalaisiakin. Vuosisadan kuluessa purjehdus ja laivanvarustus muuttuivat ammattimaisemmaksi, ja 1810-luvun tienoilla laivureista ja merimiehistä olivat muodostuneet omat ammattikuntansa. Laivansa omistaneet ammattilaivurit olivat Yrjö Kaukiaisen mukaan käytännössä saariston maaseudulla asuneita porvareita.¹¹² Ruotsinkielisissä tutkimuksissa termeihin on kiinnitetty huomiota ja ilmiöille on kehitetty niiden luonnetta ja myöskin paikallisia erityispiirteitä tarkemmin kuvaavia käsitteitä. David Papp on käyttänyt Ahvenanmaan purjehduksesta termiä *allmogeseglation*, ”maalaisväestön purjehdus”¹¹³ ja Jan Börman Turunmaan saariston purjehduksesta termiä *bygdeseglation*, ”seutupurjehdus”¹¹⁴. Nämä käsitteet kuvaavat purjehduksen piirteitä maantieteellisten ja väestöllisten määreiden suhteen. Purjehdusta harjoitettiin saaristolaismaaseudulla, jossa sitä harjoittivat paikalliset elinkeinonharjoittajat useista eri yhteiskuntaluokista. Seutupurjehduksen sana seutu tarkoittaa myös sitä, että purjehdus oli tarkkoja kuntarajoja laajempi ilmiö. Seutu käsitti laajemman alueen, jossa purjehdusalueet tai laivanomistajuudet eivät seuranneet pitäjien rajoja, ja laivoja rakennettiin ostettaviksi ja myytäväksi pitäjien välisesti. Kaukiainen käyttää käsitettä talonpoikaispurjehdus sen heikkouksista huolimatta, sillä hän katsoo koko Suomen mittakaavassa sen olevan tarpeeksi osuva. Suurin osa alusten omistajista oli talonpoikia, minkä lisäksi eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien merimiesten harjoittamassa purjehduksessa ei käytännön tasolla ollut juurikaan eroavaisuuksia.¹¹⁵ Eniten hajontaa purjehduksen harjoittajien yhteiskunnallisessa taustassa oli juuri Turunmaan saaristossa, minkä takia myös uudelle suomenkieliselle käsitteelle olisi tarvetta. Koska talonpoikaispurjehdus on kuitenkin käsitteenä vakiintunut ja kuvaa selkeästi määriteltyä ilmiötä, käytän sitä tässä tutkielmassa.

Toinen tapa, jolla purjehdusta on käsitteellistetty, on sen tavoitteellisuuden mukaan kotitarvepurjehdukseen ja rahtipurjehdukseen. Alun perin talonpoikaispurjehdus tarkoitti

¹¹¹ Kähre 1940: 39-46; Suistoranta & Asplund 1997: 145.

¹¹² Kaukiainen 1975: 207, 214.

¹¹³ Papp 1977: 10.

¹¹⁴ Börman 1979: 11.

¹¹⁵ Kaukiainen 1975: 205.

ainoastaan kotitarvepurjehdusta eli itse tuotettujen hyödykkeiden viemistä myytäväksi satamakaupunkien markkinoille. Ruotsin valtakunnan säädökset pitivät tilanteen varsin onnistuneesti sellaisena 1800-luvun alkuun saakka. Silloin väkiluvun kasvun myötä alkoi kehitys, jossa torpparien ja muiden tilattomien määrä lisääntyi. Monet heistä kuitenkin löysivät töitä merenkulun ja laivanrakennuksen parista. Alkoi muodostumaan ammattilavurien sekä -miehistön ammattikunta.¹¹⁶ Ammattimaistumisen myötä purjehduksen luonne muuttui. Vaikka perinteinen talonpoikaispurjehdus ei pitäytynyt aina valtuuksiensa sisällä puhtaassa kotitarvepurjehduksessa, tuli rahtipurjehduksesta 1840-luvulta lähtien yleisempää ja sallitumpaa. Aluksi sallittiin naapurin tuotteiden rahtikuljetus, ja Krimin sodan jälkeen, aluskannan ollessa heikoimmillaan, saivat talonpojat rahdata porvareidenkin kauppatavaroita. Ammattimaiset merimiehet eivät enää välttämättä viljelleet maata edes sivutoimisesti, ja laivan varustamisesta muotoutui liberalismien periaatteiden mukainen voittoon tähtäävä liiketoimi.¹¹⁷

Krimin sodan aikana niin talonpoikaispurjehdus kuin porvariston ja aateliston harjoittama kauppamerenkulku taantuivat. Aluksia tuhoutui, minkä lisäksi niitä myytiin. Jan-Erik Börmanin kokoamien taulukoiden mukaan ostotoimintaakin tapahtui, joten ilmeisesti talouden äkillistä romahdusta käytettiin myös hyödyksi ja laivoja ostettiin halvalla.¹¹⁸ Sodan jälkeen laivanrakennukselle oli valtava kysyntä, ja saariston elinkeinot lähtivät uuteen nousuun. Työllistymismahdollisuuksia avautui merimiehille ja laivanrakentajille. 1860-luku oli talonpoikaispurjehtijoille suotuisa. Tullimaksujen purku ja uusien teollisuudenalojen nousu vauhditti myös talonpoikaispurjehdusta. Sahateollisuus edisti puutavaran markkinoita, mikä lisäsi rahtipurjehduksen tarvetta. Purjehduksen suosio ei niinkään kasvanut, vaan talonpoikaisalusten lukumäärä pysyi tasaisena koko vuosikymmenen. Muutos tapahtui alusten koossa. Uudet alukset olivat vetoisuudeltaan kookkaampia mahdollistaen suuremmat rahtimäärät ja tuotot. Laivanrakennus ja merenkulku pitivät elinkeinoelämän aktiivisena myös nälkävuosien aikana. Esimerkiksi Kemiössä vesille laskettiin neljä yli 300 tonnin alusta.¹¹⁹ Erään aikalaiskuvauksen mukaan¹²⁰ laivanrakennuspaikkoja olikin miltei jokaisessa Turunmaan saariston poukamassa. Laivanrakennuksen taito oli saaristolaisilla ollut yhtä pitkään kuin purjehdusta oli harjoitettu, mutta vasta purjehduksen vapauduttua 1830-luvulla

¹¹⁶ Kaukiainen 1975: 217.

¹¹⁷ Börman 1979: 9; Suistoranta & Asplund 1997: 146.

¹¹⁸ Börman 1979: liites. 95-109.

¹¹⁹ Hackman 1996: 8; Suistoranta & Asplund 1997: 147-148.

¹²⁰ Smulter 1994: 110.

voidaan sanoa siitä muodostuneen oman elinkeinonsa. Laivoja ei enää rakennettu vain omaan käyttöön, vaan myös myytäväksi. Perinteisten talonpoikaisalusten, kuten kuuttien, kaljaasien ja sumpujen sijaan rikkaimmat ja osaavimmat talonpojat rakensivat merikelpoisempia ja hienompiakin aluksia, kuten kuunareita ja prikejä.¹²¹

Yrjö Kaukiainen on arvioinut purjehduksen tärkeyttä saaristolaisten elinkeinoissa. Hänen mukaansa purjehdus vaikutti ainakin neljällä tavalla. Ensinnäkin oli laivan varustaminen tai laivaosuuden omistaminen. Kyseessä oli sijoitustoimi, jonka tavoitteena oli taloudellisesti hyötyä maatalouden ylijäämästä. Päätoimiset laivanvarustajat eli laivurit tulivat kokonaan toimeen merenkululla, eivätkä silloin kaupanneet itse tuottamiaan hyödykkeitä.¹²² Börmanin mukaan Turunmaan saaristossa aluksista hieman alle 60 % oli yksityisomisteisia ja hieman alle 40 % osuusomisteisia¹²³. Laivoihin sijoittaminen ei ollut vain rikkaiden yksinoikeus, vaan osuuksia omisti ihmisiä melkein kaikista yhteiskuntaluokista¹²⁴.

Toinen purjehduksen vaikutus oli purjehduksen ja laivanrakennuksen tarjoamassa työllisyydessä. 1800-luvulla miehistötehtävät ammattimaistuiivat, ja jopa torpparit pestasivat miehistöä omistamiinsa aluksiin. Erityisesti Turunmaan saaristolle ominainen ammattimainen varustaminen yleistyi. Tietysti myös laivanrakennukseen tarvittiin työvoimaa¹²⁵. Saaristossa väestönkasvu ei altistanut kasvavaa väestöä työttömyydelle ja irtolaisuudelle samassa mittakaavassa kuin suuressa osassa manner-Suomea, koska työn tarjonta pysyi väestönkasvun perässä.¹²⁶

Kolmas vaikutus oli taloudellisten vaikutusten leviäminen muihin elinkeinoihin. Talonpoikaispurjehdus tarjosi maanviljelijöille ja karjanhoitajille mahdollisuuden myydä vuoden ylijäämä pois. Myös metsänomistajille purjehdusmarkkinat olivat tärkeitä, sillä halot olivat yksi tärkeimmistä kauppatavaroista. Muita vientituotteita olivat suolattu silakka, suomukala, maito- ja käsityötuotteet ja hylkeenrasva.¹²⁷ Purjehduksen tuotoilla saattoi olla laajalle yltävä taloudellinen vaikutus, sillä esimerkiksi Kemiössä tiedetään erään aluksen kuljettaneen jo 1700-luvulla tuotteita pariltakymmeneltä kyläkunnalta.¹²⁸

¹²¹ Suistoranta & Asplund 1997: 147.

¹²² Kaukiainen 1975: 205.

¹²³ Börman 1979: 72.

¹²⁴ Smulter 1994: 124.

¹²⁵ Kaukiainen 1975: 226.

¹²⁶ Kaukiainen 1975: 213-220.

¹²⁷ Kaukiainen 1975: 238-239; Matinolli 2000: 217; Smulter 1994: 107; Tuovinen 2001: 129.

¹²⁸ Suistoranta & Asplund 1997: 145.

Kansantaloudellisestikin purjehdus oli merkittävä elinkeino, sillä jopa puolet Suomen viennistä kulki talonpoikaisaluksilla.¹²⁹

Neljäs vaikutus oli purjehduksesta saatu henkinen pääoma. Merimatkailu oli myös kulttuurinvaihtoa, johon talonpojilla ja varsinkaan säädyttömillä ei yleensä ollut mahdollisuutta, ja matkoilta tuotiin usein kotiin myös näyttäviä koriste-esineitä. Laivan varustaminen vaati hyvää luku- ja kirjanpitotaitoa, joten saaristolaisväestössä oli myös talonpoikien ja torpparien joukossa poikkeuksellisen luku- ja laskutaitoisia miehiä.¹³⁰

2.5 Eri väestöryhmät Turunmaan saaristossa

Sekä kotimaisessa että ulkomaisessa tutkimuksessa nälänhätien on osoitettu kohdistuvan erityisen voimakkaasti kaikkein heikompiosaisiin eli Suomen tapauksessa tilattomiin, mäkitupalaisiin, köyhiin työläisiin ja työttömiin.¹³¹ Suomessa tapahtui 1800-luvun alusta lähtien väestörakenteen muutos, jossa väestönkasvun myötä itsenäisten talonpoikien suhteellinen määrä laski ja säädyttömien eli torppareiden, mäkitupalaisten ynnä muiden heikompiosaisien lisääntyi. Talollisen talonpojan tilan peri yleensä esikoispoika, jolloin muut veljet joutuivat tyytymään torppiin. Tällöin heidän yhteiskunnallinen asemansa heikkeni maanomistajasta vuokratilajelijäksi. Voutilainen esittää, että torpparien määrän kasvun aiheuttama eriarvoisuuden lisääntyminen yhdessä teollistumisen myötä vähentyneen työvoiman tarpeen kanssa johti siihen, että maaseudulla maanviljelyn kysyntä laski ja työttömyys lisääntyi.¹³² Talolliset talonpojat olivat yleensä kohtalaisen hyvin toimeen tulevia, mutta oli myös talottomia talonpoikaissaätyyn kuuluvia.¹³³

Myös saaristossa torppien määrä lisääntyi huomattavasti 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Torpparit eivät kuitenkaan olleet vain vuokratilajelijöitä, vaan etenkin ulommassa saaristossa kalastajatorpat olivat yleisiä. Myös käsityöläiset, merimiehet ja jotkut virkamiehet asuttivat torppia ja mäkitupia.¹³⁴ Ahvenanmaalla oli hyvin tyypillistä se, että esimerkiksi laivaosuuksia annettiin nuoremmille pojille perintönä, jolloin talon varallisuus jakautui muillekin kuin vanhimmalle pojalle. Sen seurauksena torppari oli tittelinä usein lähinnä nimellinen.¹³⁵

¹²⁹ Kaukiainen 1975: 237.

¹³⁰ Kaukiainen 1975: 243-246; Suistoranta & Asplund 1997: 145.

¹³¹ Suomen nälkävuosista esim. Häkkinen 1991: 45-47.; Irlannin suuresta nälänhädästä esim. Curran 2015: 39.

¹³² Voutilainen 2017: 114-116.

¹³³ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

¹³⁴ Matinoli 2000: 148-149. Pitkänen 1991: 63.

¹³⁵ Kaukiainen 1975: 219.

Turunmaan saariston osalta vastaavanlaista kehitystä voidaan osoittaa tapahtuneen ainakin jossain määrin. Rymättylässä torpparit olivat usein tilan omistajan sukulaisia, ja torppariuus oli monesti käytännössä vuokra-asumista. Myös Paraisilla perintötorppariuus oli yleistä, mutta Kemiössä ja Kaarinassa torpparit olivat pääasiassa muualta muuttaneita työläisiä. Lounais-Suomessa torppareiden asema oli melko vakaa, sillä vuokrasopimukset tehtiin useimmiten kirjallisesti ja sopimukset olivat pitkiä kestäen useita vuosikymmeniä. Suuret ja verrattain varakkaat torpat olivat yleisiä, eikä ollut tavatonta, että suurimmille vuokratiloille palkattiin renkejä ja piikoja. Hyviä vuokraehtoja kompensoivat raskaat päivätyöehdot.¹³⁶

Maanviljelyn ohella työllistymismahdollisuuksia oli kalastuksessa, purjehduksessa, metsästyksessä ja laivanrakennuksessa. Saaristolaisilla olikin niin omatoimisuutta, resursseja kuin verkostoja monipuolisempaan työllistymiseen kuin mannermaan rahvaalla. Elinkeinoelämä oli seudulla vilkasta, eikä toimeentulo ollut merkittävälle osalle väestöstä riippuvaista viljasatojen onnistumisesta.

Väkilukutaulujen viiden vuoden välein ilmoitetut tarkemmat väestölaskennat näyttävät, miten maata viljelevä miesväestö jakautui talollisiin talonpoikiin, vakituksessa vuokrasuhteessa oleviin torppareihin¹³⁷, mäkitupalaisiin ja renkeihin. Kaaviossa 1 näytetään, miten eri ammatti- ja yhteiskuntaryhmien edustajat sijoitettiin väkilukutauluihin vuoden 1840 laskennassa. Enemmistön muodostivat joka pitäjässä rengit, joita oli noin kolmannes miesväestöstä. Korppoossa oli suhteessa eniten talollisia talonpoikia, 21,7 % miesväestöstä, mutta torppareita vain reilu prosentti, lukumäärällisesti kahdeksan henkeä. Mäkitupalaisia oli selvästi eniten, 16,5 %. Luvut kertovat siitä, miten vähäinen merkitys maanviljelyllä Korppoossa oli naapuripitäjiinsä verrattuna. Mäkitupalaisiksi ilmoitetuissa on todennäköisesti ollut monia kalastaja- ja purjehtijatorppareita, joita kirjuri ei ole halunnut tilastoida sarakkeeseen ”torpare som besitta jord”, *torpparit, jotka viljelevät maata*. Paraisilla talonpoikien suhteellinen lukumäärä oli alhaisin (13,9 %), mutta torppareita oli eniten (15,8 %) ja ainoana pitäjänä lukumäärällisesti enemmän kuin talonpoikia. Toisaalta mäkitupalaisia oli hyvin vähän, vain hieman alle 2 %. Nauvossa ja Rymättylässä talonpoikien, torppareiden ja mäkitupalaisien suhteellinen lukumäärä oli keskenään hyvin samankaltainen. Käsityöläisten osuus oli reilusta kolmesta prosentista vajaaseen kuuteen prosenttiin. Selvästi vähiten heitä oli Rymättylässä, lukumääräisesti vain 18. Merimiesten määrässä havaitaan

¹³⁶ Aminoff-Winberg 2001: 23. Matinoli 2000: 406; Mäkelä 1996: 59. Suistoranta & Asplund 1986: 59.

¹³⁷ Ainakin Kaarinassa ja Paraisilla oli ns. muonatorppareita, jotka tekivät päivätoita tilan omistajalle palkkaa vastaan, mutta joilla ei ollut omaa vakituista vuokratilaa. Suistoranta 1986: 158-159; Mäkinen 1996: 59.

hyvin selviä eroja. Nauvossa heitä oli 102 (13,6 %), vain 17 vähemmän kuin talonpoikia. Paraisilla heitä oli 52 ja Rymättylässä 11, mutta Korppoossa vain 4. Luku ei kuitenkaan kerro siitä, etteikö merimiehiä olisi myös Korppoo työllistänyt, sillä Kaukiaisien henkikirjoista tekemien havaintojen mukaan juuri Korppoo ja Nauvo olivat pitäjiä, joissa merimiesten erikoistuminen alkoi. Todennäköisesti merimiehenä työskennelleet on kirjattu mäkitupalaisien sekä poikien, ”gossar”, alle. Smulterin mukaan laivat työllistivät erityisesti monia nuoria poikia.¹³⁸

Taulukko 2. Yli 15-vuotiaiden miesten lukumäärä valikoiduissa ammatti- ja yhteiskuntaryhmissä vuonna 1840.¹³⁹

Prosenttiosuudet kertovat suhteellisen osuuden yli 15-vuotiaista miehistä.

	Korppoo	%	Nauvo	%	Parainen	%	Rymättylä	%
Talolliset talonpojat	126	21,7	119	15,9	177	13,9	95	16,5
Maata viljelevät työläiset	8	1,4	83	11,1	202	15,8	68	11,8
Mäkitupalaiset	96	16,5	57	7,6	25	2,0	61	10,6
Rengit	188	32,4	207	27,6	440	34,5	188	32,6
Käsityöläiset	34	5,9	40	5,3	62	4,9	18	3,1
Merimiehet	4	0,7	102	13,6	52	4,1	11	1,9
Luotsit	23	4,0	1	0,1	0	0,0	3	0,5
Muut	102	17,6	140	18,7	319	25,0	133	23,1
Yli 15-v. miehet	581	100	749	100	1277	100	577	100

Naisten lukumäärät on tilastoissa jaoteltu sen mukaan, mihin kategoriaan kuuluvan miehen kanssa he olivat naimisissa tai joiden leskiä he olivat. Naimattomat naiset on jaettu ammattiaseman mukaan. Kaksi suurinta ryhmää olivat maanviljelijöiden vaimot sekä piiat, jotka yhteensä muodostivat vuoden 1840 väestönlaskennassa yli kaksi kolmasosaa yli 15-vuotiaasta naisväestöstä.¹⁴⁰ Viljelijöiden vaimot olivat tilalla tai torpalla työntekijöinä siinä miessä miehetkin, sillä 1800-luvun Suomen agraariyhteiskunnassa maanviljely vaati paljon työvoimaa ja -panosta.¹⁴¹ Saaristossa naiset olivat erityisen vastuullisessa asemassa, sillä purjehduskauden aikana, miesten ollessa merillä, toimi emäntä tilan päällikkönä. Naisilla oli myös tärkeä taloudellinen vastuu, sillä he leipoivat ja tekivät käsitöitä myytäväksi purjehdusmatkoja varten.¹⁴²

¹³⁸ Kaukiainen 1975: 214-216; Smulter 1994: 114.

¹³⁹ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Markkola & Östman 2019: 167-168.

¹⁴² Smulter 1994: 123.

Taulukko 3. Maanviljelijöiden vaimojen ja piikojen määrät Turunmaan saariston kunnissa vuonna 1840.¹⁴³

	Korppoo	Nauvo	Parainen	Rymättylä
Maanviljelijöiden vaimot	283	322	637	307
Piiat	188	339	450	228
Yli 15-v. naiset	653	949	1296	729

Talonpoikiin, torppareihin, mäkitupalaisiin ja irtaimeen väestöön keskittyminen on tärkeää, sillä he muodostivat enemmistön saariston asukkaista. Oma vaikutuksensa on silti myös tietyillä hallinnollisilla seikoilla. Turpeinen nostaa eri kuntien köyhäinhoidon yhdeksi merkittävistä syistä kulkutautiepidemioiden räjähdysmäiseen leviämiseen. Hänen mukaansa nälkävuosien kuolleisuus kohosi erityisen pahaksi köyhäinmajojen takia. Ne olivat nimensä mukaisesti kunnallisia asuinsijoja köyhimmille. Niissä asuminen oli tyypillisesti ahdasta, joten taudit etenivät helposti. Katojen aiheuttama maalaisväestön köyhtyminen ajoi ihmisiä kerjuulle, mikä täytti köyhäinmajoja entisestään.¹⁴⁴

Turun saaristossa köyhäinmajoja ei ollut. Sen sijaan köyhäinhoito järjestettiin vaivaisruoduilla eli sijoittamalla köyhiä ja vaivaisia kuntalaisten koteihin, sekä kirkon maksamalla apurahalla eli köyhäinkassalla. Korppoossa, Paraisilla ja Rymättylässä jako järjestettiin ruoduttain 1800-luvun alusta lähtien: ruodun velvollisuus oli joko ottaa tehtäväkseen hoitaa ja ylläpitää alueensa vaivaista tai maksaa vaivaiskappoja eli -veroa. Vaivaistenhoitotehtävä oli määräaikainen, joten köyhät kiertelivät talolta toiselle. Kierrolla myös jaettiin vastuuta ruotujen kesken, sillä osa köyhistä vaati enemmän ylläpitoa kuin toiset. Rymättylässä ruodun kapasiteetti oli viisi vaivaista. Nälkävuosina sitä tosin jouduttiin venyttämään kahdeksaan.¹⁴⁵ Vaikka köyhäinhoitoa koeteltiin, ei köyhien majoituspaikoista muodostunut sellaisia tartuntapesäkkeitä, kuin vaikkapa nälkävuosien kovimpiin uhreihin lukeutuneessa Raahessa, jossa yhdessä köyhäintalossa oli peräti 200 asukasta kerralla¹⁴⁶. Kahdeksankin köyhän asuttamassa pirtissä taudit saattoivat levitä, ja ruotujen kestävyysden ollessa koetuksella ei kaikkien huolenpitoa nälkävuosia vastaan pystytty takaamaan. Taudeille kuitenkin altistui kerralla paljon vähemmän ihmisiä, joten köyhäinhoidon näkökulmasta Turunmaan saaristossa riski tartunatautien äkilliselle leviämiselle ei ollut niin suuri kuin joissain sisämään kunnissa.

¹⁴³ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

¹⁴⁴ Turpeinen 1986: 183-216.

¹⁴⁵ Matinoli 2000: 567-570; Smulter 1994: 325-333; Suistoranta 1985: 287-290; Tuovinen 1997: 206-208.

¹⁴⁶ Turpeinen 1986: 184.

Miksi paikallistutkimus puhuu vain nälkävuosien aiheuttamasta paineesta köyhäinhoidolle, vaikka monessa kunnassa 1850-luvun epidemiat kylvivät suurempaa kuolleisuutta? Yhden vastauksen antaa paikallishistorian kritiikki. Sen mukaan kansallisen historian narratiiveihin nojautuva paikallistutkimus on tullut liian sokeaksi paikkakuntien omille erityispiirteille ja kehityskuluille. Paikallisesti 1850-luku saattoi olla saaristokunnalle kaikista pahin, mutta kiinnostus painottuu silti nälkävuosiin, koska lähteitä ei ole tajuttu etsiä kuin niiden osalta. Vaihtoehto on toki mahdollinen, muttei todennäköisin. Toinen selitys on se, etteivät 1850-luvun rasitukset kohdistuneet köyhäinhoitolaitokseen. Pitkäsen mukaan syy kerjäläisjoukkojen muodostumiseen oli talonpoikien velkaantuminen vuoden 1862 huonojen satojen jälkeen. Kun uusi katovuosi iski 1865, monen varallisuus petti ja ihmisiä ajautui kerjuulle.¹⁴⁷ Vaikka 1850-luvulla Krimin sodan aikana vaivasivat kauppasaarto ja kulkutaudit, mahdollisesti heikot sadotkin, nähdään väkilukutauluista, että useita eri kulkutauteja esiintyi aiheuttaen enemmän kuolemia kuin nälkävuosina. 1850-luvun kulkutaudit saattoivat rasittaa pikemminkin sairaan- kuin köyhäinhoitoa. Esimerkiksi Korppoon historiassa tästä on maininta¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Pitkänen 1993: 65-66.

¹⁴⁸ Smulter 1994: 335-336.

3 Miten saariston kuolleisuus kehittyi 1840–1868?

3.1 Vuosikymmen ennen ”suuren kuolleisuuden vuosia” – väestönmuutokset 1840–1852

Ajanjaksoa 1810-luvulta Helsingin vuoden 1863 valtiopäiviin on toisinaan kuvailtu ”valtiotyöksi”, jolloin Suomi oli poliittisesti pysähtyneisyyden tilassa. Käsite ei kuitenkaan ole kovin osuva, sillä vaikka valtiopäiviä ei kutsuttu, oli Suomen senaatilla astuksien avulla mahdollisuus valta vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan, ja myös venäläiset kenraalikuvernöörit edistivät Suomen asioita. Etenkin 1830- ja 1840-luvuilla Suomen taloutta ja autonomiaa rakennettiin aktiivisesti.¹⁴⁹ Saaristolle merkittäviä poliittisia päätöksiä olivat vuonna 1830 annettu keisarillinen asetus, joka antoi maaseudun asukkaille oikeuden viedä omia tuotteitaan alle 50 lästin aluksilla¹⁵⁰ sekä vuonna 1842 annettu keisarillinen asetus, joka antoi talonpoikaispurjehtijoille virallisesti luvan kuljettaa naapureiden tuotteita myytäväksi, mikä käytännössä tarkoitti rahtipurjehduksen sallimista.¹⁵¹ Kalastusta mullisti koukkupydydysmenetelmän yleistyminen, jolla oli merkittäviä elinkeinon harjoittamista demokratisoivia vaikutuksia. Koukkuverkot olivat tehokkuuteensa nähden halpoja ja helppo valmistaa, ja ne voitiin heittää paljon aiempaa matalemmille vesistöille, jolloin perinnöllisten kalavesien suomat etuoikeudet menettivät merkityksensä.¹⁵² Maanviljelyn tilaa sana ”pysähtyneisyys” kuvaa varsin osuvasti. Uudet innovaatiot, kuten kolmivuoroviljely eivät yleistyneet, ja samalla lannoituksen kannalta tärkeää karjanhoitoa laiminlyötiin.¹⁵³

Terveysthuollon taso oli 1800-luvulla erityisesti maaseudulla heikkoa, sillä lääkäreitä oli maassa hyvin vähän¹⁵⁴ ja kaupunkien ulkopuolella yksi kiertelevä piirilääkäri saattoi olla alueen ainoa ammattitaitoinen lääkäri.¹⁵⁵ Tilanne oli tällainen myös Turunmaan saaristossa, jossa Korppoon, Nauvon ja Rymättylän ainoa ammattitaitoinen lääkäri oli vuodesta 1857 eteenpäin Rymättylän piirilääkäri. Tätä ennen ne kuuluivat Uudenkaupungin piirilääkärikuntaan, joka sijaitsi vieläkin kauempana. Vain Parainen kuului Turun piiriin. Matinollin mukaan Rymättylän piirilääkärit olivat usein vastahakoisia tarkastamaan pitäjiä

¹⁴⁹ Jussila 2004: 141, 176, 196-197.

¹⁵⁰ Keisarillinen asetus 2/14 elokuu 1830.

¹⁵¹ Börman 1979: 10.

¹⁵² Aminoff-Winberg 2001: 63; Smulter 1994: 128.

¹⁵³ Aminoff-Winberg 2001: 216; Asplund & Suistoranta 1997: 158.

¹⁵⁴ Vuonna 1840 Suomessa oli 72 lääkäriä, mikä tarkoitti n. yhtä lääkäriä 20 000 asukasta kohden. Vuoteen 1860 mennessä luku oli noussut 94:ään. Vuorinen 2006: 13-15.

¹⁵⁵ Vuorinen 2006: 18.

ellei meneillään ollut isompi epidemia. Tätä tukee myös Vuorinen, joka on arvioinut eri piirien raporttien kattavuutta ja yksityiskohtaisuutta vuosien 1857–1865 väliltä. Vain vuonna 1858 hän on katsonut Rymättylän piirilääkärin vuosikertomuksen olleen hyvä, muina vuosina vain suppeahko¹⁵⁶. Lisäksi saaristolaisten suhtautuminen lääkäriin oli varautunutta, sillä he eivät tunteneet siteitä hänen asuinkaupunkiinsa. Saaristossa lääkintätaitoinen hahmo olikin lukkari, joka hoiti usein rokotukset ja osasi muutoinkin auttaa eri vaivojen kanssa. Korppoossa pystyttiin satunnaisesti kääntymään Korpoströmin satamaan rantautuneen laivalääkärin puoleen.¹⁵⁷

Niin kulkutaudit kuin katovuodetkin olivat 1800-luvun alkupuoliskolla yleisiä, jopa arkipäiväisiä. Elintaso ei ollut talonpoikaisväestön keskuudessa korkea, mutta katoihin ja kulkutauteihin oli totuttu.¹⁵⁸ Aikakauden pelätyin tartuntatauti oli isorokko, jota vastaan oli edellisellä vuosisadalla kehitetty rokote. Rokote löysi tiensä myös Turun saaristoon, ja ainakin Nauvossa ja Korppoossa oltiin ilmeisen halukkaita ottamaan rokotukset vastaan, vaikka muualla Suomessa esiintyi paljonkin vastustusta.¹⁵⁹ Isorokko oli kuitenkin vain yksi vaiva lukuisten tartunta- ja muiden tautien joukossa, jotka vaivasivat 1800-luvun Suomea. Keskimäärin maan kuolleisuus oli noin 27 % kun tänä päivänä se on alle 10 %¹⁶⁰.

Tässä alaluvussa analysoin kuolleisuutta vuosina 1840–1852. Se on ajanjakso, jolloin kuolleisuus niin Turun saaristossa kuin koko maassakin oli suhteellisen tasaista, eivätkä kadot tai taudit esiintyneet poikkeuksellisen rajuina. Käytän sitä verrokkijaksona seuranneille vuosikymmenille, joina kuolleisuuden vaihtelut olivat jyrkempiä. Kuvaajassa 1 on esitettynä tarkastelemieni kuntien kuolleisuusluvut. Lisäksi sininen pisteviiva osoittaa koko Suomen kuolleisuuden.

¹⁵⁶ Vuorinen arvioi vuosien 1857–1865 piirilääkärkertomusten täsmällisyyden neliportaisella asteikolla, jossa arvosanat ovat 1) laaja, perusteellinen kertomus, 2) hyvä kertomus, 3) suppeahko kertomus sekä 4) hyvin niukka kertomus. Vuorinen 2006: 21.

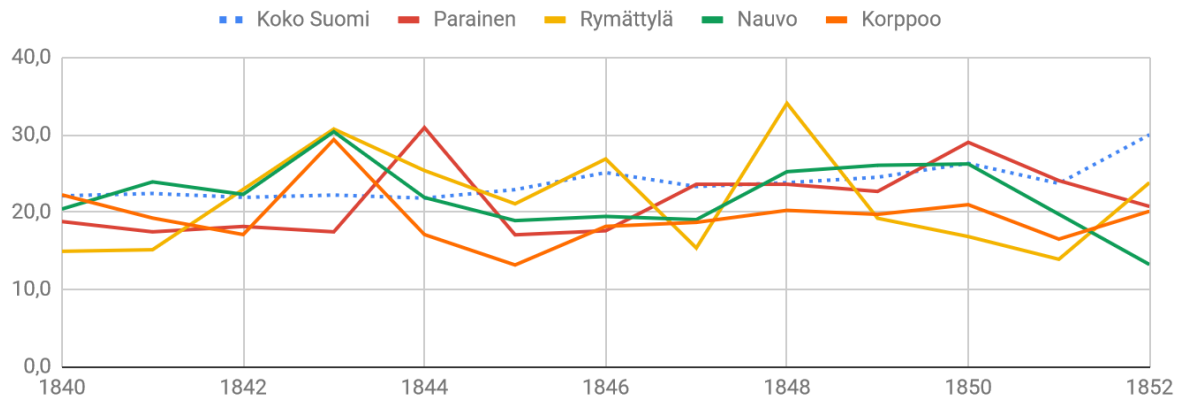
¹⁵⁷ Matinelli 2000: 580-583; Smulter 1994: 335, 337.

¹⁵⁸ Häkkinen et al. 1991: 38; Kallioinen 2009: 108.

¹⁵⁹ Aminoff-Winberg 2001: 265; Kallioinen 2009: 61; Smulter 1994: 337.

¹⁶⁰ Kallioinen 2009: 107.

Kuolleisuus 1840–1852

Kaavio 1. Kuolleisuus promilleina Turun saaristossa 1840–1852.¹⁶¹ Rymättylän tiedot vuodelta 1842 ja Nauvon tiedot vuodelta 1851 puuttuvat. Näiden vuosien kuolleisuus on laskettu edellisen ja seuraavan vuoden keskiarvoina.

Kuvaajasta nähdään, ettei kuolleisuus ollut suinkaan tasaista, vaan parempinakin aikoina niin kulkutaudit kuin endemisetkin taudit vaativat toisinaan veronsa. Kuolleisuuden vuosittainen vaihtelu ei tosin ole erityisen suurta, minkä takia kaavion kokosuhde saa erot näyttämään jyrkiltä. Yksittäisiä piikkejä lukuun ottamatta kuolleisuus pysytteli pääsääntöisesti maan keskiarvon alapuolella ja pääpiirteittäin seurasi kansallisia suhdanteita. Poikkeuksena ovat vuodet 1843, jolloin tuhkarokkoepidemia¹⁶² aiheutti kuolleisuutta Korppoossa, Nauvossa ja Rymättylässä, 1844 jolloin Paraisilla kärsittiin tulirokosta¹⁶³, sekä 1848 jolloin Rymättylässä niin malaria¹⁶⁴ kuin isorokkokin vaativat veronsa. Jälkimmäisin aiheutti koko tarkastelujakson korkeimman kuolleisuuden, sillä 34,1 % Rymättylän asukkaista eli yhteensä 71 henkeä menehtyi. Alhaisin kuolleisuus koettiin Korppoossa vuonna 1845 sekä Nauvossa vuonna 1852, jolloin kummassakin kuolleisuus oli 13,2 %. Useimmin matalimmalla kuolleisuudella selvinnyt kunta oli Rymättylä, jossa tarkastelujakson kolmestatoista vuodesta kuolleisuus oli

¹⁶¹ KA. Digitoituidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

¹⁶² Tuhkarokko on virusperäinen ja herkästi tarttuva tauti, joka oli 1800-luvulla erityisen vaarallinen lapsille. Kallioinen 2009: 93.

¹⁶³ Tulirokko on bakteeriperäinen tauti, joka on yleisin lapsilla. 1800-luvulla kuolleisuus siihen oli vaihtelevaa, mutta toisinaan erittäin tappaviakin epidemioita esiintyi. Kallioinen 2009: 96.

¹⁶⁴ Malaria on hyttysten ja muiden eläimien levittämä kuumetauti. Suomi on maailman pohjoisimpia seutuja, jossa tautia on esiintynyt. Vuorinen 2006: 105.

kuutena vuotena (1840–1841, 1847, 1849–1851) matalin. Kuolleisuuden muutokset olivat siellä kuitenkin naapurikuntiin verrattuna suuria, sillä kuutena vuonna (1842–1843, 1845–1846, 1848, 1852) sen kuolleisuus oli myös korkein.

Taulukko 4. Valikoitujen kuolinsyiden esiintyvyys Korppoon, Nauvon, Paraisten ja Rymättylän pitäjissä vuosina 1840–1852.¹⁶⁵

1840–1852	Kuolleiden lukumäärät	Prosenttiosuus kaikista kuolleista	Kuolinsyiden vuotuinen keskiesiintyvyys vuosina 1840–1852
Veriyskä	325	11,3 %	25,0
Malaria	106	3,7 %	8,2
Angiina	40	1,4 %	3,1
Polttotauti	73	2,5 %	5,6
Rintakuume	249	8,7 %	19,2
Isorokko	27	0,9 %	2,1
Tuhkarokko	101	3,5 %	7,8
Hermokuume	24	0,8 %	1,8
Punatauti	43	1,5 %	3,3
Tulirokko	61	2,1 %	4,7
Tuntematon	488	17,0 %	37,5
Muut	1334	46,5 %	102,6
Yhteensä	2871	100,0 %	220,8

Vuosina 1840–1852 Korppoon, Nauvon, Rymättylän ja Paraisten kunnissa menehtyi eri syihin yhteensä 2871 henkeä. Taulukossa 4 on listattuna valikoitujen kuolinsyiden osuudet. Mukana on yleisiä kulkutauteja, kuten malaria tai tulirokko, sekä veriyskän ja pistelyn kaltaisia, vuodesta toiseen yleisiä kuolinsyitä. Kaksi jälkimmäistä olivat pikemminkin oireiden kuvauksia, jotka käytännössä tarkoittivat usein tuberkuloosia¹⁶⁶ tai keuhkokuumetta¹⁶⁷. Näiden tautien tunnistaminen oli kuitenkin vaikeaa, ja kuolinsyyt saattoivat sekoittua muihin tauteihin, joilla oli samanlaiset oireet. Tuntematon kuolinsyy merkittiin yleensä silloin, kun kuolinsyytä ei voitu tai osattu selvittää. Vuosien 1840–1852

¹⁶⁵ KA. Digitoituidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

¹⁶⁶ Bakteenin aiheuttama sairaus, joka saattoi riuduttaa tartunnan saanutta kantajaansa useamman vuoden. Tartunnan saaminen saattoi siis näkyä kuolinluvuissa muutaman vuoden viiveellä. Bakterille altistuneista noin 10 % sai taudin. Suuren osuuden kuolintilastoissa selittää se, ettei 1800-luvun puolivälissä vielä tunnettu kunnolla taudin leviämismekanismia, joten suurta varovaisuutta esim. hygienian suhteen ei noudatettu. Jutikkala 1987: 154-158.

¹⁶⁷ Monien pitkäaikaissairauksien sekä joidenkin bakteri- ja virusinfektioiden aiheuttamien influenssatyyppisten tautien jälkitauti. Anttila 2020.

aikana 59 % tuntemattoman kuolinsyyn alle menehtyneiksi merkityistä olivat alle 1-vuotiaita lapsia.

Kulkutautien suhteellisista osuuksista kertoo se, että kuolleisuuspiikit aiheuttaneet tuhkarokko ja tulirokko ovat vasta viidenneksi ja seitsemänneksi yleisimmät kuolinsyyt. On myös mahdollista, että kyseessä on sama tauti, joka on eri piirilääkäriseurueissa diagnosoitu eri tavoin. Tuhkarokkoepidemia alkoi näkyä kuolintilastoissa Korppoossa huhtikuussa 1843 saavuttaen korkeimman piikkinsä elokuussa seitsemällä uhrillaan. Naapuriseurueissa Nauvossa ja Rymättylässä ensimmäiset kuolonuhrit kirjattiin elo- ja heinäkuussa, kuolleisuuden piikin osuessa marraskuulle. Paraisilla tulirokkoepidemia alkoi tammikuusta 1844 kuolemien jatkuessa syyskuulle saakka.¹⁶⁸ Vaikka rokkotautien oireissa oli eroavaisuuksia, niitä ei 1800-luvulla osattu täysin erottaa toisistaan.¹⁶⁹ Vaikka taudit ajoittuvat kuukausien mukaisesti niille tyypillisiin ajankohtiin, ei voida poissulkea mahdollisuutta, että ne olivat yksi laajempi epidemia.

Vuonna 1848 Rymättylässä yksikään tauti ei yksin selitä kohonnutta kuolleisuutta. Pieni isorokkoepidemia vei kymmenen henkeä, joista puolet oli alle yksivuotiaita. Malariaan menehtyi yhdeksän. Malariaepidemia ulottui kauemmaksikin, sillä Paraisilla siihen menehtyi 22, Nauvossa 9 ja Sauvossa 12 henkeä. Myös Kemiön kuolleisuudessa oli piikki vuonna 1848, joten oletettavasti kyse oli samasta epidemiasta.¹⁷⁰ Hyttysen välityksellä tarttuva malaria levisi helposti ympäri saaristoa¹⁷¹, mutta myös ihmiskontaktit mahdollistivat tartuntojen etenemisen saaresta toiseen. Saarten välillä pääsi liikkumaan hollikyydeillä ja purjehtijat saattoivat tuoda sairauksia kotipitäjänsä ulkopuolelta. Kalakaupan ja talonpoikaispurjehduksen kautta ulompikin saaristo oli kytköksissä muuhun Suomeen.¹⁷² Verkostot toivat vaurautta, mutta toisinaan myös ikäviä tuliaisbakteerien ja virusten muodossa.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna kahteen ikäryhmään kohdistui eniten kuolemia: alle 1-vuotiaana menehtyneisiin eli niin kutsuttuihin imeväiskuolleisiin sekä yli 50-vuotiaiden ryhmään, johon tietysti lukeutui eniten ihmisiä. Taulukoista 4 ja 5 nähdään Paraisten, Nauvon, Korppoon ja

¹⁶⁸ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

¹⁶⁹ Kallioinen 2009: 93-95.

¹⁷⁰ KA. Digitoidut väkilukutaulut. NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Kujanen 1994: 25; Suistoranta & Asplund 1997: 42.

¹⁷¹ Vuorinen 2006: 113.

¹⁷² Matinelli 2000: 489.

Rymättylän kuolleisuudet ikäryhmittäin vuosina 1840 ja 1845. Näinä vuosina kuolleisuus jäi kussakin kunnassa valtakunnallisen keskiarvon alapuolelle, joten tarkoituksena on hahmottaa, millainen kuolleisuuden rakenne saaristokunnissa oli sellaisina vuosina, kun kuolleisuutta muokanneita isompia epidemioita ei esiintynyt. Kuolinsyiden joukossa oli tuntemattoman kuolinsyyn ja vanhuuden ohella lähinnä veriyskä, joka tasaisella varmuudella vaati muutaman uhrin vuodessa, sekä rintakuume, joka tarkoitti yleensä keuhkoissa oireillutta oireenmukaista kuolinsyytä, kuten keuhkokuumetta tai -tulehdusta¹⁷³.

Taulukko 5. Vuoden 1840 kuolleisuuden prosentuaalinen (%) jakautuminen ikäryhmittäin ja sukupuolittain Korppoossa, Nauvossa, Paraisilla ja Rymättylässä.¹⁷⁴

1840	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Korppoo	17,1	2,4	0,0	9,8	2,4	7,3	61,0	36,6	63,4
Nauvo	17,6	2,0	2,0	7,8	9,8	23,5	37,3	54,9	45,1
Parainen	13,8	3,8	10,0	3,8	8,8	26,3	33,8	55,0	45,0
Rymättylä	33,3	3,3	3,3	3,3	6,7	16,7	33,3	46,7	53,3

Taulukko 6. Vuoden 1845 kuolleisuuden prosentuaalinen (%) jakautuminen ikäryhmittäin ja sukupuolittain Korppoossa, Nauvossa, Paraisilla ja Rymättylässä.¹⁷⁵

1845	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Korppoo	16,0	0,0	4,0	0,0	8,0	20,0	52,0	40,0	60,0
Nauvo	17,4	6,5	0,0	0,0	8,7	8,7	58,7	50,0	50,0
Parainen	17,6	5,4	0,0	1,4	6,8	35,7	43,2	51,4	48,6
Rymättylä	16,3	0,0	0,0	4,7	32,6	44,2	44,2	46,5	53,5

Suurin kuolleisuuden ikäryhmä oli yli 50-vuotiaat, jotka käsittivät 33–61 % kuolleista. Sitä seurasivat alle 1-vuotiaana menehtyneet sekä 25–50-vuotiaat. Imeväiskuolleisuus oli yllättävänkin tasaista, sillä kahta ääritapausta lukuun ottamatta sen osuus oli joka pitäjässä 16–17,6 % kokonaiskuolleisuudesta. Rymättylän korkea prosenttiosuus vuonna 1840 selittyy kunnan alhaisella kokonaiskuolleisuudella, sillä lukumäärässä mitattuna kaikkien neljän kunnan imeväiskuolleisuus oli lähes sama: Paraisilla 11, Rymättylässä 10, Nauvossa 9 ja Korppoossa 7 henkeä. Usein ikäryhmän kuolinsyiksi ilmoitettiin yksinkertaisesti ”tuntematon”. 25–50-vuotiaiden kuolleisuus vaihteli selvästi enemmän. Normaalivuonna tyypillisin syy ikäryhmässä oli keuhkotauti, mutta esimerkiksi vuonna 1840 kirjattiin Nauvossa kolme kyseisen ikäryhmän naista menehtyneeksi synnytyksen yhteydessä sekä

¹⁷³ http://www.saunalahti.fi/arnoldus/kuol_syy.html

¹⁷⁴ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

¹⁷⁵ Ibidem.

kaksi miestä ja yksi nainen onnettomuudessa menehtyneiksi. Loput neljä ikäryhmää, eli 1–25-vuotiaina kuolleet jäävät todellisten lukujen valossa niin vaatimattomiksi, ettei ole mielekäästä tehdä muuta johtopäätöstä, kuin että kyseiset ryhmät kärsivät kuolleisuudesta vähiten. Pienet erot selittyvät pikemminkin sillä, että toisten ikäryhmien kuolemien vähäisyys lisää muiden prosentuaalista osuutta. Sukupuolten välisen kuolleisuuden ero saattoi olla yllättävänkin suuri, kuten Korppoossa vuonna 1840. Tuolloin kaikista menehtyneistä 63,4 % oli naisia. Lukumäärässä mitattuna kuolleita oli kuitenkin vähän, joten melko pieni eroavaisuus määrässä saattoi korottaa prosenttiosuutta. Korppoon tapauksessa naisia menehtyi 25 ja miehiä 16.

Taulukko 7. Vuoden 1843 kuolleisuuden prosentuaalinen (%) jakautuminen ikäryhmittäin ja sukupuolittain Korppoossa, Nauvossa, Paraisilla ja Rymättylässä.¹⁷⁶

1843	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Korppoo	18,2	9,1	3,6	16,4	7,3	10,9	34,5	50,9	49,1
Nauvo	16,0	2,7	9,3	10,7	4,0	21,3	36,0	48,0	52,0
Parainen	20,0	2,7	0,0	1,3	9,3	20,0	46,7	48,0	52,0
Rymättylä	19,0	11,1	11,1	20,6	3,2	9,5	25,4	50,8	49,2

Vuoden 1843 tuhkarokkoepidemia nosti kuolleisuutta merkittävästi Korppoossa, Nauvossa ja Rymättylässä. Tuhkarokko oli lastentauti, ja taulukosta nähdäänkin, että verrattuna Paraisiin oli kuolleisuus muissa kunnissa korkeampaa varsinkin 3–10-vuotiaissa ja alhaisempaa yli 50-vuotiaissa. Imeväiskuolleisuus oli prosentuaalisesti samaa tasoa, mikä tarkoittaa lukumäärällisesti sitä, että se kohosi samassa suhteessa kokonaiskuolleisuuden kanssa. Edellä mainittu Rymättylän alttius kuolleisuudelle näkyy 1–10-vuotiaiden osuudessa kuolleista. Tuhkarokko tappoi lukumäärällisestikin kyseisestä ikäryhmästä enemmän kuin muissa kunnissa. Vuoden 1848 kuolleisuus Rymättylässä kohdistui erityisesti imeväiskuolleisuuteen, jonka prosentuaalinen osuus kuolleista oli 22,5 % ja lukumäärä 16, joka oli enemmän kuin asukasluvultaan yli kaksi kertaa suuremmalla Paraisilla. Rymättylässä alle yksivuotiaana menehtyneistä yli puolella kuolinsyy oli isorokko tai tuntematon.¹⁷⁷

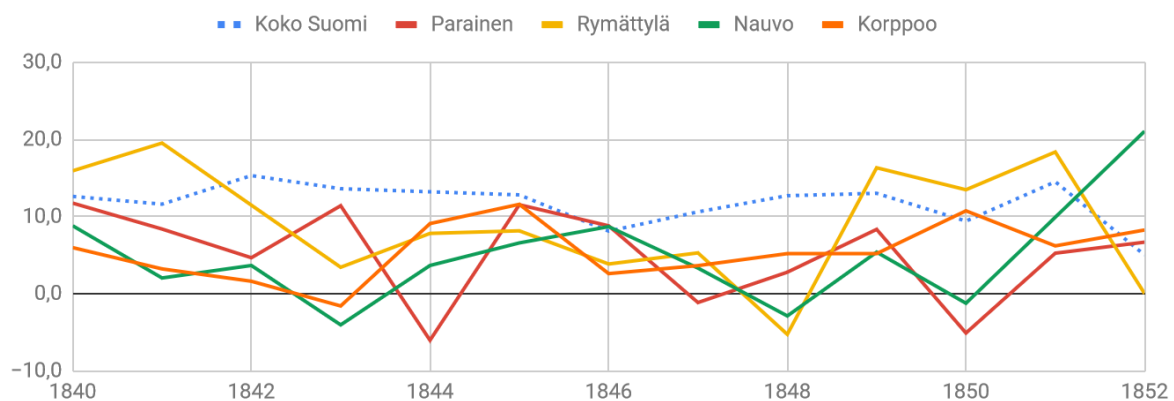
Kuolleisuus oli jokaisessa kunnassa valtakunnallista keskiarvoa pienempi, paitsi niinä vuosina, jolloin kulkutautiepidemiat aiheuttivat kuolleisuuspiikkejä. Mielenkiintoista kyllä, luonnollinen lisääntyneisyys (kaavio 2) oli samoin suurimmaksi osaksi valtakunnallista keskiarvoa pienempi. Luonnollinen lisääntyneisyys lasketaan kaavalla syntyneisyys

¹⁷⁶ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

¹⁷⁷ Ibidem.

vähennettynä kuolleisuudella, joiden erotus jaetaan vielä keskiväkiluvulla. Mitä lähempänä nolaa luku on, sitä lähempänä toisiaan vuoden syntyvyys ja kuolleisuus ovat. Kun luku on negatiivinen, kuolleisuus on syntyvyyttä korkeampi, mikä tarkoittaa väkiluvun laskua siinä tapauksessa, ettei pitäjään muutto korjannut lukua. Kaaviosta nähdään, että epidemiapiikit laskivat luonnollisen lisääntyneisyyden negatiiviseksi. Suomen keskiarvon yllä se käy missään kunnassa harvoin. Tämä viittaisi myöhäisiin avioliittoihin, josta yleensä seurasi lasten pienempi lukumäärä¹⁷⁸. Rymättylän kuolleisuuspiikit eivät kuitenkaan näyttäydy luonnollisessa lisääntyvydessä kuin vuoden 1848 osalta. Kunnan syntyvyys oli siis selvästi suurempi muihin kuntiin verrattuna.

Luonnollinen lisääntyneisyys 1840–1852

Kaavio 2. Luonnollinen lisääntyneisyys Turun saariston kunnissa sekä Suomessa vuosina 1840–1852.¹⁷⁹ Rymättylän tiedot vuodelta 1842 ja Nauvon tiedot vuodelta 1851 puuttuvat. Näiden vuosien kuolleisuus on laskettu edellisen ja seuraavan vuoden keskiarvoina.

Yksittäisten epidemia-aaltojen aiheuttamia kuolleisuuspiikkejä lukuunottamatta kuolleisuus oli valtakunnan keskiarvon alapuolella. Lounais-Suomi oli valtakunnan mittakaavassa suhteellisesti vaurasta seutua, mikä saattoi heijastua kuolintilastoissa. Kalastuksen ja purjehduksen kehityksen ei voi sanoa näkyä tilastoissa, mutta sekin on eräs tekijä, joka muokkasi saaristolaista elämäntapaa ja siten saattoi välillisesti vaikuttaa kuolinlukuihin. Ylitulkintaan ei kuitenkaan tule sortua. Keskiarvon alle sijoittui puolet kaikista kunnista, joten mistään erityisolosuhteista ei saariston kohdalla ollut kyse.

¹⁷⁸ Jutikkala 1987: 89.

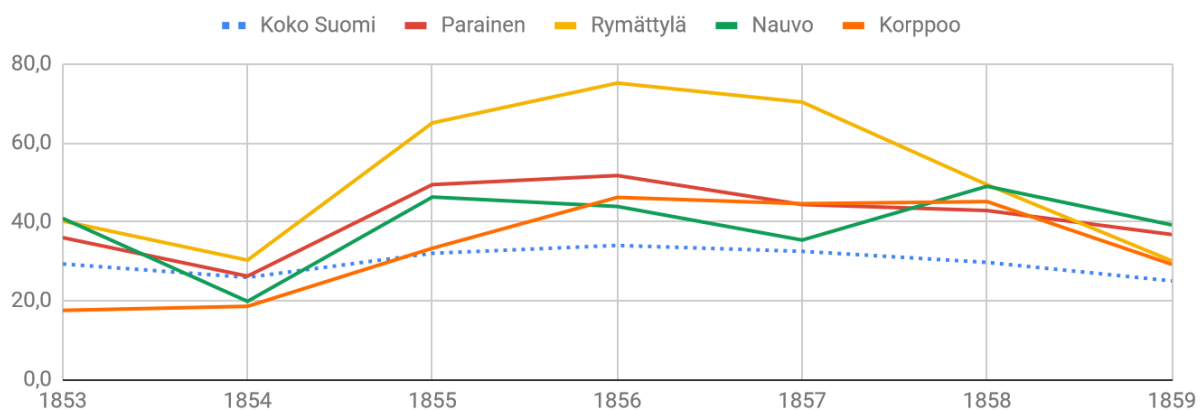
¹⁷⁹ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

3.2 Kulkutauteja ja sodan uhkaa 1853–1859

Vuosien 1853–1859 aikana kuolleisuus Turunmaan saaristossa oli muutamaa poikkeusta (Korppoo 1853–1854 ja Nauvo 1854) lukuun ottamatta jatkuvasti valtakunnallisen keskiarvon yläpuolella. Kuolleisuuden muutokset olivat useimmiten keskenään samanlaisia kaikissa kunnissa, mutta muutamia eroja on. Toisin kuin naapuripitäjissä, ei Korppoossa vuonna 1853 tavattu kuolinlukuja kohottaneita epidemioita. Kuolleisuus jäi matalaksi, 17,5 %, kun naapuripitäjissä se oli 36–40,9 %. Vuonna 1855 kuolleisuus kohosi Korppoossa jo kansallisen keskiarvon yläpuolelle. Rymättylässä kuolleisuus kohosi vuosien 1855–1857 aikana huomattavasti korkeammaksi kuin naapuripitäjissään. Vuonna 1856, jolloin Rymättylän kuolleisuus oli korkeimmillaan 75,1 %, se oli vain 2,5 %-yksikköä alempi kuin valtakunnallinen kuolleisuus pahimpana nälkävuonna 1868, jolloin se oli 77,6 %. Tarkasteluvälin korkein kuolleisuus koettiin vuonna 1856 myös Paraisilla (51,7 %) ja Korppoossa (46,2 %). Nauvossa korkein kuolleisuus mitattiin vuonna 1858, jolloin se oli 49 %.

Kuolleisuus oli myös valtakunnallisella tasolla huomattavasti korkeampi vuosina 1853–1859 kuin 1840-luvulla. Tarkastelujaksolla 1840–1852 valtakunnallinen kuolleisuus ylitti 25 % vain kolme kertaa, joista kaksi 1850-luvun puolella (1846, 1850, 1852). Vuosina 1853–1859 kuolleisuus ei ollut kertaakaan alle 25 %, mutta tasan sen verran vuonna 1859.

Kuolleisuus 1853–1859

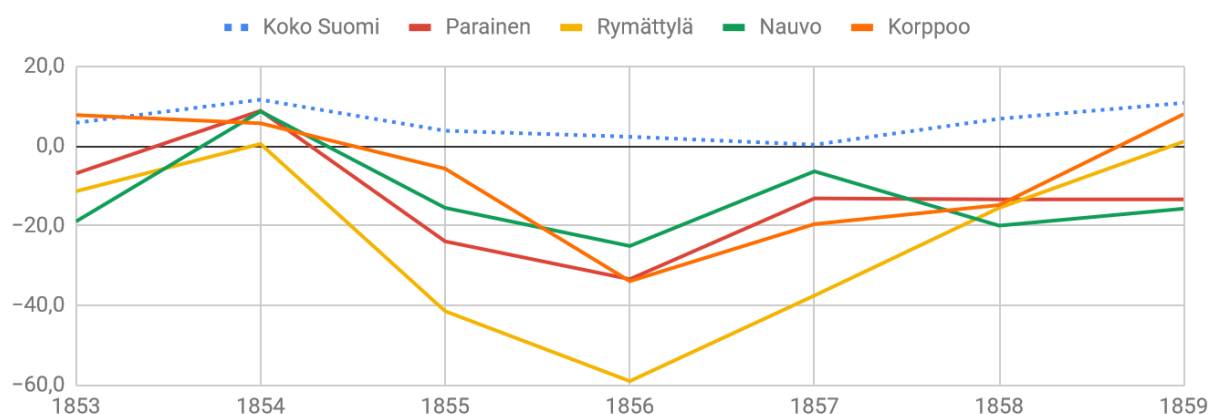

Kaavio 3. Kuolleisuus Paraisilla, Rymättylässä, Nauvossa Korppoossa vuosina 1853–1859.¹⁸⁰

¹⁸⁰ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

Luonnollinen lisääntyvyys oli koko tarkastelujakson valtakunnallisten lukujen alapuolella, paitsi Korppoossa vuonna 1853, ja negatiivinen vuosien 1855–1858 aikana. Alimmillaan luonnollinen lisääntyneisyys oli vuonna 1856 Rymättylässä. Luku -59,0 tarkoittaa sitä, että kuolleiden määrä oli yli puolitoistakertainen syntyneiden määrään verrattuna. Kaavio muistuttaa huomattavan paljon kuolleisuuskaaviota käänteisesti, mikä kertoo siitä, että syntyvyyden muutokset olivat vähäisiä verrattuna nousseeseen kuolleisuuteen.

Luonnollinen lisääntyneisyys 1853–1859

Kaavio 4. Luonnollinen lisääntyneisyys Turun saariston kunnissa sekä Suomessa vuosina 1853–1859.¹⁸¹

Keväällä 1853 kuolleisuus alkoi kohota huomattavan paljon. Paraisilla tulirokko vaati ensimmäiset kaksi uhriaan huhtikuussa, mutta kaksi kuukautta myöhemmin alkoi seuraavan vuoden kevääseen asti kestänyt yhtäjaksoinen epidemia. Samanaikaisesti myös vuoden sato jäi heikoksi.¹⁸² Heinäkuuhun mennessä tauti oli saavuttanut Nauvon ja Rymättylän. Epidemia, joka vaati viimeisen uhrinsa toukokuussa 1854, vaati Paraisilla 40, Nauvossa 33 ja Rymättylässä 34 kuolonuhria. Nauvossa jokin tuntematon tauti vei peräti 14:n yli 25-vuotiaan hengen vuoden 1853 aikana. Vähemmän vakavana kuolemia aiheutti samoissa kunnissa myös kolera, johon kesä-syyskuun välillä kuoli Paraisilla 14, Rymättylässä 4 ja Nauvossa 6 henkeä. Havainto on siitä merkittävä, että koleraa ei ollut omana sarakkeenaan väkilukutauluissa, vaan kirjurin oli erikseen kirjoitettava se tyhjälle sarakkeelle. Korppoossa ei kumpikaan tauti aiheuttanut ensimmäistäkään kuolemaa.

¹⁸¹ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

¹⁸² Kirkon- ja pitäjänkokousten pöytäkirjat: PSA, JK:351.

Huonot uutiset eivät olleet ohi. Heinäkuussa 1853 Venäjä oli julistanut sodan Osmanien valtakuntaa vastaan. Vuotta myöhemmin Iso-Britannia ja Ranska liittyivät sotaan Osmanien rinnalle. Heidän muodostamansa liittouma eli *liittoutuneet* toivat laivastonsa Itämerelle ja asettivat kauppasaarron ottaen kohteekseen myös talonpoikaisaluksia. Maaliskuussa 1854 olivat liittoutuneet julistaneet sodan Venäjää vastaan ja kaksi edellistä lähettäneet laivastonsa kohti Itämerta. Jatkossa puhutaan pääasiassa Ison-Britannian laivastosta, sillä Ranska toi sotaan lähinnä merijalkaväen joukkoja, jotka osallistuivat merkittävimpiin mittelöihin, kuten Bomarsundin valtaukseseen. Britannia piti yksin kauppasaartoa yllä.¹⁸³

Huhtikuussa Ison-Britannian laivasto oli jo saavuttanut Suomenlahden. Iso-Britannia oli antanut venäläisille kauppalaivoille - myös suomalaiset katsottiin heihin kuuluviksi - toukokuuhun asti aikaa palata kotimaan satamiin. Lupaa ei käytännössä täysin pidetty, vaan suomalaislaivat saattoivat välittömästi joutua Britannian merimahdin mielivallan kohteeksi.¹⁸⁴ Hengen vaarassa kauppiaat ja talonpoikaispurjehtijat eivät yleensä olleet, vaan kaapattujen laivojen lasti joko ryöstettiin¹⁸⁵ tai alus tuhottiin ja miehistö joko laskettiin maihin tai vietiin vangiksi Englantiin, jossa heillä oli kohtalaisen hyvät oltavat.¹⁸⁶ Toukokuusta lähtien kauppasaarto oli virallisesti voimassa. Kokonaan se ei kyennyt purjehdusta lamaannuttamaan, mutta purjehdusmatkat vähenivät huomattavasti. Vuonna 1854 Turunmaalta tehdyt merimatkat vähenivät alle kolmasosaan edellisvuodesta.¹⁸⁷ Tällä oli suora vaikutus ammattimerimiesten työllisyyteen, ja väkilukutauluista nähdäänkin, että merimiesten lukumäärät laskivat jyrkästi vuosien 1850–1855 välillä.¹⁸⁸

Venäjä valmistautui sotaan ja palautti kesäkuussa käyttöön Ruotsin vallan aikana käytetyn ruotujärjestelmän. Ruotu koostui tilojen koosta riippuen noin yhdestä kuuteen tilasta, joiden tehtävänä oli varustaa yksi ruotusotamies. Saaristokuntien tehtävänä oli merenkulkupitäjinä ollut pursimiesten varustaminen.¹⁸⁹ Koska Venäjän alaisuudessa Suomella ei enää ollut velvoitteita ylläpitää laivastoa, eivät ainakaan Korppoo ja Nauvo ilmeisesti joutuneet lainkaan varustamaan ruotusotamiehiä. Sen sijaan korppoolaisia ja nauvolaisia osallistui siviilipuolustukseen. Tehtäviin kuului optisen lennätinaseman rakentaminen ja ylläpito Korppoon Brunskärissä ja Nauvon Brännskärissä sekä omien merimerkkien poistaminen ja

¹⁸³ Jonsson & Malmberg 2013: 251.

¹⁸⁴ Jonsson & Malmberg 2015: 142-143.

¹⁸⁵ Esim. Turpeinen 2003: 138.

¹⁸⁶ Jonsson & Malmberg 2015: 158.

¹⁸⁷ Börman 1979: 168; Turpeinen 2003: 158.

¹⁸⁸ KA. Digitoidut väkilukutaulut: KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

¹⁸⁹ Aminoff-Winberg 2001: 148-153; Smulter 1994: 412-416; Turpeinen 2003: 110-111.

vihollisen asettamien merimerkkien sabotoiminen. Auvinen arvioi sabotointityön olleen onnistunutta, sillä se hidasti huomattavasti liittoutuneiden valmistautumista Bomarsundin linnakkeen hyökkäykseen. Sota kosketti seutua myös evakuoitien muodossa. Englantilaiset pyrkivät kaappaamaan paikallisia luotseja, sillä heidän oma osaamisensa ei riittänyt kuljettamaan massiivista laivastoa matalalla ja karikkoisella Itämerellä. Koko Utön saari evakuoitiin Korppooseen ja myös korppoolaisia luotseja pakeni Paraisille asti.¹⁹⁰

Sotatoimien alkamisesta huolimatta kuolleisuus laski edellisvuodesta hieman koko valtakunnassa, ja vuosi oli myös Turunmaan saaristossa seesteisempi. Kuolleisuus laski Paraisilla, Nauvossa ja Rymättylässä selvästi ja Korppoossa se ei edellisvuodesta kasvanut kuin kahdella hengellä. Koleraan ei väkilukutaulujen mukaan enää kukaan kuollut. On kiinnostava sattuma, että koleraa tavattiin kunnissa juuri 1853, sillä seuraavana vuonna raju koleraepidemia esiintyi ympäri läntistä ja eteläistä Eurooppaa, ja myös Itämerellä seilanneessa Ison-Britannian laivastossa puhkesi epidemia Pietarin edustalla Kronstadtissa elokuun 1854 tienoilla. Sieltä brittiläiset veivät taudin aina Ahvenanmaalle saakka, jossa se vaati syksyn aikana 149 uhria.¹⁹¹ Turunmaan saaristossa enempää kolerakuolemia ei kuitenkaan tavattu. Malariaan menehtyi loppuvuodesta Paraisilla 11, Rymättylässä 10, Nauvossa 5 ja Korppoossakin yksi henkilö. Sotatilanteen näkymistä kuolintilastoissa ei voida varmuudella todentaa, mutta elo-joulukuussa neljä henkeä menehtyi Korppoossa polttotautiin¹⁹². Kaikki heistä olivat aikuisia miehiä, nuorin 15–20-vuotias. Ikänsä puolesta he olisivat saattaneet olla mukana siviilipuolustuksessa ja saada tartunnan viholliskosketuksessa.

Lokakuun aikana Englannin laivasto vetäytyi Itämereltä odottamaan kevättä ja jäiden sulamista. Talven aikana sekä Englanti että Venäjä valmistautuivat seuraavaan kevääseen, jolloin koittaisi uusi liikekannallepano. Englanti uudisti laivastoaan hankkien vanhanaikaisten ja kömpelöiden purjealusten tilalle moderneja ja sotaominaisuuksiltaan paranneltuja höyryaluksia. Sodan tärkein kohde oli kuitenkin Mustallamerellä, joten Itämeren laivasto joutui yhä turvautumaan jossain määrin ylijääneeseen sotakoneistoon. Venäjä käytti talven siirtämällä merijalkaväkeä Suomeen. Koska suuriruhtinaskunnassa ei ollut tarpeeksi kasarmeja, sijoitettiin sisämaahan sotamiehiä suomalaisten siviilien koteihin.¹⁹³ Suurten

¹⁹⁰ Auvinen 2015: 281; Smulter 1994: 424.

¹⁹¹ Turpeinen 2003: 106.

¹⁹² Polttotauti saattoi olla oireenmukainen kuolinsyy lavantaudille tai pilkkukuumelle, jotka olivat tyypillisiä sodassa levinneitä tauteja. Kallioinen 2009: 84.

¹⁹³ Jonsson & Malmberg 2013: 347-348.

sotilasjoukkojen siirtäminen ja asuttaminen on varmasti ollut omiaan kuljettamaan myös kulkutauteja maan sisällä.

Kevät koitti ja sodan seuraava vaihe lähestyi. 4. huhtikuuta lähti Englannin laivasto liikkeelle Englannin Spitheadista, ja 13 päivää myöhemmin merisaarto julistettiin alkaneeksi.¹⁹⁴

Britannian luotsit olivat ottaneet opikseen edellisen vuoden kokemuksista, ja onnistuneen navigoinnin avittamana Iso-Britannia eteni kävi kesän aikana useita yhteenottoja ja taisteluita, jotka huipentuivat Viaporin pommitukseen elokuussa.¹⁹⁵

Alkuvuodesta 1855 saaristokuntien kuolleisuus oli vielä kohtalaisen alhaista, joskin malariaepidemia tappoi tammi-huhtikuun aikana Paraisilla 24 ja Rymättylässä kymmenen henkeä. Huhtikuussa alkoi kuitenkin raju kuolleisuuden nousu, joka enteili kolmen vuoden piinaavaa epidemioiden aaltoa. Paraisilla menehtyi ihmisiä huhtikuun ja lokakun välisenä aikana 77 ihmistä tautiin, joka kuolinsyyluettelossa oli erilliselle riville merkitty ”tyfukseksi”. Malarian seuraava aalto alkoi jo tyyfuksen vielä hiipuesssa vieden syys-joulukuussa 30 henkeä. Kaikkiaan vuonna 1855 kuoli Paraisilla 202 henkeä, nostaten kuolleisuuden 49,4 promilleen. Rymättylässä malaria aiheutti kuolemia läpi koko vuoden vieden yhteensä 23 henkeä ja vuoden kokonaiskuolleisuus nousi Paraisiakkin korkeammaksi, 65,1 promilleen. Muita tauteja ei kuolinsyissä ollut merkittävässä roolissa, mutta moni vaati muutaman uhrin, kuten koliikki viisi henkeä, punatauti kuusi henkeä ja polttotauti neljä henkeä. Nauvossa malariaan menehtyi 19 henkeä ja Korppoossa kaksi, joista Nauvossa suurin osa ja Korppoossa molemmat marras-joulukuussa.¹⁹⁶

Heinäkuussa saapui Britannian laivasto Nauvon ja Korppoon aluevesille tavoitteenaan lähetinyhteyden katkaiseminen ja luotsien kaappaaminen. Brittiläiset nousivat maihin ensin Korppoon Fagerholmassa ja pian sen jälkeen Nauvon Vansorissa. Luotseja he eivät löytäneet, mutta käyttivät tilaisuutensa varastamalla kylistä elintarvikkeita.¹⁹⁷ Vain kuukauden kuluttua alkoi Nauvossa paha hermo- tai pilkkukuume-epidemia, joka neljässä kuukaudessa vei Nauvosta 48 henkeä, joista 35 naisia. Samanaikaisesti kirjattiin Korppoossa 11 henkeä kuolleeksi polttotautiin. Koska epidemiat osuvat täysin yksiin dokumentoitujen brittiläiskohtaamisten kanssa, uskottava johtopäätös on se, että taudit levisivät saaristoon vihollislaivastolta. Hermokuume ja polttotauti saattoivat kumpikin olla lavantaudin tai muun

¹⁹⁴ Jonsson & Malmberg 2013: 352-355.

¹⁹⁵ Auvinen 2015: 281.

¹⁹⁶ KA. Digitoidut väkilukutaulut: KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

¹⁹⁷ Aminoff-Winberg 2001: 293-294.

tyypillisen sodassa leviävän taudin oireenmukaisia kuolinsyitä, joita aikalaiset toisaalta saattoivat kutsua tyyfukseksi.¹⁹⁸ Kyseessä saattoi siis olla sama tauti. Haastetta tulkinnalle tuo kuitenkin se seikka, että Paraisilla tyyfusta esiintyi jo huhtikuussa. Oliko Nauvon hermo- tai mätäkuume-epidemia sittenkin Paraisilta tullut tyyfus? Kuolleisuuden ikäjakauman perusteella Paraisten ja Nauvon epidemiat eroavat toisistaan jonkin verran. Nauvossa yli 50-vuotiaat käsittävät 66,4 % kaikista kuolleista, mutta Paraisilla erityisesti ikäryhmät 1–25 ovat edustettuina enemmän kuin muissa kunnissa. Nauvossa hermo- tai mätäkuumeeseen menehtyi 48 henkeä, joista 42 eli 88 % yli 25-vuotiaita. Paraisilla yli 25-vuotiaiden osuus tyyfukseen menehtyneistä oli vain 62 %. Loput olivat alle 25-vuotiaita, mikä vastaa Paraisten suurempaa nuorempien ikäryhmien kuolleisuutta. Kuoliniänkään perusteella johtopäätöksiä ei voida vielä tehdä, sillä olosuhteet, kuten heikompi immunitetti tai hygieniaolot, saattoivat altistaa nuoremman väestön taudille. Lisäksi kyse oli niin pienistä lukumääristä, että alemmissä ikäryhmissä muutamakin kuollut saattoi nostaa prosentuaalista osuutta tuntuvasti.

Taulukko 8. Vuoden 1855 kuolleisuuden prosentuaalinen (%) jakautuminen ikäryhmittäin ja sukupuolittain Korppoossa, Nauvossa, Paraisilla ja Rymättylässä.¹⁹⁹

1855	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Korppoo	7,8	1,6	1,6	0,0	6,3	12,5	70,3	51,6	48,4
Nauvo	8,0	2,7	1,8	1,8	2,7	16,8	66,4	35,4	64,6
Parainen	8,4	5,3	5,0	5,0	11,8	19,8	44,7	47,7	52,3
Rymättylä	11,8	1,6	3,9	2,4	9,4	22,0	48,8	37,8	62,2

Sen lisäksi, että brittiläiset ja ranskalaiset sotajoukot toivat mukanaan tauteja, oli vastaava riski myös Venäjän armeijan joukoilla heidän liikkueensa Suomen läpi. Lähellä Turkua sijainneelle Paraisille tyyfus saattoi olla juuri venäläisten sijoitussotilaiden mukanaan tuoma sairaus, joka kevään koittaessa ja ilmojen lämmitessä puhkesi epidemiaksi. Nauvo ja Korppoo olivat vähintään välillisessä kontaktissa sotajoukkoihin, sillä joukkoja liikkui pitäjien läpi huoltamaan lennätinlinjoja.

Merisaarto jatkui edellissyksyn tapaan aina myöhään marras-joulukuulle. Kuten edellissyksynä, vetäytyi liittoutuneiden laivasto pakoon jäitä. Loppupalvesta alkoi kuulua jo huhuja rauhasta, mutta kevään seuraavaan operaatioon valmistauduttiin silti. Venäjä marssitti jälleen jalkaväkeään ja tykistöään Suomeen. Huhtikuussa kuitenkin kuultiin lopulta tieto

¹⁹⁸ Kallioinen 2009: 84.

¹⁹⁹ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

rauhansopimuksen syntymisestä.²⁰⁰ Kaksi sotavuotta olivat jättäneet jälkensä saaristoon. Merisaarto oli entisestään pahentanut kulkutautien leviämistä, mutta myös nostanut elintarvikkeiden hintoja²⁰¹, ja vuoden 1853 heikon sadon jälkeen myös ruoka oli ollut tiukassa²⁰². Talonpoikaisväestön toimeentulo oli tiukilla, sillä purjehduksen tuomat tuotot olivat romahtaneet kahden purjehduskauden ajaksi. Sodan aikana tehdyt purjehdusmatkat suuntautuivat suurimmaksi osaksi vain Turkuun, sillä Tukholmaan, Pietariin ja jopa Helsinkiin tehtyjen matkojen määrä jäi yksittäistapauksiin.²⁰³

Talven jälkeen sodan rasitus oli takana, mutta taudit nostivat kuolleisuuden entistä korkeammaksi. Turunmaan saaristolle vuosi 1856 oli kaikista pahin. Malariakuolleisuus jatkui korkeana. Epidemia kesti läpi koko vuoden, mutta suurin osa taudin aiheuttamista kuolemista sijoittui alkuvuoteen. Paraisilla tautiin kuoli 37, Rymättylässä kymmenen, Nauvossa 31 ja Korppoossa 19 henkeä. Malaria oli harvoja kuolinsyitä, jotka tarkastelujaksolla aiheuttivat huomattavaa kuolleisuutta kaikissa neljässä kunnassa. Muitakin epidemioita esiintyi tammi-toukokuussa. Isorokko tappoi Paraisilla 16 ja Nauvossa 9 henkeä. Hermokuume vei Paraisilla 24 henkeä ja Rymättylässä 34, jälkimmäisessä tosin pääasiassa heinä-joulukuun välillä. Loppuvuoden eli heinä-joulukuun kuolleisuudessa hallitsivat edellämainittujen malarian sekä hermokuumeen lisäksi hinkuyskä²⁰⁴, johon Paraisilla menehtyi 23 ja Rymättylässä 11 henkeä; sekä tulirokko, johon Rymättylässä menehtyi 7 henkeä.

Vuonna 1857 kuolleisuus pysyi vielä korkeana, mutta 1858–1859 se kääntyi jo selvään laskuun. Kuolleisuuden profiili oli selvästi muuttunut. Malaria ei enää ollut merkittävä kuolinsyy, vaikka muutamia kuolemia se aiheuttikin kussakin pitäjässä. Sen sijaan polttotauti ja hermokuume olivat hallitsevina kuolinsyytilastoissa. Vuoden 1857 punatautiepidemia²⁰⁵ näyttäytyi lähinnä Paraisilla vieden elo-marraskuussa 43 henkeä. Vuosina 1857–1859 tavattiin varsin säännönmukaisesti aina elokuun tienoilta tammikuulle epidemioita, jotka kuolintilastoissa ilmoitettiin joko polttotautina tai hermokuumeena. Hermokuumetta kirjattiin kuolinsyihin pääasiassa Paraisilla ja Rymättylässä, ja päinvastoin polttotautia Korppoossa ja Nauvossa. On mahdollista, että hermokuumeessa ja polttotaudissa kyseessä oli sama taudin

²⁰⁰ Turpeinen 2003: 181.

²⁰¹ Turpeinen 2003: 160-61.

²⁰² Ainakin Pohjanmaalla tiedetään olleen pulaa ruoasta kesällä 1856. Ks. Turpeinen 2003: 191.

²⁰³ Börman 1979: 167-168.

²⁰⁴ Bakteeriperäinen, herkästi tarttuva lastentauti. Kallioinen 2009: 91-92.

²⁰⁵ Tästä on maininnut esim. Vuorinen 2006: 144.

aiheuttaja.²⁰⁶ Toisaalta tartuntataudit eivät minkään säännön mukaisesti levinneet tai olleet leviämättä kaikkiin kuntiin, joten kyse saattoi hyvin olla myös eri taudeista, jotka noudittavat maantieteellistä jakoa saarten välillä. Vuonna 1859 hermokuume näyttäisi saavuttaneen Nauvon, jossa siihen menehtyi 20 henkeä ja polttotautiin vain 4. Samana vuonna Korppoon merkittävin kuolinsyy oli yhä polttotauti 13 uhrillaan.

Taulukko 9. Vuoden 1857 kuolleisuuden prosentuaalinen (%) jakautuminen ikäryhmittäin ja sukupuolittain Korppoossa, Nauvossa, Paraisilla ja Rymättylässä.²⁰⁷

1857	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Korppoo	8,3	20,2	10,7	13,1	6,0	17,9	23,8	54,8	45,2
Nauvo	21,7	4,8	1,2	4,8	8,4	22,9	36,1	49,4	50,6
Parainen	10,3	8,0	6,3	7,4	7,4	21,7	38,9	42,3	57,7
Rymättylä	11,5	6,9	6,9	9,2	13,0	26,0	26,7	48,9	51,1

Taulukko 10. Vuoden 1858 kuolleisuuden prosentuaalinen (%) jakautuminen ikäryhmittäin ja sukupuolittain Korppoossa, Nauvossa, Paraisilla ja Rymättylässä.²⁰⁸

1858	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Korppoo	17,6	0,0	7,1	8,2	10,6	15,3	41,2	63,5	36,5
Nauvo	19,1	1,7	8,7	2,6	7,0	13,9	47,0	44,3	55,7
Parainen	7,7	1,8	3,0	3,6	11,8	23,1	49,1	52,7	47,3
Rymättylä	17,4	2,2	1,1	2,2	4,3	22,8	50,0	43,5	56,5

Tarkasteltaessa ikäryhmien välisiä eroja kuolleisuuksissa vuosina 1857 ja 1858 voidaan havaita, että Korppoossa ja Paraisilla kuolleisuus ei kahden vuoden aikana käytännössä muuttunut, mutta Rymättylässä se laski 30 % ja Nauvossa kohosi 38 %. Vuonna 1857 kuolleisuuden taustalla oli Korppoossa angiinaepidemia, johon kuoli pääasiassa 1–5-vuotiaita lapsia; lisäksi tuntemattomaan kuolinsyyhyn menehtyi Korppoossa 17 henkeä, joista suurin osa 0–10-vuotiaita ja Nauvossa 20 henkeä, joista 18 imeväisikäisiä. Tilastoissa luvut näkyvät nuorten ikäryhmien korkeampana edustuksena. Paraisilla sekä punatauti, että hermokuume aiheuttivat kuolleisuutta nuorena ja aikuisväestössä. Imeväis- ja lapsikuolleisuutta oli vähän varsinkin vuonna 1858. Muissa kunnissa eri kulkutaudit nostivat pienissä määrin imeväiskuolleisuutta. Hermokuumeen ja polttotaudin aiheuttama kuolleisuus eri ikäryhmissä oli keskenään melko samankaltainen. Vähintään 25-vuotiaiden osuus hermokuumeeseen menehtyneistä oli vuonna 1857 Rymättylässä 49 % ja Paraisilla 72 % ja vuonna 1858

²⁰⁶ http://www.saunalahti.fi/arnoldus/kuol_syy.html

²⁰⁷ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

²⁰⁸ Ibidem.

Rymättylässä 87 % ja Paraisilla 60 %. Mitä enemmän kuolleisuutta tauti aiheutti, sitä suuremmaksi nousi alle 25-vuotiaiden osuus. Polttotautiin menehtyneistä yli 25-vuotiaiden osuus vuonna 1858 Nauvossa oli 83 % ja Korppoossa 100 %. Myös ikäryhmien kuolleisuudet siis puoltavat sitä, että kyseessä saattoi olla yksi laajempi epidemia.

3.3 Saariston nousukausi ja kauppalaivaston uudelleenrakennus nälkävuosien kynnyksellä

1860-luku oli valtakunnassa ristiriitainen vuosikymmen. Elinkeinoelämä oli vapautumassa talousajattelun liberalisoitumisen myötä, minkä ansiosta Suomi sai oman rahayksikkönsä 1857 ja moni teollisuuden alan privilegio poistettiin ja elinkeinojen harjoittaminen helpottui.²⁰⁹ Vuonna 1863 valtiopäivät kutsuttiin koolle ensi kertaa sitten vuoden 1809, johon Auvinen näkee Suomen ennakkoluulottoman puolustusavun Krimin sodassa olleen käännteentekevä elementti keisarin päätöksen taustalla.²¹⁰ Vuosikymmenen alku oli silti myös taloudellisen ailahtelun aikaa, sillä uuden valuutan epävakaisuus johti nopeasti revalvaatioon, mikä puolestaan aiheutti takaiskuja ja vararikkoja yritystoiminnalle.²¹¹ Talonpoikaisväestölle vuosikymmen oli haastava, sillä useat heikot sadot, etenkin vuosina 1862 ja 1865, aiheuttivat toistuvia takaiskuja niin taloudellisesti kuin ihmishengissä mitattuna, kunnes nälkävuodet veivät mittasuhteet katastrofaalisiksi vuosina 1867–1868.

Turun saaristossa liberalismiin vaikuttaneet ilmenivät talonpoikaispurjehduksen maanteieteellisten rajoitteiden poistumisen muodossa vuonna 1856. Aiemmin ulkomaanpurjehdus oli rajoitettu Tukholmaan, mutta nyt matkoja sai tehdä aina Pohjanmerelle Skotlannin ja Englannin rannikoille saakka. Vuonna 1859 Venäjän tullitaksauudistus alensi tullitaksojen hintaa, mikä todennäköisesti lisäsi myös Pietarin houkuttelevuutta kauppakohteena²¹². Moni kaupunkilaiskauppiaa oli ongelmissa sodan jälkeen kauppalaivaston kutistumisen myötä, ja apua oli pyydettyä talonpoikaislaivureilta, joihin perinteisesti oli kohdistunut kaunaa säätyrajoitusten ylittävän kaupankäynnin takia. Kauppalaivaston hävikkejä oli alettava paikkaamaan, ja laivanrakennus jatkoi keskeytynyttä kasvuaan kaikissa rannikkopitäjissä.²¹³ Sillä oli myös valtakunnantalouden kannalta tärkeä

²⁰⁹ Kuisma 1995: 53-55.

²¹⁰ Auvinen 2015: 416.

²¹¹ Kuusterä 1995: 73.

²¹² Kuusterä 1995: 69-70.

²¹³ Suistoranta & Asplund 1997: 145-149.

merkitys, joten laivanrakennusta tuettiin myös viranomaisavustuksin.²¹⁴ Uusien asetusten myötä purjehduselinkeino kehittyi kohti kaupallista rahtipurjehdusta.²¹⁵

Taulukko 11. Purjehduksen tuottamat suuntaa-antavat tuotot ruplissa Korppoo-Houtskarissa sekä Nauvossa.²¹⁶

	Korppoo	Nauvo
1847		12 000 ruplaa
1856	5 000 ruplaa	
1857	2 000 ruplaa	11 500 ruplaa
1858	6 000 ruplaa	
1859	6 000 ruplaa	8 700 ruplaa
1860	6 000 ruplaa	
1862		13 000 ruplaa
1863	11 125 ruplaa	80 000 markkaa
1867	34 178 ruplaa	70 000 markkaa

Nauvon ja Korppoon osalta tiedetään lukuja siitä, miten purjehduksen tuotot kasvoivat 1860-luvun edetessä. Korppoossa purjehduksen tuotot olivat Krimin sodan jälkeen n. 6 000 ruplaa vuodessa aina vuoteen 1863 asti. Nauvossa tuotot olivat suurempia, yli 10 000 ruplaa vuodessa. Vuosien 1860–1865 välillä markan arvo oli sidottu ruplaan siten, että 4 mk vastasti yhtä ruplaa. Ruplissa ilmoitettuna vuoden 1863 tulot Nauvossa olisivat siis 20 000 ruplaa. Vuoden 1865 jälkeen valuutat eriytyivät toisistaan, joten tuottojen lasku vuoteen 1867 saattoi liittyä rahayksikön ailehteluun.²¹⁷ Korppoossa tuottojen nousu vuosien 1863–1867 välillä johtui Smulterin mukaan ennen kaikkea tonniston määrän voimakkaasta noususta, sillä laivojen lukumäärä kasvoi aikavälillä peräti kolmanneksella.²¹⁸ Kehitys oli vastaavanlainen myös muissa Turunmaan saariston pitäjissä. Hackman on kerännyt tilastot valtakunnallisen tonniston kasvusta sekä laivojen lukumäärässä että lästimäärässä mitattuna. Talonpoikaisalusten määrä ei kokonaisuudessaan 1860-luvulla juurikaan kasvanut, mutta sitä mukaa kuin vanhaa aluskantaa uusittiin, rakennettiin niistä vetoisuudeltaan suurempia.²¹⁹

²¹⁴ Hackman 1991: 6.

²¹⁵ Börman 1979: 9.

²¹⁶ ”Tabell 13: Den ungefärliga behållningen i antalet rubel av seglationen i Korpo-Houtskär[.]” Smulter 1994: 124; ”Fraktseglationens inkomster 1847-1876[.]” Aminoff-Winberg 2001: 90. *Luku esiintyy Smulterin taulukossa, muttei Aminoff-Winbergin.

²¹⁷ Voutilainen 2016: 167.

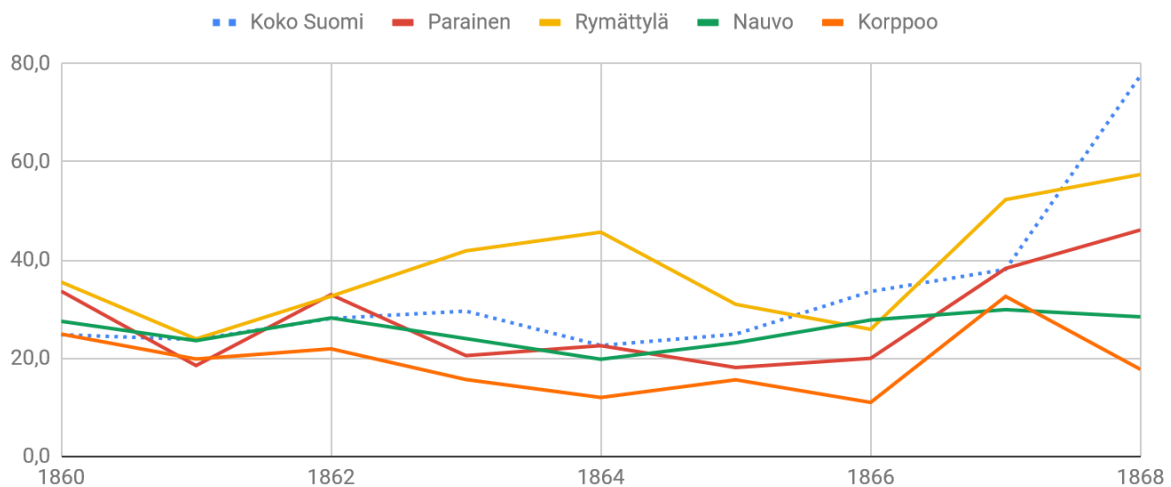
²¹⁸ Smulter 1994: 124.

²¹⁹ Hackman 1991: 8.

Purjehduselinkeino pysyi aktiivisena myös läpi nälkävuosien, joilla ei näyttänyt olleen vaikutusta alusten määrään.²²⁰

Kuolleisuuden näkökulmasta uusi vuosikymmen tarkoitti saaristolle pitkän tautien riivaaman ajanjakson hellittämistä. Vuonna 1861 kuolleisuus laski Paraisilla, Nauvossa ja Korppoossa valtakunnallisen keskiarvon (23,8 %) alapuolelle ja Rymättylässä ylitti sen vain promillen kymmenyksellä. Kuolleisuus oli 1860-luvun alkupuoliskolla valtakunnallisesti alhaisempaa kuin edellisellä vuosikymmenellä, pysyen vuosina 1860–1865 välillä 22,6–29,6 %. Tänä aikana Korppoossa ja Nauvossa kuolleisuus pysyi alle valtakunnallisen keskiarvon ja Paraisilla se ylittyi vain vuonna 1862, jolloin kuolleisuutta selittivät tuhkarokko, naapuripitäjiin verrattuna paljon kuolleisuutta aiheuttaneet veriyskä ja keuhkokuume, sekä jonkinlainen paiseita aiheuttanut tauti. Rymättylässä epäonni ei ollut ohi, vaan paha kurkkumätäepidemia²²¹ esiintyi kunnassa vuosina 1863–1864, vieden yhteensä 80 henkeä, joista suurin osa oli lapsia.

Kuolleisuus 1860–1868

Kaavio 5. Kuolleisuus Paraisilla, Rymättylässä, Nauvossa ja Korppoossa vuosina 1860–1868.²²²

Korppoon ja Nauvon kuolleisuus oli muutoin laskeva, paitsi valtakunnallisesti pahoina katovuosina 1862, 1865 ja 1867, mutta varsinkin kahdessa edellisessä nousu oli vähäistä. On mahdollista, että tuontiviljan saanti heikkeni jonkin verran, mikä olisi vaikuttanut kaikista

²²⁰ Börman 1979: 113.

²²¹ *Strypsijuka* tai *difteri*. Bakteeriperäinen tauti, joka oli yleisin lapsilla. Lumio 2019.

²²² KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

heikko-osaisimpiin. Tulkintaa ruokapulasta tukee se, että vuonna 1864 kesänuottasaalis jäi Korppoossa niukaksi.²²³

Myös vuonna 1866 kato jäi heikoksi ja valtakunnallisesti kuolleisuus nousi hieman. Näin kävi myös Nauvossa ja Paraisilla, joissa varsinaisia kulkutauteja ei kuolintilastojen perusteella esiintynyt, vaan Nauvossa imeväiskuolleisuus nousi korkeaksi, tappaen 12 henkeä, ja Paraisilla kuolleisuutta selittivät useat kuolinsyyt, merkittävimpänä hinkuyskä, johon menehtyi 10 henkeä. Korppoossa ja Rymättylässä kuolleisuus vastoin valtakunnan suuntausta laski.

Seuraavana vuonna, jolloin tilanne alkoi vakavoitua myös muualla maassa, kuolleisuus kohosi nopeasti Paraisilla, Korppoossa ja Rymättylässä, mutta pysyi edellisvuoden lukemissa Nauvossa. Tarkasteluvälin korkein kuolleisuus Korppoossa ja Nauvossa koettiin vuonna 1867, edellisessä 32,6 ‰ ja jälkimmäisessä 29,9 ‰. Kuolleisuuden takana oli kolme tautiepidemiaa: valtakunnallisesta kuolleisuudesta päävastuussa ollut tyufus, isorokko sekä hinkuyskä. 1850-luvun tapaan tyufuksen merkintätapa oli Paraisilla ja Rymättylässä eri kuin Korppoossa ja Nauvossa. Edellisissä tyufus ilmoitettiin hermokuumeena, johon kuoli Rymättylässä helmi-joulukuun aikana 28 henkeä ja Paraisilla tammi-huhti- sekä heinä-joulukuun aikana 35 henkeä. Korppoossa ja Nauvossa tauti ilmoitettiin polttotautina, mutta Korppoon tabelliin kirjuri oli sarakkeen kohdalle kirjoittanut tarkennukseksi ”tyfus”. Nauvossa menehtyi huhti-elokuussa 10 henkeä ja Korppoossa maaliskuu-heinäkuussa 21 henkeä. Kyseessä oli aikuisten tauti, ja vain harva alle 25 menehtyi siihen. Isorokko iski tasaisemmin eri väestöryhmiin, mutta enemmistö tautiin kuolleista oli imeväisikäisiä ja lapsia. Paraisilla tautia esiintyi koko vuoden, tappaen yhteensä 26 henkeä, mutta vakavimmillaan epidemia oli huhti- ja toukokuussa. Rymättylässä 15 henkeä menehtyi tautiin tammi-elokuussa, Korppoossa 8 henkeä menehtyi huhti-heinäkuussa ja Nauvossa 14 henkeä menehtyi maaliskuu-heinäkuussa. Hinkuyskä aiheutti merkittävää kuolleisuutta vain Rymättylässä, jossa elokuu-marraskuun aikana tautiin menehtyi 12 henkeä. Muissa kunnissa tautiin menehtyi yhteensä 5 imeväisikäistä ja yksi 1–3-vuotias.²²⁴

Kuolleisuuden muutos vuodesta 1867 vuoteen 1868 tarjosi neljässä pitäjässä kolme erilaista kehityskulkua. Paraisilla ja Rymättylässä kuolleisuus kohosi valtakunnan suhdannetta mukailleen jotakuinkin keskenään samassa suhteessa (Paraisilla 20,5 % ja Rymättylässä 9,1

²²³ Smulter 1994: 133.

²²⁴ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

%), Nauvossa se pysyi yhä kahden edellisvuoden tasolla ja Korppoossa laski voimakkaasti, 45,5 %:lla. Paraisilla ja Rymättylässä kuolleisuus kohosi tarkastelujakson korkeimmaksi, edellisessä 46,1 %:en ja jälkimmäisessä 57,4 %:en. Kummassakin syynä oli tyyfus, jonka osuus kuolinsyissä oli kummassakin kunnassa yli 50 %. Paraisilla menehtyi kaikkiaan 196 henkeä, joista 104 tyyfukseen, Rymättylässä kaikkiaan 108 henkeä, joista 59 tyyfukseen. Tautiin menehtyi ihmisiä läpi koko vuoden, mutta pahin kausi kesti huhtikuusta heinäkuuhun. Kuten edellisvuonna, suurin osa uhreista oli yli 25-vuotiaita, Paraisilla 89,6 % ja Rymättylässä 74,8 %. Samaan tapaan kuin Korppoossa edellisvuonna, oli kirjuri kummassakin pitäjässä kirjoittanut sanan ”tyfus” tarkennukseksi hermokuumeen sarakkeeseen, johon kuolleiden lukumäärät oli kirjattu. Vaikka tabelleissa taudit siis merkittiin kahteen eri sarakkeeseen, näyttää kiistattomalta, että kyseessä oli yksi ja sama tauti, jota aikanaan nimitettiin tyyfukseksi. Sen sijaan varmaa tietoa ei ole siitä, mitä nykyisen ymmärryksen mukaista tautia se tarkoitti.²²⁵ Nauvon osalta vuoden 1868 kuolleisuudesta kertovaa tabellia ei valitettavasti ole säilynyt, mutta tarvittavat luvut saadaan toisesta asiakirjasta, kuolleiden luettelosta. Kuolleiden luetteloon on kirjattu kaikki yhtenä vuonna menehtyneet kuolinsyineen. Luettelo toimii siis eri tavalla kuin tabellit, koska kuolinsyy kirjoitetaan siihen sellaisenaan sen sijaan, että se asetettaisiin oikeaan sarakkeeseensa valmiiksi painetussa taulukossa. Nauvon osalta tyyfukseen menehtyi kuolleiden luettelon mukaan 21 henkeä, joista suurin osa maalisi-heinäkuun aikana.²²⁶ Korppoossa tyyfukseen menehtyi kolme henkeä ja kokonaiskuolleisuus oli vain 17,7 %.²²⁷ Tyyfuksen ohella muita kuolinsyitä oli hyvin vähän. Isorokkoa tavattiin jonkin verran, ja Paraisilla siihen menehtyi 8, Rymättylässä 7 ja Nauvossa 4 henkeä. Lisäksi Paraisilla kurkkumätään menehtyi 11 henkeä.²²⁸

Nälkävuositutkimuksen konsensuksen mukaan juuri vuosien 1862 ja 1865 heikot sadot olivat kriittisiä sille, että vuosien 1866 ja 1867 kadot ajoivat yhteiskunnan kriisiin. Pitkänen on analysoinut sitä, miten heikot kadot askel askeleelta johtivat lopulta nälkäkriisiin. Ensin vuoden 1862 kato johti monien maanviljelijöiden velkaantumiseen ja työttömyyteen (1). Kun kahden seuraavan vuoden sadot eivät olleet riittäviä kompensoimaan aiempia menetyksiä, yhä useampi maaseudun työläinen ajautui työttömäksi ja lopulta maanviljelyn lamaantuminen heijastui myös kaupunkien työväestöön (2). Vuoden 1865 heikon sadon myötä oltiin jo

²²⁵ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5

²²⁶ KA. Digitoidut kuolleiden ja haudattujen luettelot. NFA, JK:530.

²²⁷ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148.

²²⁸ KA. Digitoidut väkilukutaulut. NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

tilanteessa, jossa vakava ruokapula alkoi olla uhkana maanviljelijöille ja monin paikoin oli alettava turvautua hätäravintoon (3). Sadon jälleen tuhouduttua kesällä 1867 monille oli jo vaikeaa ylläpitää edes välttävää ravitsemustilaa. Kriisi kasvoi niin pahaksi, että kunnallisella köyhäinhoidollakaan ei ollut mitään mahdollisuuksia parantaa tilannetta (4).²²⁹ Toinen näkökulma kriisin eskaloitumiseen on valtionavustusten passiivisuudessa. Senaatti oli varovainen köyhäinavun ja hätäravinnon tarjoamisessa, sillä markan kurssi oli vain muutamaa vuotta aiemmin vapautettu, ja valtiontalouden kannalta katsottiin olevan parempi olla ottamatta ulkomaista viljalainaa.²³⁰

Saariston osalta kehityskulku niin talouden kuin ravitsemustilanteen kannalta poikkesi manner-Suomesta. Eteläisessä Suomessa hallat eivät tuhonneet satoja samoin kuin Keski- tai Pohjois-Suomessa.²³¹ Vaikka tuontiviljan saanti olisikin vaikeutunut, ei saariston oma työllisyyspohja olisi vaurioitunut vaiheissa (1) ja (2). Koska saaristossa heikommassakin asemassa olleet työllistyivät kohtalaisen monipuolisesti eri aloille, ei maanviljelyn taantuminen olisi lamaannuttanut koko työläisväestöä. Vuoden 1866 kuolleisuuden perusteella ei ole mitään syytä olettaa, että edellisvuoden kato olisi vaikuttanut saaristossa juuri mitenkään. Kun kuolleisuus vuonna 1867 kohosi, oli syynä todennäköisemmin sisämaasta levinnyt tappava tauti kuin saariston ruoanhankinnan romahtaminen. Vuoden 1868 kuolleisuus osoittaa, että Korppoossa ja Nauvossa kyse oli vain kulkutaudista, jonka kukistuttua kuolleisuus laski nopeasti ja normaali elämä jatkui. Paraisilla ja etenkin Rymättylässä purjehduksen merkitys oli vähäisempi²³², joten Pitkäsen esittämät tapahtumaketjut saattoivat osalle köyhempää väestöä toteutua. Todennäköisemmin kyseessä oli kuitenkin sama ilmiö kuin eteläisemmissä kunnissa, eli sisämaasta saapunut vakava tautiepidemia. Nauvon ja Korppoon oli syrjäisempinä ja pitäjinä helpompi yrittää estää tautien saapuminen.

Erityisen tärkeä vaikutus nälkävuosien kuolleisuuteen oli purjehduselinkeinolla. Vuosina 1867 ja 1868 pitäjien rekisteröityjen alusten määrä korreloi negatiivisesti huomattavalla tarkkuudella kuolleisuuskuihin.²³³ Korrelaatio ei seuraa kausaliiteettia, ja näinkin vahvojen tulosten taustalla on otannan pienuus ja sattuma. Rymättylässä oli vain kaksi alusta, jotka

²²⁹ Pitkänen 1993: 65-66.

²³⁰ Voutilainen 2016: 168.

²³¹ Huhtamaa 2018: 46.

²³² Kaukiainen 1975: Liitteet: Taulukko I.

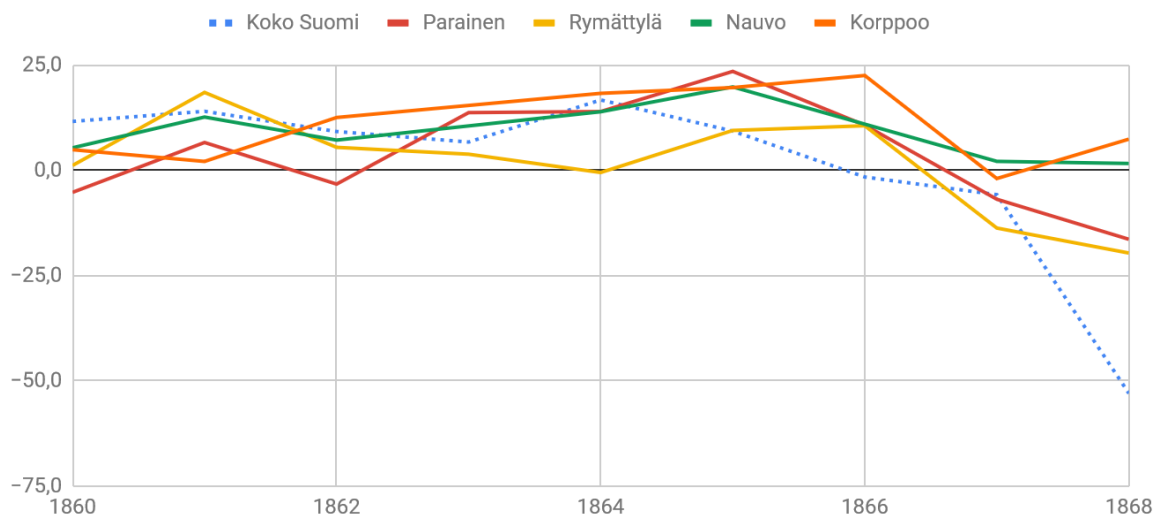
²³³ -1= täydellinen negatiivinen korrelaatio. 0=ei lainkaan korrelaatiota. Börman 1979: liites. 95-109; KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, li Df:5.

olivat suuria, yli 300 tonnin vetoisia parkkeja. Siksi samanlaista korrelaatiota ei havaita, jos laivojen määrien sijaan tarkasteltaisiin keskivetoisuuksia. Tilastoissa ei myöskään ole otettu huomioon alle viiden lästin kokoisia aluksia ja veneitä, sillä niitä ei rekisteröity. Tulokset kertovat silti purjehduksen tärkeydestä saaristossa. Mitä enemmän purjehdusta pitäjässä harjoitettiin, sitä pienemmäksi kuolleisuusluku siellä muodostui.

Taulukko 12. Laivojen suhteellisen lukumäärän ja kuolleisuuden korrelaatio vuosina 1867 ja 1868.

	Laivat/ 1000 hlöä (1867)	Laivat/ 1000 hlöä (1868)	Kuolleisuus 1867 (‰)	Kuolleisuus 1868 (‰)
Parainen	9,5	9,7	38,3	46,1
Nauvo	12,6	29,9	29,9	28,4
Korppoo	12,3	14,0	32,6	17,7
Rymättylä	1,1	1,1	52,3	57,4
Korrelaatiokerroin			-0,9929	-0,8907

Luonnollinen lisääntyneisyys 1860–1868

Kaavio 6. Luonnollinen lisääntyneisyys Turun saariston kunnissa sekä Suomessa vuosina 1860–1868.²³⁴

Luonnollinen lisääntyneisyys kohosi 1860-luvulla jälleen pääosin positiiviseksi. Ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1840 luku kohosi kaikissa kunnissa valtakunnallisen keskiarvon

²³⁴ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

yläpuolelle. Tämä kertoo sekä vaikeiden vuosien jälkeisestä syntyvyyden noususta, sekä siitä, ettei saariston elintaso laskenut katojen myötä yhtä rajusti kuin manner-Suomessa.

3.4 Vertailua

Edellä on käsitelty saariston kuolleisuutta eri vuosikymmeninä. Seuraavaksi analysoin, miten kuolleisuudet erosivat tarkastelujaksoissa toisistaan.

Taulukko 13. Valikoitujen kuolinsyiden esiintyvyys Korppoon, Nauvon, Paraisten ja Rymättylän pitäjissä vuosina 1840–1868.²³⁵

1840–1868	Kuolleiden lukumäärät			Prosenttiosuus kaikista kuolleista			Kuolinsyiden vuotuiset keskiesiintyvyydet tarkastelujaksolla ²³⁶		
	1840–1852	1853–1859	1860–1868	1840–1852	1853–1859	1860–1868	1840–1852	1853–1859	1860–1868
Tarkastelujakso									
Veriyskä	325	256	254	11,3%	8,4%	10,2%	25,0	36,6	28,2
Malaria	106	302	54	3,7%	9,9%	2,2%	8,2	43,1	6,0
Angiina	40	60	48	1,4%	2,0%	1,9%	3,1	8,6	5,3
Polttotauti	73	153	134	2,5%	5,0%	14,9%	5,6	21,9	14,9
Rintakuume	249	166	142	8,7%	5,5%	5,4%	19,2	23,7	15,8
Isorokko	27	34	87	0,9%	1,1%	3,5%	2,1	4,9	9,7
Tuhkarokko	101	21	47	3,5%	0,7%	1,9%	7,8	3,0	5,2
Hermokuume	24	352	347	0,8%	11,6%	14,0%	1,8	50,3	38,6
Punatauti	43	102	19	1,5%	3,4%	0,8%	3,3	14,6	2,1
Tulirokko	61	141	21	2,1%	4,6%	0,8%	4,7	20,1	2,3
Tuntematon	488	310	260	17,0%	10,6%	10,5%	37,5	44,3	28,9
Muut	1334	1145	1073	46,5%	37,6%	43,2%	102,6	163,6	119,2
Yhteensä	2871	3042	2486	100%	100%	100%	220,8	434,6	276,2

Taulukoista nähdään, kuinka hallitsevia hermokuume ja malaria olivat kuolinsyissä vuosina 1853–1859. Edellinen oli jopa yleisempi kuin ”tuntematon” kuolinsy, eikä Paraisilla 77 henkeä vienyttä tyffusepidemiaa vuonna 1855 ole edes laskettu siihen mukaan. Kuolinsyiden keskiesiintyvyyksistä huomataan, että myös jokavuotiset ja tasaisesti tabelleissa esiintyvät kuolinsyyt, kuten tuntematon, veriyskä ja rintakuume, vaativat keskimäärin enemmän uhreja kuin edellisellä tarkastelujaksolla vuosina 1840–1852. Silloin ne olivat ainoat kuolinsyyt, jotka veivät keskimäärin yli 10 henkeä vuodessa. Sitä vastoin vuosina 1853–1859 vain kolme tautia - angiina, isorokko ja tuhkarokko - veivät alle 10 henkeä vuodessa ja niiden lisäksi vain

²³⁵ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

²³⁶ Keskiesiintyvyys laskettu kaavalla kuolleiden lukumäärä jaettuna tarkastelujakson vuosien määrällä. Esimerkiksi veriyskä vuosina 1840–1852: 325/13=25,0.

punatauti vaati keskimäärin alle 20 henkeä vuodessa. Yhteensä tarkasteltavien kuolinsyiden uhriksi joutui miltei kaksi kertaa useampi (434,6 henkeä) kuin vuosina 1840–1852 (220,8 henkeä). Kokonaisuudessaan vuosina 1853–1859 saaristokunnissa kuoli 2942 henkeä, joista Paraisilla 1 156, Rymättylässä 668, Nauvossa 653 ja Korppoossa 445.

Kuolleisuus oli saaristokunnissa korkea koko tarkasteluvälin, mutta samat kuolinsyyt eivät hallinneet koko ajanjaksoa. Malariaepidemia esiintyi saaristossa vuosina 1853 sekä 1855–1856, mutta tämän jälkeen tyypilliset taudit, polttotauti ja hermokuume nostivat kuntien kuolleisuutta seuraavat kolme vuotta. Nauvossa tosin koettiin paha hermokuume-epidemia jo vuonna 1855. Ajanjakson korkea kuolleisuus näyttäisi siis olevan seurausta erityisesti kahdesta perättäisestä epidemiasta, malariasta, joka oli hyttysten mukanaan tuoma, sekä hermokuume- ja polttotautiepidemiasta, joka saattoi kahdesta eri diagnoosista huolimatta olla yhtä laajempaa epidemiaa, ja joka todennäköisesti oli sodan tuoma kulkutauti. Huomionarvoista on, että vuosina 1840–1852 hermokuume oli tarkastelun kohteena olleista kuolinsyistä kaikkein harvinaisin. Tuolloin siis hermokuumeeksi luokiteltua tai luokiteltuja tauteja ei esiintynyt paljon, ne eivät olleet tappavia tai ne luokiteltiin eri kuolinsyiksi.

Vuosien 1860–1868 osalta on todettava, että selvästi alhaisempien tautilukujen taustalla on osittain lähdeainesiton puutteellisuus. Vuosien 1863 ja 1866 tiedot puuttuvat sekä Nauvolta että Korppoolta, ja Nauvolta puuttuvat vielä vuoden 1868 tiedot. Vaikka kyseiset vuodet eivät edustaneetkaan korkean kuolleisuuden vuosia, on puute silti merkittävä. Erityisesti se vaikuttaa endemisiin tauteihin, jotka aiheuttivat kuolemia vuosittain. Siksi yleensä imeväiskuolleisuutta tarkoittavan tuntemattoman kuolinsyyn alhaisempi esiintyvyys aiempiin tarkastelujaksoihin verrattuna johtuu todennäköisemmin lähteiden puutteista, kuin lääketieteellisen osaamisen parantumisesta. Silti kuolinsyiden keskinäinen järjestys on malariaa, punatautia ja isorokkoa lukuun ottamatta hyvin samankaltainen kuin vuosina 1853–1859. Näistä isorokko oli ainoa, joka yleistyi 1860-luvun aikana, vieden useita henkiä etenkin vuonna 1867. Hermokuumeen ja polttotaudin yhteenlaskettu osuus oli vuosina 1860–1868 vielä suurempi kuin vuosina 1853–1859, mutta lähdeaineiston puutteiden takia ne jonkin verran ylikorostuvat. Listalta puuttuvat hinkuyskä ja kurkkumätä, kaksi lastentautia, jotka etenkin Rymättylässä vaativat paljon uhreja.

Taulukko 14. Kuntien yhteenlasketut kuolleisuudet ikäryhmissä tarkastelujaksolla 1840–1852.²³⁷

1840–1852	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Menehtyneet lukumäärittäin	498	167	118	157	248	515	1168	1467	1405
Keskimääräinen kuolleiden lkm vuodessa	38,3	12,8	9,1	12,1	19,1	39,6	89,8	112,8	108,1
Tarkasteluryhmän prosentuaalinen osuus kokonaiskuolleisuudesta	17,3%	5,8%	4,1%	5,5%	8,6%	17,9%	40,7%	51,1%	48,9%

Taulukko 15. Kuntien yhteenlasketut kuolleisuudet ikäryhmissä tarkastelujaksolla 1853–1859.²³⁸

1853–1859	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Menehtyneet lukumäärittäin	372	195	128	186	257	608	1256	1455	1547
Keskimääräinen kuolleiden lkm vuodessa	53,1	27,9	18,3	26,6	36,7	86,9	179,4	207,9	221,0
Tarkasteluryhmän prosentuaalinen osuus kokonaiskuolleisuudesta	17,3%	5,8%	4,1%	5,5%	8,6%	17,9%	40,7%	51,1%	48,9%

Taulukko 16. Kuntien yhteenlasketut kuolleisuudet ikäryhmissä tarkastelujaksolla 1860–1868.²³⁹

1860–1868	<1	1–3	3–5	5–10	10–25	25–50	>50	Miehet	Naiset
Menehtyneet lukumäärittäin	395	193	120	101	189	521	802	1123	1196
Keskimääräinen kuolleiden lkm vuodessa	43,9	21,4	13,3	11,2	21,0	57,9	89,1	124,8	132,9
Tarkasteluryhmän prosentuaalinen osuus kokonaiskuolleisuudesta	17,0%	8,3%	5,2%	4,4%	8,2%	22,5%	34,6%	48,4%	51,6%

Taulukoissa 14–16 on neljän kunnan yhteenlasketut kuolleisuudet vuosittain eri ikäryhmissä. Vuosina 1853–1859, jolloin kuolleisuus oli kunnissa ylivoimaisesti korkein, oli myös kunkin ikäryhmän kuolleisuudet korkeammat kuin muina tarkastelujaksoina. Yllättävin havainto lienee se, että yli 50-vuotiaiden kuolleisuus oli tyyfuksesta huolimatta alhaisempaa 1860-luvulla kuin 1840-luvulla. Tauti näyttääkin nostaneen pikemminkin 25–50-vuotiaiden osuutta

²³⁷ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem.

kuolleissa. Sukupuolten välinen kuolleisuus on tautivuosina kääntynyt siten, että naiset ovat olleet hivenen kärsineempi osapuoli. Se viittaa siihen, että varsinaista nälänhätää ei saaristossa todennäköisesti koettu. Miesväestö on historiallisesti ollut nälänhädissä huomattavasti naisia korkeamman kuolleisuuden kohteena, sillä nälkä on ajanut heitä liikkeelle etsimään ruokaa tai töitä.²⁴⁰ Vuonna 1867 Korppoossa koettiin kuolleisuuspiikki, jonka uhreista 62,1 % oli miehiä, joista suuri osa yli 25-vuotiaita. Nälänhäädästä tuskin oli kysymys²⁴¹, mutta purjehdusmatkoilla käyneillä merimiehillä oli samankaltainen riski sairastua kuin nälänhätää kokeneilla miehillä.

Taulukot 17–23 näyttävät, miten eri miespuolisten ammattiryhmien edustajien määrät muuttuivat viisivuosittain ilmoitetuissa väkilukutauluissa. Tämän tutkielman kannalta mielenkiintoisimmat aikavälit ovat kuolleisuudeltaan korkeat ja taloudellisesti haastavat 1850–1855 sekä 1855–1860, sekä nälkävuodet ja merenkulun noususuhdanteen kattava väli 1865–1870. Korppoon osalta jälkimmäinen puuttuu ja Nauvonkin kohdalla joudutaan turvautumaan vain kymmenvuotisväliin 1860–1870.

Taulukko 17. Talollisten talonpoikien määrät Turunmaan saaristossa vuosina 1840–1870.²⁴²

	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Korppoo	126	127	129	129	122	131	
Nauvo	119	117	119	118	128		111
Parainen	177	192	178	179	179	184	180
Rymättylä	95	96	106	102	103	103	101

Talolliset talonpojat olivat erittäin stabiili ryhmä, jonka lukumäärissä ei vuosina 1840–1870 näy mitään merkittäviä muutoksia. Korppoossa nähdään heidän lukumääränsä pienentyneen seitsemällä kovan tautijakson aikana välillä 1855–1860, mutta muissa pitäjissä vastaavaa muutosta ei ole havaittavissa, päinvastoin Nauvossa luku kohosi samalla aikavälillä kymmenellä hengellä.

²⁴⁰ Voutilainen 2017: 63.

²⁴¹ Smulter 1994: 173.

²⁴² KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

Taulukko 18. Maata viljelevien torpparien määrät Turunmaan saaristossa vuosina 1840–1870.²⁴³

	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Korppoo	8	8	12	12	8	14	
Nauvo	83	84	89	82	73		79
Parainen	202	183	181	154	168	186	181
Rymättylä	68	107	123	92	91	92	154

Torpparien lukumääriin paikalliset kriisit eivät myöskään näytä vaikuttaneen. Korppoossa maata viljelleitä torppareita oli naapuripitäjiin verrattuna vähän, mikä saattoi johtua siitä, että heidät katsottiin tilastoissa päätoimisiksi kalastajiksi. Nauvossa torppareiden määrä laski vuosien 1855–1860 välillä yhdeksällä, mikä saattoi olla osoitus tautiepidemioiden vaikutuksesta. Paraisilla torppareita näyttää siirretyn mäkitupalaisiksi vuosien 1840–1845 välillä, jonka jälkeen seuraavan kerran heidän määränsä lisääntyy välillä 1860–1865. Selkeimmin kuolleisuuden vaikutus näkyy Rymättylässä, jossa torpparien määrä laski koko ”suuren kuolleisuuden jakson”²⁴⁴ ajaksi eli 1855–1865. Nälkävuosien jälkeen, vuoden 1870 tilastointiin mennessä luku oli kohonnut ilmeisen nopeasti jo 154:än.

Taulukko 19. Miespuolisten mäkitupalaisten määrät Turunmaan saaristossa vuosina 1840–1870.²⁴⁵

	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Korppoo	96	98	127	121	88	94	
Nauvo	57	75	60	62	64		110
Parainen	25	87	164	121	50	51	74
Rymättylä	61	44	19	40	43	58	29

Mäkitupalaisten määrät kehittyivät eri pitäjissä hyvin eri tavoin. Korppoossa ja Paraisilla heidän lukumääränsä kasvoi nopeasti vuosien 1845–1850 aikana. Määrät kuitenkin laskivat jyrkästi seuraavien kymmenen vuoden aikana, mistä näkee tautiepidemioiden iskeneen erityisen pahasti heihin. Vuoden 1845 laskennassa Nauvossa oli mäkitupalaisia enimmillään 75, jonka jälkeen lukumäärät pysyivät epidemiajakson 1850–1860 jokaisessa tilastoinnissa hieman yli 60:ssä. Nälkävuodet eivät vaikuttaneet negatiivisesti lukumääriin Paraisilla eikä Nauvossa, vaan luvut olivat molemmissa selvästi nousseet vuoteen 1870 mennessä.

²⁴³ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

²⁴⁴ Matinollin käyttämä kuvaus ajanjaksosta 1853-1868, jolloin kuolleisuus oli jatkuvasti poikkeuksellisen korkea Rymättylässä.

²⁴⁵ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

Rymättylässä määrä putosi vuosien 1865–1870 aikana, mutta toisaalta torppareiden määrä kasvoi.

Taulukko 20. Maanviljelijöiden (mukaan lukien talonpojat, torpparit ja mäkitupalaiset) vaimojen lukumäärät Turunmaan saaristossa vuosina 1840–1870.²⁴⁶

	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Korppoo	283	272	287	280	217	220	
Nauvo	322	321	328	330	335		316
Parainen	637	624	650	585	520	583	612
Rymättylä	307	323	324	288	277	300	325

Maanviljelijöiden vaimot käsittävät kaikkien edellä mainittujen ja muiden ryhmien vaimot. Heidän lukumäärissään nähdään hyvin selvästi 1850-luvun kuolleisuuspiikkien mukaista kehitystä. Ilmiötä korostaa se, että avioliittoja yleensä solmittiin kriisiaikoina vähemmän, jolloin uusia vaimoja ilmaantui tilastoihin keskimääräistä vähemmän. Rymättylässä vaimojen määrä laski vuosien 1850–1855 aikana, Korppoossa vuosien 1855–1860 aikana ja Paraisilla määrät laskivat sekä vuosien 1855 että 1860 laskennoissa. Nauvossa luku pysyi varsin tasaisena. Nälkävuodet eivät vaikuttaneet naisten lukumääriin, vaan sekä Rymättylässä että Paraisilla vaimojen lukumäärässä tapahtui nousua vuosien 1865–1870 aikana. Ilmiö selittyy olojen helpotuttumisella, minkä seurauksena avioliittoja liittoja solmittiin paljon.²⁴⁷

Taulukko 21. Merimiesten lukumäärät Turunmaan saaristossa vuosina 1840–1870.²⁴⁸

	1835	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Korppoo	2	4	4	8	8	7	10	
Nauvo	15	102	63	72	5	15		76
Parainen		52	96	0	5	4	2	48
Rymättylä	9	11	8	7	0	0	7	8

Ammattimaisiksi merimieheksi merkittyjen määristä nähdään selvästi niin Krimin sodan aiheuttama elinkeinon äkillinen taantuma, kuin sen nousukausi uudelleen 1860-luvun lopulla. Luvut eivät aina kerro merenkulun harjoittamisesta vaan päätoimisesta merimieheydestä, joka sekään ei ollut aina suoraviivaisesti määriteltävissä monia elinkeinoja harjoittaneilta saaristolaisilta. Korppoossa merenkulkua harjoitettiin paljon, mikä ei luvuissa heijastu, ja

²⁴⁶ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

²⁴⁷ Voutilainen 2017: 128.

²⁴⁸ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

Paraistenkin merimiesten katoaminen tilastoista vuosien 1845–1850 liittynee merkintätekniseen ratkaisuun tai maanviljelyn merkityksen voimistumiseen. Krimin sodan aikana 1853 ja 1854 kuitenkin kyseessä oli todennäköisesti siitä, että merimiehet menettivät työpaikkansa ja pahimmillaan joutuivat työttömiksi.

Taulukko 22. Renkien määrät Turunmaan saaristossa vuosina 1840–1870.²⁴⁹

	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Korppoo	188	192	134	122	116	113	
Nauvo	207	264	186	259	169		200
Parainen	440	489	543	499	516	531	571
Rymättylä	188	227	247	242	215	216	182

Taulukko 23. Piikojen määrät Turunmaan saaristossa vuosina 1840–1870.²⁵⁰

	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Korppoo	188	229	216	220	186	208	
Nauvo	339	348	316	348	251		276
Parainen	450	541	546	522	533	468	466
Rymättylä	228	254	226	247	240	231	201

Renkien ja piikojen lukumäärien muutosten kehityslinjoissa ei merkittäväällä tavalla näy saariston kriisien vaikutukset. Korppoossa renkien lukumäärät laskivat tasaisesti vuoden 1845 laskennan jälkeen ja Rymättylässä vuodesta 1850 lähtien, mutta piikojen määrät pysyivät tasaisempina. Paraisilla ja etenkin Nauvossa renkien ja piikojen lukumäärät vaihtelivat paljon viiden vuoden välisissä tilastoissa. Paraisilla lukumäärien kehitys vastaa seudun taloussuhdanteita, sillä esimerkiksi Krimin sodan jälkeen renkien ja piikojen määrät laskivat vuoden 1855 tilastointiin. Nauvossa samassa laskennassa määrät kuitenkin nousivat, mutta laskivat taas vuoden 1860 tilastoissa, todennäköisesti tautiepidemioiden seurauksena.

Vaikka ammattitilastot eivät noudata koko väestön mukaisia kuolleisuuskäyriä kuin yksittäistapausten osalta, voidaan muutama havainto niistä todeta. Talollisten talonpoikien määrät muuttuivat vähän, mikä kertoo paitsi talonpojan aseman vakaudesta, myös siitä, että he olivat verrattain varakkaina tautiepidemioiden pääkohderyhmien ulkopuolella.

Talonpoikien määrää rajoitti myös viljelyyn soveltuvan maan pinta-alan sekä

²⁴⁹ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

²⁵⁰ Ibidem.

omistusoikeuksien aiheuttamat rajoitukset. Torppareiden ja mäkitupalaisten luvuissa erityisesti 1850-luvun epidemiajakson vaikutus heijastuu lukumääriin. Tämä tukee teoriaa siitä, että epidemioiden aikana köyhimmät väestönosat olivat kriisien kärsijöitä. Nälkävuosien vaikutuksen ei voida viisivuotistilastoissa katsoa ilmenevän. Kuolleisuus ei kohonnut yhtä suureksi kuin 1850-luvulla, ja 1860-luvun loppu oli taloudellisesti nousujohteinen, joten vuoden 1870 tilastoissa näkyikin pikemminkin uuden työvoiman saapuminen saaristoon.

Taulukko 26. Kirkonköyhien lukumäärät Turunmaan saaristossa 1840–1870.²⁵¹

KORPPOO	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Ruotuköyhät	7		17	22	28	4	
Kirkon kassan köyhät	11		5	15	2	27	
NAUVO	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Ruotuköyhät	2	3	6	2	0		4
Kirkon kassan köyhät	16	14	16	18	35		16
PARAINEN	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Ruotuköyhät	37	35	35	49	35	26	40
Kirkon kassan köyhät	80	66	58	59	49	84	92
RYMÄTTYLÄ	1840	1845	1850	1855	1860	1865	1870
Ruotuköyhät	11	10	12	23	9	5	8
Kirkon kassan köyhät	28	44	36	40	31	36	59

Köyhäinhoidon parissa oli kaksi ryhmää, joista on säilynyt tilastoja: ruotuköyhät sekä kirkon köyhäin avusta nauttivat köyhät. Ruotuköyhät sijoitettiin ruotuihin, joissa heistä pidettiin huolta määräjän verran. Köyhiä kierrätettiin ruotujen välillä epätasaisen työtaakan tasaamiseksi. He olivat tyypillisesti sairaita, vanhuksia ja vammaisia. Köyhäinkassan varassa eläneet köyhät olivat raha-avun varassa, mutta heille ei tarvinnut tarjota majapaikkaa. Joko heillä oli oma asuntonsa tai he kiertelivät oma-aloitteisesti etsimässä yösiijaa muutamaksi päiväksi kerrallaan.²⁵² Köyhien määrien kehityksen tulkinnassa on aina haasteita, sillä vaikeat ajat samanaikaisesti iskivät erityisesti kaikista köyhimpiin, mutta myös loivat olosuhteet, joissa tavallista useampi saattoi ajautua köyhyyteen. Lisäksi esimerkiksi poliittiset päätökset köyhäinavun tarjoamiseen saattoivat vaikuttaa lukuihin, ja siksi köyhien lukumäärän

²⁵¹ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5; Strömmer 1975: 133.

²⁵² Matinelli 2000: 567; Smulter 1994: 326.

kohoaminen saattoi köyhyyden lisääntymisen sijaan tarkoittaa kirkon köyhäinkassan rikastumista. Paraisilla, Rymättylässä ja Korpoossa nähdään kehityskulku, jossa köyhien määrät kasvoivat vuosien 1850–1855 välillä, mutta laskivat 1855–1860 aikana. Suurpiirteinen tulkinta tästä on se, että Krimin sodan myötä lisää ajautui kirkon köyhäinavun piiriin, ja vuoden 1855 jälkeen heitä menehtyi kulkutauteihin. Nauvossa kehitys oli kuitenkin päinvastainen, sillä vuosien 1850–1855 aikana köyhien määrä laski kahdella, mutta vuoden 1860 laskentaan se nousi viidellätoista. Rymättylässä ja Paraisilla köyhien määrät kasvoivat selvästi vuosien 1865–1870 aikana, mutta Nauvossa köyhien lukumäärä oli palannut 1850-luvun lukujen tasolle. Rymättylän ja Paraisten tapauksessa kyse saattoi olla köyhien määrän lisääntymisessä nälkävuosien seurauksena, mitä olisi edesauttanut 1850-lukuun verrattuna vähäisempi kuolleisuus. Todennäköisesti vielä suurempi merkitys oli taloudellisella nousukaudella sekä köyhäinhuollon reformilla, jonka myötä köyhäinkassa siirtyi kirkolta kunnalle. Köyhäinhoidon luonnetta kehitettiin vastikkeelliseksi, eli rahaa vastaan oli tehtävä työtä. Tämä teki myös köyhäinkassan maksumiehille helpommaksi ottaa useampia ihmisiä avun piiriin.²⁵³

Valtakunnan tasolla kaikkein heikoimmassa asemassa nälkävuosien aikaan olivat työttömät ja alaluokkaiset työläiset, jotka eivät pystyneet hintojen noustua hankkimaan riittävästi viljaa.²⁵⁴ Tilastoista voidaan havaita kuolleisuuden keskittyneen Turunmaan saaristossa köyhimpiin väestöryhmiin eli mäkitupalaisiin ja kirkonköyhiin 1850-luvun epidemiajakson aikana, mutta nälkävuosien osalta kyseistä kehitystä ei pystytä osoittamaan. Kyse ei todennäköisesti ole siitä, että köyhimpien väestöryhmien asema olisi suhteellisesti muuttunut kuolleisuustilastoissa. Koska absoluuttisesti ihmisiä kuoli vähemmän, ilmenivät tilastoissa muut eri väestöryhmien muutoksiin vaikuttaneet tekijät kuin kuolleisuus. Tilastot eivät kerro lasten yhteiskunnallisesta asemasta, joten lasten osuuden kasvaminen 1850-luvun epidemiavuosista 1860-luvulle jopa kahdeksalla prosenttiyksiköllä²⁵⁵ oli myös yksi kuolleisuuden yhteiskuntavaikutuksia tilastoista häivyttänyt tekijä.

²⁵³ Smulter 1994: 328.

²⁵⁴ Ikonen 1991: 87.

²⁵⁵ KA. Digitoidut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138; PSA, VÄ:154; RSA, Ii Df:5.

4 Johtopäätöksiä

Tässä työssä on tarkasteltu neljän Turunmaan saariston kunnan, Paraisten, Nauvon, Korppoon ja Rymättylän kuolleisuuden muutoksia ja elinehtojen vaikutuksia kuolleisuuteen vuosina 1840–1868. Ajanjaksolle mahtuu kaksi vaihetta, jossa kuolleisuuskäyrässä voidaan havaita erityisen korkeat piikit: vuodet 1853–1859 sekä vuodet 1867–1868. Näistä ensimmäinen johtui malariaepidemiasta sekä Krimin sodasta, jonka mukana saaristoon saapui toinen epidemia, joka kuolinsyytilastoissa saatettiin ilmoittaa polttotautina, hermokuumeena tai tyyfuksena. Jälkimmäinen oli nälkävuodet, jolloin nälän ohella valtakuntaa riepotteli tauti, jota aikalaiset kutsuivat tyyfukseksi.

1850-luvun epidemia osoittautui näistä saaristolle kohtalokkaammaksi. Kuolleisuus kohosi ensin vuonna 1853 malariaepidemian seurauksena ja tauti iski uudelleen kaksi vuotta myöhemmin, samalla kun Krimin sota oli käynnissä ja Ison-Britannian laivasto oli asettanut Suomen rannikon ympärillä toimeen kauppasaarron. Turun saaristossa oli kehittynyt omalaatuinen purjehduskulttuuri, jossa torppareita ja tilattomia oli mukana harjoittamassa ammattimaista merenkulkua ja luomassa laivureiden ammattiryhmää. Osa heistä myös omisti omat laivansa. Varsinkin Korppoossa ja Nauvossa oli jo 1850-luvulla myös ammattimaisia perämiehiä. Krimin sodan aikana vuosina 1854–1855 purjehduksen ja sen myötä viljan oston suhteen koettiin pääoman pettäminen, jolloin myös merenkulun työllistämismahdollisuudet romahtivat. Kauppasaarto aiheutti taantuman yhdelle saariston tärkeimmistä elinkeinoista.²⁵⁶ Saarto iski erityisesti suolaan, jonka hinta nousi paikoin rajusti ja saatavuus vaikeutui.²⁵⁷ Suolan puute saattoi olla kohtalokasta, sillä se oli tärkein ruoan säilöntätapa. Saaristo jäi teoriassa alttiiksi nälänhädälle. Vaikka useimmat talonpojat vetäytyivät maihin, uhkarohkeita merimiehiäkin riitti. Kauppasaarron takia erityisesti polttopuun hinta kohosi, joten muutamia laivoja seilasi Tukholmaan ja kotimaan satamiin vihollislaivastoa uhmaten.²⁵⁸ Vaikka työn kustannukset kasvoivat riskin kohoamisen muodossa, työn tuotto nousi. Käytännössä kuitenkin purjehdusmatkojen määrät vähenivät selvästi.

Kauppasaarron välittömien seurauksien lisäksi saaristoa koettelivat useat taudit, joiden leviämistä edesauttoi niin Ison-Britannian laivaston läsnäolo lähivesillä kuin Venäjän armeijan joukkojen sijoittaminen Suomeen. Nauvossa erästä kohtaamista brittiläissotilaiden

²⁵⁶ Kujanen 1995: 236.

²⁵⁷ Turpeinen 2003: 160-61.

²⁵⁸ Turpeinen 2003: 159.

kanssa keväällä 1855 seurasi paha hermokuume-epidemia. Kuolleisuuden nousuun johtaneita tekijöitä oli useita. Samanaikaisesti malariaepidemian kanssa ilmennyt äkillinen työttömyyden kasvu, sodan mukanaan tuoma tautiepidemia, heikot sadot ja tuontiviljayhteysien osittainen katkeaminen olivat tekijöitä, jotka altistivat saariston kriisille. Sodan loputtua kesti vielä useita vuosia, ennen kuin tautitilanne helpottui.

Krimin sodan päätyttyä saariston elinkeinoelämä elpyi nopeasti. Laivoja rakennettiin paljon ja niistä tehtiin entistä suurempia, jolloin työpaikkoja lisääntyi niin laivanrakennuksessa kuin miehistötehtävissäkin. Talonpoikaispurjehtijoiden oikeuksia laajennettiin ja ensi kertaa he saivat matkustaa rahakkaille kauppamatkoille Englantiin saakka.²⁵⁹ Saariston väkiluku kasvoi. Rymättylässä lastentaudit hinkuyskä ja kurkkumätä nostivat kuolleisuutta vuosina 1863–1864, mutta muutoin saariston kuolleisuus oli matalaa ennen nälkävuosia. Vuonna 1867 kuolleisuus kohosi kaikissa neljässä kunnassa, joskin Nauvossa hyvin vähän. Merkittävimmät kuolinsyyt olivat isorokko ja tyyfus, joista jälkimmäinen oli vastuussa katastrofaalisesta valtakunnallisesta kuolleisuudesta. Rymättylässä tavattiin kuolettavana vielä hinkuyskääkin. Vuosi 1868 oli valtakunnallisesti pahin, mutta neljä saaristopitäjää reagoivat siihen eri tavoin. Paraisilla ja Rymättylässä kuolleisuus kohosi, Nauvossa pysyi ennallaan ja Korppoossa laski. Kuolleisuuden muutos oli lähes yksinomaan selitettävissä tyyfuksella, sillä Paraisilla ja Rymättylässä se oli vastuussa yli puolista kaikista kuolemista. Korppoosta tauti joko onnistuttiin eristämään lähes täysin tai se ei muista syistä esiintynyt vakavana, sillä siihen menehtyi vain kolme henkeä. Korppoon ja Nauvon osalta on myös huomionarvoista se, miten nopeasti vuoden 1867 kuolleisuuspiikistä palaututtiin. Tilanne oli täysin erilainen kuin 1850-luvulla, jolloin kuolleisuus pysyi korkeana useita vuosia. Vaikka 1850-luvun tyyfuksen taudinaiheuttaja saattoi olla sitkeämpi kuin nälkävuosien, syy suurempaan kuolleisuuteen saattoi myös olla saariston köyhtymisessä sodan aikana ja sen aiheuttamassa sosiaalisessa luhistumisessa. Jokaisessa tarkastelukunnassa nälkävuosien kuolleisuus jäi niin valtakunnan keskikuolleisuuden kuin 1850-luvun tautivuosien kuolleisuuden alle. Kun sisämaassa maata omistamaton työväestö jäi 1860-luvulla viljan hintojen noustua huonojen katojen takia tyhjän päälle, saaristossa olosuhteet olivat samaan aikaan kehittyneet suotuisemmiksi.²⁶⁰

Mitä oli tapahtunut kymmenessä vuodessa? Mikä oli mekanismi, jonka ansiosta saariston kuolleisuus pysyi uuden väestökriisin edessä muuta maata matalampana? Laskiko

²⁵⁹ Jonsson & Malmberg 2013: 443; Suistoranta & Asplund 1997: 145; Voutilainen 2016: 166-167.

²⁶⁰ Hackman 1991: 8-11; Kaukiainen 1975: 209-220.

purjehduksen ja kalastuksen tuoma varallisuus tulo- ja elintasoeroja vai lisäksi se niitä niin suurelle väestönosalle, että kuolleisuus laski kokonaisuudessaan? Nämä kysymykset vaatisivat lisää tutkimusta, joka kohdistuisi täsmällisemmin juuri näihin kysymyksiin. Niihin on silti syytä vastata spekulatiivisesti.

Sääolosuhteita ei olla tähän tutkimukseen valitulla lähdeaineistolla pystytty kovin täsmällisesti tutkimaan. Sen perusteella, että esimerkiksi Rymättylässä satoarviot kertoivat nälkävuosien aikaan onnistuneen kohtalaisesti, näyttää oletus saariston leudommasta ja viljelylle suosiollisemmasta ilmastosta pitävän paikkansa.²⁶¹ Kohtalainenkaan sato ei riittänyt takaamaan ruuan riittävyyttä kaikille, sillä saaristossa oltiin muutoinkin riippuvaisia tuontiviljasta. Se asetti silti seudun parempaan asemaan kuin esimerkiksi Keski-Suomen ja Pohjanmaan köyhät alueet, joissa halla oli pilannut sadon pahoin. Sadon onnistuminen toi myös taloudellista vakautta.

Nuottakuntiin kuuluneet taloudet varmistivat kalastuksella ainakin välttävän ravinnon riittämisen. Kun sisämaassa lumen tulo ja merten jäätyminen tarkoittivat hätäravinnon ja tuontiviljan hankinnat ehtymistä, saaristossa se tarkoitti talvinuottakauden alkua.²⁶²

Kalastamalla ei kuitenkaan automaattisesti saavutettu yltäkyläisyyttä. Kemiössä se oli monille tapa hankkia ruokaa pahan päivän varalle.²⁶³ Ei näytä siltä, että Turunmaan saaristossa olisi nälkävuosienkaan aikana nähty nälkää ainakaan laajamittaisesti.

Kuolleisuuden nousu selittyy tautikuolemilla, jotka olivat seurausta epidemian leviämisestä saaristoon. Tätä tukee myös se, ettei epidemian kuolleisuus kohonnut lainkaan yhtä korkeaksi kuin useilla muilla Suomen alueilla. Esimerkiksi vuoden 1843 tuhkarokkoepidemian aikaan kuolleisuusluku oli Korppoossa ja Nauvossa kutakuinkin sama kuin vuonna 1867²⁶⁴. On mahdollista, että yksittäiset ihmiset köyhimmistä väestönosista joutuivat näkemään nälkää, mutta hätätilanteessa saattoi vaikka onkimalla hankkia ravintoa. Smulterin mukaan Korppoon köyhät olivat siitä onnellisessa asemassa, että pystyivät varattominakin tekemään edes jotain oman nälkensä hyväksi.²⁶⁵ Tanskan Helsingöristä tunnetaan tapaus, jossa ruton saavuttua kaupunkiin 1709 sen pohjoispuolella sijainnut Lappenin kalastajakylä määrättiin karanteeniin. Toisin kuin kaupungin puolella, kalastajakylässä ei nälkäkuolemia havaittu. Tappavaa ruttoa

²⁶¹ Matinolli 2000: 168.

²⁶² Ikonen 1991: 87.

²⁶³ Suistoranta & Asplund 1997: 172-173.

²⁶⁴ Korppoon kuolleisuus 1843: 29,4 %; 1867: 32,6 %; Nauvon kuolleisuus 1843: 30,4 %; 1867: 29,9 %. KA. Digitoitdut väkilukutaulut. KFA, VÄ:148; NFA, VÄ:138.

²⁶⁵ Smulter 1994: 327.

vastaan hyvä ravintotilannekaan ei riittänyt, vaan kuolleisuus nousi suureksi.²⁶⁶ Turun saaristossa esiintyneet taudit eivät olleet tappavuudessaan ruton veroisia, minkä lisäksi on otettava huomioon se seikka, että nälkävuosina esiintyneet taudit olivat pitkälti samankaltaisia kuin 1850-luvulla korkeaa kuolleisuutta aiheuttaneet taudit. Eräs selitys nälkävuosien matalammalle kuolleisuudelle, jonka mm. Mäkelä on esittänyt²⁶⁷, on 1850-luvun tautivuosina saatu immuniteetti tyyfusta kohtaan. Tällöin oletetaan, että 1850-luvulla esiintynyt tauti oli läheistä sukua nälkävuosien tyyfukselle, mikä väkilukutaulujen merkintöjen perusteella on mahdollista.

Nälkävuosina tyyfus oli koko valtakunnan epidemia, eikä Turunmaan saaristokaan siltä välttynyt. Ulompi saaristo oli erityisen riippuvainen tuontiviljasta, mutta koko Suomi oli väestönkasvun myötä menettänyt omavaraisuuden viljan suhteen jo 1830-luvulla.²⁶⁸ Varsinkaan pohjoisemmilla seuduillakaan viljan tuotto ei riittänyt omiin tarpeisiin, vaan hätäravintoon jouduttiin turvautumaan usein.²⁶⁹ On siis tulkintakysymys, voiko pohjoisen viljelijöillä katsoa olleen pääomaa omaan ravintoonsa. Kun muualla Suomessa talonpoikien tuottamat hyödykkeet olivat pääasiassa viljatuotteita eli ruista, ohraa ja jossain määrin perunaa, oli saariston ruoan pohja tuontiviljassa ja kalassa. Nälkävuodet siis vaikuttivat osittain vaihdannan pääoman eri komponentteihin: mantereella tuotettaviin hyödykkeisiin ja saaristossa ostoviljan tarjontaan. Saariston tuottama hyödyke, kala, oli myös tärkeä myyntiartikkeli. Tiedetään, että kalan kysyntä nousi nälkävuosien aikana.²⁷⁰ Lähteiden suomaa vahvistusta ei ole sille, että myös sen markkina-arvo olisi noussut, mutta yllättävää se ei olisi.

Niin Pitkänen kuin Voutilainen ovat esittäneet, että nälkävuosien kuolleisuuden taustalla oli työläisväestön köyhtyminen, joka alkoi satojen epäonnistuttua vuonna 1862. Kun sato epäonnistui vielä 1865 ja 1867, oli iso osa väestöstä tilanteessa, jossa heillä ei ollut ruokaa eikä rahaa sen ostamiseen. Saariston elinkeinot toimivat tuloeroja tasoittaneena tekijänä työllistäen torppareita ja muuta alempiluokkaista työväestöä. Etenkin Nauvossa ja Korppoossa laivanrakennus työllisti paljon ihmisiä. Rymättylä ei ollut merkittävä laivanrakennuspitäjä, mutta vuosina 1867 ja 1869 sielläkin valmistui kaksi yli 300 tonnin

²⁶⁶ Frandsen 2010: 139-148.

²⁶⁷ Ks. Mäkelä 2003: 49.

²⁶⁸ Ikonen 1991: 83.

²⁶⁹ Häkkinen 1991: 38; Kallioinen 2009: 108.

²⁷⁰ Smulter 1994: 125.

vetoista parkkia²⁷¹. Merkittävimmissä purjehduspitäjissä Nauvossa ja Korppoossa kuolleisuus jäi matalammaksi kuin maatalouskeskeisemmissä Rymättylässä ja Paraisilla. Rymättylässä talonpoikaispurjehdus ei elpynyt 1850-luvun lopulla samalla tavoin kuin eteläisissä naapurikunnissa.²⁷² Se ei tosin selitä sitä, miksi myös 1850-luvulla Rymättylän kuolleisuus nousi korkeammaksi kuin naapurikunnissa Parainen mukaan lukien. Paraisilla oli paljon talonpoikaisaluksia, mutta ne olivat kooltaan pieniä.²⁷³

Saaristolainen elämäntapa erosi lähtökohtaisestikin mannersuomalaisesta maanviljelyskulttuurista. Purjehduskaudet rytmittivät vuodenkiertoa, ja tilan isännän ollessa merillä vastuun otti emäntä, mutta myös torppari saattoi saada neuvonantajan roolin²⁷⁴. Lounais-Suomessa torpparin asema oli pitkien vuokrakausien ansiosta vakaa, ja monilla oli paljon omaisuutta. Mäkitupalaiset olivat ryhmänä heikommassa asemassa, ja varsinkin 1850-luvun tautivuosina he olivat yksi eniten kärsineistä yhteiskuntaryhmistä seudulla. Torppareidenkin lukumäärissä näkyy kriisien vaikutukset, mutta kokonaisuudessaan saaristopitäjissä verrattain pieni ryhmä ihmisiä oli vakavasti alttiita nälkävuosien taloustilanteen romahtamiselle.

Rymättylässä kuolleisuuden muutokset olivat naapuripitäjiä voimakkaampia ja äkillisempiä. Vaikka 1840-luvulla kunnan kuolleisuus oli usein kaikista matalin, se oli tarkastelujakson aikana pitäjistä selvästi alttein kuolleisuuden äkillisille muutoksille. 1850-luvulla kuolleisuus kohosi siellä reilusti naapuripitäjiään korkeammaksi, vuonna 1856 peräti 77:ään promilleen, kun lukema esimerkiksi Paraisilla oli 51 promillea. Sama kaava toistui 1860-luvulla ensin kurkkumätäepidemian yhteydessä 1863–1864 ja sitten nälkävuosina, jolloin Rymättylän kuolleisuus kohosi jälleen neljästä pitäjistä korkeimmaksi.

Yksi merkittävimmistä korreloivista tekijöistä molempien väestökriisien tappavuuden taustalla olivat muutokset purjehduksen tuottavuudessa. Krimin sodan aikana kauppasaarto painosti myös talonpoikaisaluksia. Ne, jotka eivät jättäneet purjehduskautta väliin tai jopa myyneet aluksiaan vaan lähtivät uhkarohkeasti kiertämään saartoa, riskeerasivat paitsi aluksen menettämisen, myös – joskin tietämättään – altistuvansa sotilaiden sairastamiin kulkutauteihin. 1860-luvulla, samalla kun kuolleisuus laski ja väestö lisääntyi, alkoi purjehduksen uusi nousukausi. Aluksia rakennettiin enemmän kuin koskaan ja merenkulku

²⁷¹ Börman 1979: liites. 95-109.

²⁷² Matinoli 2000: 233.

²⁷³ Kaukianien 1975: Liitteet: Taulukko I.

²⁷⁴ Aminoff-Winberg 2001: 24-25.

ammattimaistui. Etenkin kahdessa perinteisimmässä merenkulkupitäjässä, Nauvossa ja Korppoossa, purjehduksen tuotot kunnalle kasvoivat voimakkaasti 1860-luvun loppua kohden, ja kohentunut työllisyys- ja taloustilanne heijastui myös nälkävuosien kuolleisuudessa, joka ei juurikaan poikennut normaalivuodesta.

Rekisteröityjen alusten määrässä ja nälkävuosikuolleisuuden välillä on nähtävissä yllättävänkin vahva negatiivinen korrelaatio vuosien 1867–1868 osalta²⁷⁵. Havainto viittaa siihen, että purjehdus- ja laivanrakennuselinkeinoilla oli merkittävä rooli saaristoseudulla hyvinvoinnin luomisessa. Rymättylän alttiutta korkeammalle kuolleisuudelle saattoi selittää väestö- ja elinkeinorakenteen yksipuolisuus, sillä purjehdus oli siellä paljon pienimuotoisempaa. Myös maantieteellinen sijainti on saattanut asettaa Rymättylän alttiimmaksi pohjoisesta saapuneille kulkutaudeille.²⁷⁶ Maantieteellisesti eristyneemmät Nauvo ja Korppoo ovat todennäköisesti kyenneet jonkin verran sulkemaan yhteyksiä Rymättylään, kun uutisia pahoista kulkutaudeista on kiirinyt. Toisessa sisäsaariston pitäjässä Kemiössä vuoden 1868 kuolleisuus kohosi vielä hieman Rymättylääkin korkeammaksi.²⁷⁷ Eräs suuri ero Rymättylän ja kolmen muun käsitellyn kunnan välillä oli myös kieli. Rymättylä oli suomenkielinen, mutta Parainenkin oli 1860-luvulla vielä lähes täysin ruotsinkielinen, Korppoosta ja Nauvosta puhumattakaan. Paraisilla suomenkielinen vähemmistö oli heikko-osaisia alempien yhteiskuntaluokkien kansalaisia.²⁷⁸ Erilaiset rakenteelliset seikat saattoivat myös Rymättylässä vaikuttaa siten, että suomenkielinen kunta jäi kriisien iskiessä heikompaan asemaan kuin ruotsinkieliset naapurikuntansa.

Tutkimuksessa on tuotu esiin saariston nousukautta 1860-luvulla. On kuitenkin muistettava, että puhutaan hyvin suhteellisesta varallisuudesta. Saaristo oli osa Länsi-Suomea, joka oli Itä- ja Pohjois-Suomea vauraampaa. Silti koko valtakunta oli aikansa eurooppalaisella mittapuulla erittäin köyhä. Vaikka talonpoikaispurjehtijat pystyivät poikkeuksellisella tavalla hankkimaan itselleen varallisuutta, kriisiaikoina suhteellinen varallisuus tarkoitti taloudellista kykyä selviytyä. Nälkävuosista hyvinkin selvinneissä kunnissa oli monia köyhiä, jotka vaivoin selvisivät hengissä.

²⁷⁵ Vuonna 1867 pitäjään rekisteröityjen alusten suhteellisen lukumäärän ja kuolleisuuden korrelaatiokerroin oli -0,99 ja vuonna 1868 se oli -0,89. Alusten lukumäärät: Börman 1979: liites. 95-109.

²⁷⁶ Turpeisen mukaan ensimmäiset havainnot tyyfusedemiasta ovat Tornioista maaliskuulta 1865 lähtien. Turpeinen 1986: 43.

²⁷⁷ Turpeinen 1986: 257.

²⁷⁸ Suistoranta 1985: 77.

Tämän tutkimuksen kenties tärkein havainto on se, että kriisien tutkimuksessa katseen kohdistaminen paremmin selvinneisiin seutuihin voi tuottaa uusia, tärkeitä näkökulmia. Turun saariston kuolleisuuden osalta on analysoitu paitsi mekanismeja, jotka estivät kuolleisuuden katastrofaalisen kasvun nälkävuosina, myös käsitteellistetty Krimin sota siviiliväestön näkökulmasta paikalliseksi väestökriisiksi. Näenkin, että jatkotutkimusta tarvitaan erityisesti Krimin sodan paikallisten väestövaikutusten kartoittamiseksi. Hypoteesi 1850-luvun kulkutautien antamasta immuniteetista tulisi testata vertaamalla kuolleisuuksia 1850-luvun ja nälkävuosien välillä Krimin sodan päänyttämöillä, kuten Ahvenanmaalla, Tammisaarella ja Hangossa. 2020-luku on osoittanut, että väestöhistorialliselle tiedolle on valtava tarve.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto, Turun yksikkö (KA)

- Korpo församlings arkiv (KFA)
 - Väkilukutaulut, VÄ:148
- Merimaskun seurakunnan arkisto (MSA)
 - Väkilukutaulut, II Df:2
- Nagu Församlingsarkiv (NFA)
 - Kuolleiden ja haudattujen luettelot, JK:530
 - Väkilukutaulut, VÄ:138
- Paraisten seurakunnan arkisto (PSA)
 - Kirkon- ja pitäjänkokousten pöytäkirjat, JK:351
 - Väkilukutaulut, VÄ:154
- Rymättylän seurakunnan arkisto (RSA)
 - Väkilukutaulut, II Df:5

Tutkimuskirjallisuus

Ahtiainen, Pekka; Tervonen, Jukka; Teräs, Kari: ”Perinteen paino ja muutoksen paine paikallishistoriassa.” Teoksessa *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Toim. Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen, Kari Teräs. Vastapaino, Tampere 2010.

Ahtiainen, Pekka; Tervonen, Jukka: ”Paikallishistorian kaavan pitkä kaari – ja tulevan akateemikon kriittinen katse.” Teoksessa *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Toim. Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen, Kari Teräs. Vastapaino, Tampere 2010.

Aminoff-Winberg, Johanna: *Nagu sockens historia. 2. Nagu kommun*, Turku 2001.

Anttila, Veli-Jukka: Keuhkokuume (pneumonia) aikuisilla. www.terveyskirjasto.fi.

Lääkärikirja Duodecim. Kustannus OY Duodecim, 25.11.2020.

<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00273>

- Asplund, Henrik; Suistoranta, Kari: *Kemiön suurpitäjän historia. 1.* Sagalundin museon kuntayhtymä, Tammisaari 1997.
- Auvinen, Eero: *Krimin sota, Venäjä ja suomalaiset. Siviilit rannikoiden puolustajina ja sen vaikutus sotatoimiin sekä Venäjän suomensuhteisiin.* Turun yliopisto, Turku 2015.
- Börman, Jan-Erik: *Åboländsk bygdeseglation 1850-1920. Farkoster, redare, resor och ekonomi.* Helsingin yliopisto, Helsinki 1979.
- Curran, Declan: "From the 'Haggart' to the Hudson. The Irish famine across many geographical scales." Teoksessa *Famines in European economic history. The last great European famines reconsidered.* Toim. Declan Curran, Lubomyr Luciuk ja Andrew G. Newby. Routledge, New York 2015.
- Curran, Declan; Luciuk, Lubomyr; Newby, Andrew G.: "Famines in European economic history. Introduction." Teoksessa *Famines in European economic history. The last great European famines reconsidered.* Toim. Declan Curran, Lubomyr Luciuk ja Andrew G. Newby. Routledge, New York 2015.
- Forsberg, Henrik & Häkkinen, Antti: "Finland's famine years of 1860s. A nineteenth century perspective." Teoksessa *Famines in European economic history. The last great European famines reconsidered.* Toim. Declan Curran, Lubomyr Luciuk ja Andrew G. Newby. Routledge, New York 2015.
- Forsberg, Henrik: *Famines in mnemohistory and national narratives in Finland and Ireland, c. 1850–1970.* University of Helsinki, Helsinki 2020.
- Forsius, Arno: *Tautinimistöjen kehitys Ruotsissa ja Suomessa vuosina 1749–1809 ja Suomessa sen jälkeen.* Viimeksi muokattu 2007. [29.4.2022]
<http://www.saunalahti.fi/arnoldus/tautini2.htm>
- Frandsen, Karl-Erik: *Last Plague in the Baltic region, 1709–1713.* Museum Tusulanum Press, Kööpenhamina 2010.
- Hackman, John: *Bygdesjöfart i Nagu under 1800-talet. En undersökning av partrederiorganisationen.* Åbo Akademi, Turku 1996.
- Huhtamaa, Heli: "Kewät kolkko, talwi tuima." Teoksessa *Nälkävuodet 1867–1868.* Toim. Tuomas Jussila ja Lari Rantanen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2018.
- Hustich, Ilmari: *Finlands skärgård. En ekonomisk – geografisk översikt.* Söderström & C:o förlagsaktiebolag, Helsinki 1964.
- Häkkinen, Antti: "Kärsimysten ja ahdingon vuosikymmen – 1860-luvun yleiskuva." Teoksessa *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet?* Toim. Antti Häkkinen. WSOY, Helsinki 1991.

- Häkkinen, Antti: ”Nälkä, valta ja kylä 1867–68.” Teoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Toim. Pertti Haapala. Vastapaino, Helsinki 1995.
- Ikonen, Vappu: ”’On syöty kaikkea, joka vain on ollut kiveä pehmeämpää’. Ravintokysymys 1860-luvulla.” Teoksessa *Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet?* Toim. Antti Häkkinen. WSOY, Helsinki 1991.
- Jonsson, Raoul & Malmberg, Ilkka: *Kauhia Oolannin sota. Krimin sota Suomessa 1854–55. John Nurmisen säätiö*, Helsinki 2013.
- Jussila, Osmo: *Suomen suuriruhtinaskunta 1809-1917*. WSOY, Helsinki 2004.
- Jussila, Tuomas & Rantanen, Lari: ”Nälällä on aina historiansa.” Teoksessa *Nälkävuodet 1867–1868*. Toim. Tuomas Jussila ja Lari Rantanen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2018.
- Jutikkala, Eino: *Kuoleamalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriiviivoja*. WSOY, Helsinki. 1987.
- Kalske, Marja; Matinolli, Eeva; Saari, Lennart: *Rymättylän historia. 2, 1, Luonto, 1800- ja 1900-luvut, murre*. Rymättylän kunta ja seurakunta, Turku 2000.
- Kallioinen, Mika: *Rutto & rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa*. Otava, Keuruu 2009.
- Kaukiainen, Yrjö: *Suomen talonpoikaispurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (1810–1853)*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1970.
- Kaukiainen, Yrjö: ”Tautimaan laulu. Entisajan väestökatastrofit ja ns. Tautiteoria”. *Historiallinen aikakauskirja*, 85.
- Kokkonen, Ossi; Nurmiainen, Jouko & Weiss, Holger: ”Taudit.” Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat*. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa. Vastapaino 2000, Tampere.
- Kuisma, Markku: ”Yrittäjät sääty-yhteiskunnan luokkakuvassa.” Teoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Toim. Pertti Haapala. Vastapaino 1995, Helsinki.
- Kujanen, Hannu: ”Krimin selkkaukset merenkulkumme kiusana ja kiihokkeena autonomian ajalla.” Teoksessa *Niin tuli sota maahan! Sotien ja sotalaitoksen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan*. Toim. Niemelä, Jari. Turun historiallinen yhdistys, Turku 1995.
- Kujanen, Hannu: *Sauvon historia II. Sauvon kunta ja Sauvo-Karunan seurakunta*, Salo 1996.
- Kuusterä, Antti: ”Valtio, talous ja valtiontalous.” Teoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Toim. Pertti Haapala. Vastapaino 1995, Helsinki.

- Kähre, Georg: *Den åländska segelsjöfartens historia*. Söderström & C:o förlagsaktiebolag 1940, Helsinki.
- Lumio, Pekka: Kurkkumätä (difteria). www.terveyskirjasto.fi. *Lääkärikirja Duodecim*. Kustannus OY Duodecim, 6.5.2019. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00579>
- Mäkelä, Pertti: *Kaarinan kunnan historia*. Gummerus Kirjapaino OY, Jyväskylä 2003.
- Ó Gráda, Cormac: *Famine. A Short History*. Princeton University Press, Princeton NJ 2009.
- Papp, David: *Åländsk allmogeseglation 1800–1940*. Berlings, Lund 1977.
- Pitkänen, Kari J.: *Deprivation and Disease. Mortality During the Great Finnish Famine of the 1860s*. Suomen Väestötieteen Yhdistys, Helsinki 1993.
- Pylkkänen, Ali; Vähäkangas, Ismo; Laine, Esko M.: *Joki yhdisti ihmiset - Salon ja Uskelan historia n. 1150–1868*. Salon kaupunki, Salo 2006.
- Saaritsa, Sakari: ”Miten Suomi lakkasi olemasta kehitysmä? Taloudellinen ja inhimillinen kehitys 1800- ja 1900-luvuilla.” Teoksessa *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Toim. Juhani Koponen & Sakari Saaritsa. Gaudeamus, 2019 Tallinna.
- Sen, Amartya: *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford University Press, Oxford 1982.
- Smulter, Johan: *Korpo Genom Tiderna*. Typopress, Turku 1994.
- Strömmer, Aarno: *Väestöllinen muuntuminen Suomessa. Analyttinen kuvaus syntyvyyden, kuolevuuden ja luonnollisen kasvun tähänastisesta kehityksestä ja alueellisesta vaihtelusta*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala 1969.
- Suistoranta, Kari: *Paraisten historia*. Paraisten kaupunki, Turku 1985.
- Talve, Ilmar: *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura, Helsinki 1979.
- Timisjärvi, Tuomas: *Ankarat vuodet saaristokunnassa? 1850- ja 60-lukujen epidemia-aallot Korppoon kunnassa*. Turun yliopisto 2020, Turku.
- Tuovinen, Tapani: *En bok om Houtskär. Del I. Houtskärs kommun*, Vaasa 2001.
- Turpeinen, Oiva: *Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1986.
- Turpeinen, Oiva: *Oolannin sota. Itämainen sota Suomessa*. Tammi, Helsinki 2003.
- Vares, Vesa. ”Voi voittajia! ’Voittajat ja’ ja ’häviäjät’ historiantutkimuksen metodisena ongelmana.” Teoksessa *Lähihistoria. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Toim. Timo Soikkanen. Turun yliopisto, Turku 1995.

- Vihola, Teppo: ”Mitä ihminen tarvitsee elääkseen?” Teoksessa ”*Pane leipään puolet petäjäistä*”. *Nälkä- ja pulavuodet Suomen historiassa*. Toim. Petri Karonen. Jyväskylän yliopisto 1994, Jyväskylä.
- Voutilainen, Miikka: *Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine*. Jyväskylän Yliopisto, Jyväskylä 2016.
- Voutilainen, Miikka: *Nälän vuodet. Nälänhätien historia*. Atena Kustannus Oy, Keuruu 2017.
- Vuorinen, Heikki S.: *Tautinen historia*. Vastapaino, Jyväskylä 2002.
- Vuorinen, Heikki S.: *Tautinen Suomi 1857–1865*. Gummerus, Vaajakoski 2006.
- Weiss, Holger: ”Nälkä.” Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*. Vastapaino 2000, Tampere.

Liitteet

Liite 1. Eri tauteihin kuolleiden lukumäärät. Kerätty väkilukutaukuista.

A: Veriyskä (blodhostning). B: Malaria (frosse, älta). C: Angiina (halsfluss). D: Polttotauti (hetsig feber). E: Rintakuume (håll och styng, bröstfeber). F: Isorokko (koppor). G: Tuhkarokko (mässling). H: Hermo- ja mätäkuume (nerf- och rötfeber). I: Punatauti (rödsot). J: Tulirokko (skarlakans feber). K: Tuntematon. m: Imeväisikäisenä tuntemattomaan kuolinsyyhyn menehtyneet.

	Vuosi	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	Yht.	m
Korppoo	40	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	12	41	7
Nauvo	40	6	0	1	2	7	0	0	1	1	5	4	15	51	9
Parainen	40	7	4	2	1	7	0	2	0	0	0	4	16	80	8
Rymättylä	40	5	0	0	0	3	1	0	0	0	1	1	9	30	8
SUMMA	40	18	4	3	3	23	1	2	1	1	6	9	52	202	32
Korppoo	41	2	0	0	0	5	0	0	0	0	0	2	4	36	2
Nauvo	41	7	1	0	0	3	0	0	4	1	14	0	6	59	4
Parainen	41	10	0	1	2	5	0	6	0	0	1	7	12	75	9
Rymättylä	41	5	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2	11	31	9
SUMMA	41	24	1	1	2	15	0	6	4	1	15	11	33	201	24
Korppoo	42	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	4	9	32	6
Nauvo	42	5	1	2	0	0	0	0	0	0	0	3	8	55	5
Parainen	42	10	0	0	1	4	0	0	0	0	0	3	9	78	4
Rymättylä	42														
SUMMA	42	16	1	2	1	5	0	0	1	0	0	10	26	165	15
Korppoo	43	0	0	0	0	7	0	16	0	0	0	3	10	55	10
Nauvo	43	8	1	0	0	6	0	9	0	5	4	3	14	75	5
Parainen	43	21	0	0	0	5	0	0	0	0	0	1	14	75	11
Rymättylä	43	2	1	0	0	1	0	19	0	0	0	2	12	63	8
SUMMA	43	31	2	0	0	19	0	44	0	5	4	9	50	268	34
Korppoo	44	1	0	0	1	1	0	2	1	0	0	4	4	32	4
Nauvo	44	6	0	1	0	4	0	5	0	0	1	7	15	54	7
Parainen	44	18	3	0	4	3	0	4	0	0	23	3	24	133	11
Rymättylä	44	5	0	0	0	4	0	10	1	0	2	1	8	52	8
SUMMA	44	30	3	1	5	12	0	21	2	0	26	15	51	271	30
Korppoo	45	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2	4	25	4
Nauvo	45	10	0	1	2	4	0	0	0	0	0	4	11	46	6
Parainen	45	9	2	1	0	7	0	0	0	0	0	12	14	74	7
Rymättylä	45	8	0	0	0	3	0	0	1	0	0	4	5	44	3
SUMMA	45	27	2	2	2	16	0	0	1	0	0	22	34	189	20
Korppoo	46	5	0	0	3	2	0	1	0	0	0	1	5	35	2
Nauvo	46	11	2	1	0	5	0	0	0	0	0	3	10	47	5
Parainen	46	5	8	0	0	9	0	0	0	0	1	4	5	76	4
Rymättylä	46	4	4	0	2	3	0	0	0	9	0	3	3	56	3
SUMMA	46	25	14	1	5	19	0	1	0	9	1	11	23	214	14
Korppoo	47	2	0	3	0	4	0	0	1	0	0	6	9	36	7
Nauvo	47	3	2	2	0	4	0	0	0	0	0	2	17	46	5
Parainen	47	17	16	0	2	8	1	7	0	0	0	5	14	102	10
Rymättylä	47	4	2	0	1	0	0	3	0	1	0	2	1	32	1
SUMMA	47	26	20	5	3	16	1	10	1	1	0	15	41	216	23

Korppoo	48	2	2	0	3	2	2	2	0	0	0	0	10	39	3
Nauvo	48	5	9	0	0	0	1	1	0	0	0	1	19	61	5
Parainen	48	11	22	0	0	17	1	0	0	0	0	6	11	102	6
Rymättylä	48	8	9	2	6	2	10	0	0	0	0	2	4	71	4
SUMMA	48	26	42	2	9	21	14	3	0	0	0	9	44	273	18
Korppoo	49	3	1	0	4	6	7	0	0	0	0	0	8	38	5
Nauvo	49	6	2	0	1	3	0	0	1	1	4	5	18	64	8
Parainen	49	12	3	6	2	23	0	0	1	2	2	10	9	98	8
Rymättylä	49	8	3	0	1	3	4	0	0	0	0	2	1	40	1
SUMMA	49	29	9	6	8	35	11	0	2	3	6	17	36	240	22
Korppoo	50	3	0	0	5	5	0	0	1	0	0	2	7	41	5
Nauvo	50	5	0	0	0	3	0	3	0	0	0	3	19	64	5
Parainen	50	10	2	10	13	26	0	0	1	3	1	3	16	125	11
Rymättylä	50	4	3	0	0	2	0	0	3	3	0	1	4	35	4
SUMMA	50	22	5	10	18	36	0	3	5	6	1	9	46	265	25
Korppoo	51	1	0	0	3	4	0	0	1	2	0	0	7	32	5
Nauvo	51														
Parainen	51	16	1	2	6	10	0	10	0	4	2	9	12	101	7
Rymättylä	51	5	1	0	0	1	0	0	4	1	0	1	0	28	0
SUMMA	51	22	2	2	9	15	0	10	5	7	2	10	19	161	12
Korppoo	52	1	0	0	4	5	0	0	1	1	0	0	8	39	7
Nauvo	52	7	0	4	1	0	0	0	0	0	0	5	9	32	2
Parainen	52	15	1	0	2	10	0	1	1	0	0	2	13	87	9
Rymättylä	52	6	0	1	1	2	0	0	0	9	0	3	3	48	3
SUMMA	52	29	1	5	8	17	0	1	2	10	0	10	33	206	21
Korppoo	53	5	0	1	4	3	0	0	0	0	0	1	9	34	8
Nauvo	53	10	1	1	1	2	0	0	0	0	28	2	19	99	3
Parainen	53	20	1	3	1	12	0	7	1	0	33	10	8	151	6
Rymättylä	53	10	4	1	2	3	0	0	1	1	29	1	3	81	3
SUMMA	53	45	6	6	8	20	0	7	2	1	90	14	39	365	20
Korppoo	54	0	0	0	4	3	0	0	0	1	0	4	6	36	6
Nauvo	54	7	5	0	0	0	0	0	0	0	5	1	9	48	2
Parainen	54	9	11	8	2	2	0	0	0	0	18	6	8	110	3
Rymättylä	54	7	10	1	1	1	0	0	2	1	7	0	4	61	4
SUMMA	54	23	26	9	7	6	0	0	2	2	30	11	27	255	15
Korppoo	55	10	0	0	12	6	0	0	0	0	6	5	7	64	5
Nauvo	55	14	19	0	0	0	0	0	48	0	0	4	12	113	5
Parainen	55	25	59	3	3	7	2	0	2	0	3	9	14	202	10
Rymättylä	55	11	23	3	4	10	0	0	2	6	1	6	8	127	7
SUMMA	55	60	101	6	19	23	2	0	52	6	10	24	41	506	27

Korppoo	55	10	0	0	12	6	0	0	0	0	6	5	7	64	5
Nauvo	55	14	19	0	0	0	0	0	48	0	0	4	12	113	5
Parainen	55	25	59	3	3	7	2	0	2	0	3	9	14	202	10
Rymättylä	55	11	23	3	4	10	0	0	2	6	1	6	8	127	7
SUMMA	55	60	101	6	19	23	2	0	52	6	10	24	41	506	27
Korppoo	56	2	19	0	8	12	0	0	0	0	0	12	9	87	4
Nauvo	56	8	31	0	13	6	9	0	0	0	0	2	22	103	11
Parainen	56	20	37	1	0	9	16	0	24	1	0	15	22	204	9
Rymättylä	56	8	10	1	4	10	3	7	34	0	7	7	4	140	4
SUMMA	56	38	97	2	25	37	28	7	58	1	7	36	57	534	28
Korppoo	57	1	3	17	1	8	1	0	2	7	0	2	17	84	5
Nauvo	57	5	4	0	9	5	0	1	0	5	0	4	20	83	18
Parainen	57	13	8	3	7	12	0	1	25	43	0	9	9	275	7
Rymättylä	57	11	4	3	1	9	3	1	37	15	0	10	2	131	2
SUMMA	57	30	19	23	18	34	4	3	64	70	0	25	48	573	32
Korppoo	58	1	8	6	15	15	0	0	0	6	0	3	13	85	12
Nauvo	58	4	2	1	36	1	0	4	1	1	0	4	29	115	22
Parainen	58	11	11	1	2	7	0	0	68	7	0	10	14	169	10
Rymättylä	58	14	4	3	2	5	0	0	23	3	0	3	1	92	0
SUMMA	58	30	25	11	55	28	0	4	92	17	0	20	57	461	44
Korppoo	59	2	7	1	13	5	0	0	0	0	0	0	12	55	9
Nauvo	59	5	9	0	4	2	0	0	20	0	4	3	16	92	11
Parainen	59	15	8	1	3	8	0	0	54	3	0	11	12	145	4
Rymättylä	59	8	4	1	1	3	0	0	8	2	0	4	1	56	1
SUMMA	59	30	28	3	21	18	0	0	82	5	4	18	41	348	25
Korppoo	60	3	4	1	12	5	0	0	0	0	0	2	8	46	6
Nauvo	60	8	5	0	10	7	0	0	1	4	3	4	10	62	10
Parainen	60	16	7	3	4	9	0	0	31	0	0	10	17	128	4
Rymättylä	60	11	5	0	5	4	1	2	7	1	0	5	0	63	0
SUMMA	60	38	21	4	31	25	1	2	39	5	3	21	35	299	20
Korppoo	61	7	2	0	9	0	0	0	0	0	0	1	7	38	7
Nauvo	61	5	1	2	9	3	0	0	4	0	0	2	11	56	11
Parainen	61	12	3	0	0	6	1	0	14	2	0	7	9	73	4
Rymättylä	61	9	2	0	1	4	0	0	4	0	0	3	1	44	0
SUMMA	61	33	8	2	19	13	1	0	22	2	0	13	28	211	22
Korppoo	62	5	3	0	4	0	0	6	0	0	0	2	6	42	4
Nauvo	62	9	0	0	1	0	0	5	1	1	0	2	13	67	12
Parainen	62	19	1	2	7	14	0	15	3	0	0	5	15	130	10
Rymättylä	62	9	8	0	1	5	0	1	7	0	0	2	2	60	1
SUMMA	62	42	12	2	13	19	0	27	11	1	0	11	36	299	27

Korppoo	63		0	1	1	1				1			1	30	0
Nauvo	63														
Parainen	63	13	2	3	9	5	0	1	7	1	0	4	13	81	6
Rymättylä	63	6	2	2	2	3	0	0	5	0	0	6	0	77	0
SUMMA	63	19	4	6	12	9	0	1	12	2	0	10	14	188	6
Korppoo	64	4	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	8	23	8
Nauvo	64	8	1	0	2	1	0	0	0	1	0	2	19	47	7
Parainen	64	15	1	2	2	5	0	1	14	2	0	5	10	89	7
Rymättylä	64	7	3	1	4	5	0	0	1	0	0	4	1	84	1
SUMMA	64	34	6	3	10	11	0	1	16	3	0	11	38	243	23
Korppoo	65	1	0	3	1	0	0	0	0	1	0	2	12	31	11
Nauvo	65	7	0	0	0	8	0	1	0	0	0	2	19	55	12
Parainen	65	11	0	3	3	5	0	3	6	0	0	5	7	74	5
Rymättylä	65	7	0	1	1	4	0	3	2	0	13	3	0	59	0
SUMMA	65	26	0	7	5	17	0	7	8	1	13	12	38	219	28
Korppoo	66		0	0	4	3				0			0	22	0
Nauvo	66													66	
Parainen	66	10	1	4	1	5	3	4	4	2	2	5	5	84	3
Rymättylä	66	6	1	1	0	6	4	2	7	0	3	6	1	49	0
SUMMA	66	16	2	5	5	14	7	6	11	2	5	11	6	221	3
Korppoo	67	2	0	2	21	3	8	0	0	0	0	1	8	66	5
Nauvo	67	3	0	0	10	15	14	0	0	0	0	5	9	71	7
Parainen	67	13	0	7	6	4	26	3	35	0	0	4	20	161	5
Rymättylä	67	7	1	1	2	3	15	0	28	0	0	6	0	99	0
SUMMA	67	25	1	10	39	25	63	3	63	0	0	16	37	397	17
Korppoo	68	1	0	2	0	5	0			0			3	36	2
Nauvo	68													71	
Parainen	68	13	0	7	0	3	8	0	106	3	0	6	14	194	7
Rymättylä	68	7	0	0	0	1	7	0	59	0	0	0	11	108	10
SUMMA	68	21	0	9	0	9	15	0	165	3	0	6	28	409	19

Liite 2. Rekisteröityjen laivojen lukumäärät vuosittain.

Jan-Erik Börmanin tilastoista. Börman 1979: liites. 95-109.

	Parainen	Kemiö	Nauvo	Korppoo	Rymättylä
1850	39	10	15	20	0
1851	38	6	15	21	0
1852	38	10	15	26	0
1853	38	9	13	20	0
1854	38	6	13	20	0
1855	30	6	10	20	0
1856	37	9	8	22	0
1857	40	10	10	26	0
1858	45	14	11	24	0
1859	21	13	11	13	0
1860	26	11	11	13	0
1861	26	11	11	14	0
1862	28	7	11	14	0
1863	29	8	15	15	0
1864	34	8	17	16	0
1865	37	11	22	18	0
1866	39	9	29	20	0
1867	40	9	30	25	2
1868	41	8	35	27	2